

Audiatur et altera pars Budiž slyšena i druhá strana.

..

Od února po listopad

Příspěvek k pamětem našeho rodu

JAN FISCHER

Památce Václava Vaška (26. 4. 1921 – 20. 5. 2009)

Praha, červenec 2021

Obsah

1. Dvě invaze a dvě okupace.....	5
2. Vídeňská konference o fyzice elementárních částic	8
3. Fyzikální ústav 1968-1970.....	10
3.1. Proti vyhazování z práce	10
3.2 Dilema: buď okamžitý návrat, nebo emigrace.....	12
4. Budoucnost Katedry teoretické fyziky.....	14
5. Fyzikální ústav ČSAV a vědecké kontakty počátkem 70. let.....	15
5.1 André Martin v Praze.....	16
5.2 Pačesova výzva – to významné slovo „napříč“	18
5.3 Prověrky dramatické, ale zdařilé.....	21
5.4 Nové elektronické metody analýzy dat z urychlovačů	25
6. Sedmdesátá léta.....	25
6.1 Roční pobyt v CERN	25
6.2 Alpská tragédie	26
6.3 Charta 77 - Odborný dotaz, nebo výslech?	27
7. Ohlédnutí A: Studentské kroužky v 50. letech	32
8. Ohlédnutí B: Vyšehradský sbor a jiné pěvecké sbory v 50. letech.....	36
9. Ohlédnutí C: SÚJV Dubna 1957-1961	39
9.1. Vědecký život	39
9.2 Mimovědecký život v Dubně.....	43
9.3 Nucený návrat do Prahy.....	46
10. Osmdesátá léta	48
Rok 1980 a další 3 roky	48
11. Shrnutí: základní životopisná data	55

Poznámka autora. Některé části chci ještě rozvést a rozšířit. Na takových místech textu je umístěna heslovitá poznámka charakterizující nezpracované téma. Tyto poznámky jsou většinou zapsány *kurzívou*. Budu vděčen za opravy a připomínky, návrhy úprav.

Poznámka Tomáše Fischera. Toto je moje redakce tátova textu, který vznikl nejméně od roku 2010 (první tištěná verze je datována v prosinci 2010, elektronická verze v roce 2006 ještě neexistovala). Tato finální verze vznikla sloučením verze z léta 2020 (verze A, kterou jsem pomohl zformátovat a formálně upravit) a verze B, kterou otec dokončil v létě 2021. Hlavní moje úpravy spočívají ve zrušení některých duplicit a přenesení nových doplňků z verze B do verze A, a v typografických úpravách, dokončeno 24.7.2022.

Další drobné úpravy:

- 25.10.2022 – drobné stylistické úpravy - revize 1.
- 2.11.2022 - doplnění životopisných údajů po roce 1998 a další drobné úpravy – revize 2.

Poznámka č. 2 Tomáše Fischera. K rozvedení avizovanému ve výše uvedené poznámce autora nikdy nedošlo. Příslušné poznámky jsem ale v zájmu zachování autenticity v textu ponechal.

1. Dvě invaze a dvě okupace

Jedenadvacátý srpen 1968 zastihl naši rodinu na dovolené v Dolní Vidimi, kde jsme trávili léto s dvěma dalšími rodinami v jednom venkovském domku. My rodiče jsme prožili zbytek dovolené v šoku, jako většina národa. Dětem nebylo třeba mnoho vysvětlovat, věděly už, jaké násilí si dovolí silný na slabšího, když mu chce ublížit a **rozšířit svou moc**, a o takových si myslely své, ať šlo o násilí mezi dětmi, dospělými, nebo mezi národy. Od toho dne dělily naše děti země do dvou skupin, na země hodné a země zlé, a věděly, kam kterou zařadit. Na toto téma zpívaly také písničku, a naše pětiletá dcera proslula otázkou: „A vědí to ti Rusové, že jsou zlí?“

Nastala vojenská invaze Československa a po invazi mnohaletá okupace. Na celém území republiky se objevily tanky a vojáci sovětské armády, i vojáci armád dalších států Varšavské smlouvy, s čestnou výjimkou Rumunska (na tuto skutečnost se často zapomíná). Docházelo k neuvěřitelně paradoxním scénám. Vojáci bezdůvodně stříleli do budov v centru Prahy, rozstříleli fasádu Národního muzea na Václavském náměstí, hořely domy, ale i tanky. Bylo vidět naše občany, jak rozmlouvají s vojáky sedícími na tancích nebo chodícími kolem nich. Bylo slyšet ruštinu s českým akcentem: ale vždyť my přece nejsme nepřátelé, kdo vám to napovídal? Jsme-li přátelé, vždyť přátelé se vojensky neob-sazují...! Na to vojáci většinou odpovídali my ně znám, ničevó ně znám. Jejich velitelé jim v tom bránili a Čechy rozháněli. Mnozí okupantští vojáci tím byli překvapeni a asi měnili názor, který jim byl vléván do hlav před zahájením invaze (říkalo se mezi lidmi, že ti byli svými veliteli brzy vyměňováni za tvrdší okupační jedince a jednotky). Kromě toho bylo však slyšet občas i čistou ruštinu, bez českého akcentu, a to od Rusů. Můj kolega RNDr. Jaroslav Pačes CSc. z Fyzikálního ústavu se vydal do ulic zaplněných sovětskými okupanty se svou manželkou Světlanou, která okupaci komentovala trpkými výčitkami rusky. Polemika přestala, až když voják namířil na Světlanu samopal.

Kdo tedy vojákům napovídal, že v Československu vládne „kontrarevoluce“? (Toto vágní slovo bylo hojně používáno a v prostých lidech mělo budit hrůznou představu veškerého zla.) Inu, to jsme si mohli domyslet: to jim napovíдали jejich velitelé, a těm zase jejich politrukové. A kdo z nich tomu uvěřil, čekal zřejmě od obyvatelstva květy, objímání a díky za osvobození, jako na konci války v roce 1945. Zajímavé svědectví vydává ve své knížce „**Muklovské vyznání**“ Jaroslav Hanuš, vězeň z pracovního tábora u Příbrami, který vypráví, co sám zažil už v 50. letech: jak je jeden dozorce „školil“. Shromáždil si své svěřené vězně do „učebny“ a říkal jim:

„...my, co jsme pro Stalina, my už brzo budeme pochodovat v západ a ten se bude divit, jaký si tam přineseme s sebou zbraně! Všechny budou sovětský a všichni tam zalezou do děr. Budou se nás bát a co já, to vám povídám, ať se propadnu, já už se nejvíc těším na to, až budu pochodovat New Yorkem jako socialisticko-český okupační poddůstojník; a všichni levicovci nám budou z oken z vděčnosti za osvobození házet kytky a suvenýry.“

Řekli bychom neuvěřitelně naivní; ale i nebezpečné. Asi nebudeme daleko od pravdy, řekneme-li, že podobný obsah mělo vylhané školení „bratrských“ okupačních vojsk před vpádem do Československa v srpnu 1968. Co horšího, tyto názory přežívají u rus-

kých vojenských velitelů i jiných vlivných osobností, i u běžných ruských občanů dodnes, jak se postupně dovídáme a jak o tom svědčí vzpomínky pamětníků, například významného československého diplomata z let 1945-49 **Václava Vaška**, který píše:

*Začátkem srpna 1998 mi nečekaně volal kancléř Ivan Medek z prezidentské kanceláře, zda se chci zúčastnit vzpomínkových akcí pořádaných Konferencí ruské inteligence k 30. výročí sovětské okupace Československa. Na večerním setkání s moskevskou demokratickou veřejností, kterým náš pobyt v Moskvě vyvrcholil, byla odsouzena nejen sovětská invaze do Československa, ale i dřívější sovětské intervence v Maďarsku, Polsku, východním Německu a dokonce i "imperialistické" války v Afganistanu a Čechensku. Jevtušenko přednesl svou báseň ze srpna 1968... Promluvil i známý bojovník za lidská práva Sergej Kovaljov a radikální ruská demokratka V. J. Novodvorskaja, která... několikrát přímo vykřikla do sálu, že **kunismus a fašismus jedno jsou...** Ve foyer sálu se prodávala kniha **generála Alexandra Majorova**:*

"Vpád. Československo 1968. Svědectví armádního velitele."

*Domníval jsem se, že je psána ve stejném kajícím duchu, v jakém odezněly projevy, které jsem právě vyslechl, a tak jsem si ji koupil. A rázem bylo po iluzích, že se v Rusku něco podstatného změnilo. Velící okupant Majorov **nic nepochopil**, dodnes tvrdí, že nás sovětská armáda **zachránila před intervencí vojsk NATO**, a podobně jako dnešní ruští vládcí se diví, proč se my, Češi, bojíme Ruska. (Viz knihu **Václav Vaško: Ne vším jsem byl rád**. – Kostelní Vydří 1999, str. 377-8.)*

Na zákeřnou invazi reagovali občané spontánním, nenásilným odporem. Své názory psali na domy a ohrady vším, co se jim dostalo do ruky. Československé vědecké, umělecké a společenské instituce, redakce,¹ organizace a spolky nejrůznějšího druhu vyslovovaly ostré protesty proti bezprecedentnímu kroku agrese a násilí a požadovaly okamžitý odchod cizích vojsk. Invazi odsoudili i komunisté na narychlo svolaném sjezdu. Byly však i oběti na životech, **Ryszard Sziwiec, Jan Palach, Jan Zajíc a další**. Reakce politických předáků na tyto oběti heroické oběti byly bezohledně servilní.

Okupanti reagovali někdy arogantně, jindy bolestínsky. Možnost odchodu vojsk „v principu“ neodmítali, ale prý až se situace „znormalizuje“, ačkoli i jim muselo být jasné, že první podmínkou pro normalizaci situace byl právě **okamžitý odchod cizích vojsk**. Stejně paradoxně a arogantně požadovali, aby byly předem odstraněny nápisy požadující odchod vojsk. S průhlednou lstí ujišťovali, že se nikdy nevrátí doba *Antonína Novotného* (bývalého prezidenta republiky), který byl *typ komunistického útlatku* a během Pražského jara na nátlak veřejnosti rezignoval. Jako kdyby jediný člověk byl původcem všeho zla a jako by právě jeho odstranění mohlo všechno napravit! Toto hlášení mělo působit uklidňujícím dojmem, ale mohlo oslovit jen naivní občany, neboť **nebylo řečeno**, kým by asi chtěli nám toho *Novotného* „nahradiť“.

Při ranním probouzení 21. srpna jsem však ještě nic nevěděl. Chystal jsem se na mezinárodní vědeckou konferenci řady zvané Velký Rochester, která se měla konat v týdnu od

¹ Včetně redakcí dvou našich fyzikálních časopisů, Československého časopisu pro fyziku A a Czechoslovak Journal of Physics B.

27. srpna do 5. září ve Vídni. Z Prahy nás jela větší skupina; československých účastníků bylo tehdy víc než obvykle, jednak vzhledem k politickému tání železné opony v posledních letech, jednak proto, že světová konference se v tom roce konala ne někde za oceánem, ale blízko za humny, ve Vídni.

Ve dnech po vpádu pouštěli pohraničníci přes státní hranice prakticky každého téměř bez kontroly i bez doložky; vyprávělo se dokonce, že rakouský velvyslanec v Praze, oblíbený politik a pozdější rakouský prezident **Rudolf Kirchschläger**, dal otevřít přízemní okna svého velvyslanectví, osobně bral oknem pasy od občanů stojících na chodníku a uděloval víza každému ihned bez kontroly. Později se ukázalo, že jednal bez souhlasu svého šéfa, rakouského ministra zahraničí, který se bál odvetné reakce Rusů. Kirchschläger se tím zařadil mezi statečné muže: v kritických okamžicích konal podle svého svědomí, na vlastní zodpovědnost a vlastní riziko. Jak prý řekl, každý Čechoslovák, který nyní požádá o vízum, je musí ihned dostat, protože „těm lidem jde o život“. Československá akademie věd, její vedení, ústavy i oba její fyzikální časopisy, sekce A (česky a slovensky) i sekce B (anglicky) se k vojenské invázi Československa zachovaly statečně. Reagovaly důraznými protesty. Budovu prezidia obsadily vojenské okupační síly s absurdním rozkazem, aby ti, kdo tam byli zaměstnání, budovu opustili. Prezidium ČSAV vydalo 23. srpna „Provolání Československé akademie věd k vědcům celého světa“ a prohlášení pracovníků některých ústavů ČSAV k vojenské okupaci Československa. Ve zvláštním prohlášení píše mj.:

*Presidium Československé akademie věd oznamuje, že budova naší vrcholné vědecké instituce byla přes jeho odpor brutálním způsobem obsazena okupačními vojsky. Presidium, které nadále pokračuje ve své práci, **rozhodně protestuje proti tomuto nezákonnému aktu.** Při této příležitosti znovu vyjadřuje svou podporu řádně zvoleným ústavním orgánům...*

Podobně se zachovaly i redakce obou československých časopisů pro fyziku. Dne 26. srpna 1968 vydaly obě redakce (vedoucí redaktoři Doc.Dr. Zdeněk Málek, CSc. a Dr. František Kroupa, DrSc.) zvláštní vydání Apendixu Československého časopisu pro fyziku Sekce A (Apendix byl pravidelně vydáván jako příloha ke každému číslu), který obsahoval důrazný protest proti okupaci:

V noci na 21. srpna 1968 okupovaly v rozporu s mezinárodním právem a platnými smlouvami vojenské jednotky pěti států Československo. Tato vojenská akce byla provedena bez souhlasu představitelů našeho státu. Od samého počátku okupace dochází k násilnostem...

Protestujeme jménem československých fyziků, kteří jsou těmito událostmi hluboce otřeseni, proti tomuto bezpráví.

Obracíme se na všechny fyziky, na své přátele na celém světě, včetně fyziků v Bulharsku, Maďarsku, ... aby také protestovali proti tomuto bezpráví.

V Praze dne 26. srpna 1968.

Zdeněk Málek, František Kroupa

V tomto Apendixu uveřejnila redakce též následující Rozkaz:

Já, představitel vojsk Varšavské smlouvy, nadporučík Orlov Jurij Aleksandrovič, příkazují všem pracovníkům a členům Prezidia Československé akademie věd ukončit k 22. srpnu do 13 hodin práci a uvolnit všechny prostory Akademie věd ČSSR.

Podpis st. Int. Orlov

2. Vídeňská konference o fyzice elementárních částic

1. *Nejlépe vůbec nemysli.*
2. *Když už myslíš, tak nemluv.*
3. *Když už mluvíš, nic nepiš.*
4. *Když už píšeš, nepodpisuj.*
5. *Když podepíšeš, nebud' překvapený. (Oblíbený vtíp ze 70. let)*

Jednání konference bylo vědecky bohaté, ale o přestávkách – a někdy i mimo – se mluvilo hlavně o invazi Československa. O patro níž v budově konference ležely podpisové archy obsahující protesty proti zákeřnému vojenskému přepadení Československa zeměmi, jejichž vlády se po léta zaručovaly přátelskými vztahy, které údajně jsou nejlepší v historii a na věčné časy. Účastníci konference chodili dolů do nižšího patra podepisovat protestní archy proti okupaci, ale jistě tam chodili i jiní pánové jen tak se dívat. Ti pak telefonovali a psali hlášení na svoje „posólstvo“.

Já a moji krajané jsme přijímali projevy účasti od delegátů nejrůznějších zemí a národů, zejména těch malých. Snad nejjímavější byla pevná podání ruky od sovětských Židů, provázená mlčky hlubokým pohledem z očí do očí. Zažil jsem však od jiných i falešné, předstíraně soucitné, až rádoby mateřsky vyhlížející úsměvy, licoměrné poznámky typu ááá, tak vy jste byl přítom v Praze, přímo u toho? Nebo: ále to všechno brzy zase uláditsja. Snad nejhorší byly dotazy typu Nu kak: už je u vás zase vše v pořádku? A střílet – už se nestřílí? Situace už *je normální(!)*? Na to se nedalo odpovědět nic.

Středem zájmu byla otázka, jak se bude invaze Československa dál vyvíjet. Odejdou brzy, nebo se rozhodnou pro dlouhou okupaci? Pravdivě a snad nejvýstižněji situaci vyjádřil profesor **Michail G. Meščerjakov**, jeden z těch, kdo se podíleli na vybudování Spojeného ústavu jaderných výzkumů i výzkumných ústavů, které jej v Dubně předcházely. Ten hned v srpnu 1968 předvídal *nástup ruské civilní kolonizace naší země*. Na této vídeňské konferenci proslul větou:

„A co myslíte, jak se Rusko stalo mocným impériem? Pěstí!“ (Kulakom!)

To nás nenapadlo. Tím naznačil, že tato ruská politika trvá už po staletí a komunismus je jen zástěrkou její **tisícileté pozvolné, ale soustavné rozpínavosti**. Viděl-li správně, pak pád komunismu a rozpad Sovětského svazu v r.1991 byly součástí nové, tentokrát ne vojenské, nýbrž **civilní expanze Ruska na západ**.

Své sympatie k přepadenému Československu nám přicházelo projevit mnoho delegátů konference. Potkal jsem také profesora Imperial College v Londýně, ředitele

Mezinárodního centra pro teoretickou fyziku (ICTP) v Terstu a později též nositele Nobelovy ceny. (Pracoval jsem v jeho ústavu s Jiřím Niederlem v r. 1965-67 celkem jedenapůl roku.) Zřejmě uvažoval o dalším prodloužení našich pobytů, neboť po podání ruky a projevu účasti dodal: „Teď ovšem bude váš další pobyt v Terstu sotva možný, že?“ Odpověděl jsem, že **možná i naopak**, neboť lidé **budou usilovat co nejrychleji z Československa uniknout**. Neodpověděl a ztratil se v davu. Brzy nato, ještě tentýž den, mě znovu vyhledal a řekl stručně, že hned po návratu do Terstu napíše a pošle zvací dopisy pro Niederla a mne k pobytu v Terstu, každému na 9 měsíců, nástup ihned. Podíval se mi do očí, já mu poděkoval a zeptal se, jakou práci od nás očekává. Odpověděl, že přesně to, co dosud, pokračujte ve svém výzkumu. Pak jsem ho už na konferenci nepotkal.

Českoslovenští delegáti se seskupovali kolem RNDr. Jaroslava **Pernegra**, CSc., vedoucího našeho oddělení v Praze, který několik dní před konferencí opustil své místo zástupce ředitele Laboratoře vysokých energií Spojeného ústavu jaderných výzkumů (SÚJV) v Dubně, a s celou rodinou odjel přes Ukrajinu a Maďarsko na vídeňskou konferenci. Odjezd mu umožnil zřejmě jeho statut delegáta vídeňské konference, ale že odjel s celou rodinou a na západ, to bylo něco výjimečného. To mu zřejmě umožnil ředitel SÚJV Dubna akademik Nikolaj N. **Bogoljubov**, jehož autoritě Pernegr vděčil za možnost natrvalo uniknout z území sovětského vlivu na Západ, a tím i z obsazeného Československa. Bylo mu tehdy 44 let, a i když politická situace a celková atmosféra po vpádu sovětských a dalších vojsk byla nejistá, přece nasvědčovala tomu, že on a jeho rodina počítají i s možností se do Československa už **nevrátit**.

Tím byl jeho osobní problém vyřešen, ale jemu **šlo ještě o víc: o osud jeho pražského oddělení**, neboť stále byl vedoucím – a vzorným vedoucím – oddělení fyziky elementárních částic Fyzikálního ústavu ČSAV.

Na konferenci jsme se ve skupině Čechoslováků radili, **jak se zachovat**. Někteří, jako Jiří **Patera** a Pavel **Winternitz**, mi oba soukromě sdělili, že jsou rozhodnuti vlasti ihned natrvalo opustit a nikdy se nevrátit. První z nich pak jen zajel do Prahy a zakrátko vycestoval s celou rodinou, druhý už do Prahy vůbec nejel a poslal tam manželce vzkaz, aby zabalila, s rodinou i věcmi vycestovala a sešla se s ním ve smluvenou dobu na smluveném místě v zahraničí. Mnozí si ve Vídni vyjednávali u zahraničních kolegů aspoň dočasná místa na Západě. Další se většinou klonili k tomu, že se vrátí z konference do Prahy a poradí se s rodinou, počítali však s tím, že po „obhlédnutí situace“ budou mít ještě čas se v Praze rozhodnout, zda emigrovat, či ne. To se potvrdilo jako rozumné; státní hranice byla proti očekávání zcela otevřená a zůstala tak po mnoho měsíců, než pak neočekávaně „spadla klec“.

Na těchto neformálních poradách Čechoslováků o přestávkách jsem poznal sympatické lidi, především **Milana Lochera**, švýcarského Čecha ze SINu (dnes Paul-Scherrer-Institut, PSI); ten jako málokdo chápal situaci, a v následujících letech a desetiletích poskytoval trvalou pomoc československým fyzikům uplatnit se ve švýcarských i jiných laboratorních západních zemích. Dospěli jsme k závěru, že po návratu do Prahy je nutno se všemožně snažit, aby co nejvíc členů našeho oddělení fyziky vysokých energií mělo možnost z okupovaného Československa vycestovat, budou-li si to přát. V tomto duchu Jaroslav Pernegr napsal a předal mi pro případ potřeby pohlednici s pozdravem všem členům oddělení a se vzkazem, abychom se snažili vycestovat do ciziny a pomáhat v tom

i všem kolegům, pokud budou chtít.² Svěřil mi odkaz, abych se o ně všechny postaral; to poznamenalo mé první roky posrpnové totality, (která si, na rozdíl od 70. let, vysloužila přezdívku „**teror s lidskou tváří**“).

Tímto Pernegrovy pověřením jsem se po návratu do Prahy řídil, jak jsem **nejlépe uměl**, i když jsem je veřejně neoznámil; snad jen soukromě několika kolegům, jimž jsem důvěřoval. Snažil jsem se své poslání správně plnit, hájil jsem zájmy oddělení i jednotlivců, zvláště pokud chtěli odjet do ciziny. Nebylo mým úmyslem stát se vedoucím oddělení. Nikdo nevěděl, jak dlouho bude okupace trvat. Ve svých 36 letech jsem patřil k nejstarším členům z těch, kteří zatím zůstali v Praze. Jak to bylo po formální stránce, nevím, žádnou snahu o získání místa vedoucího jsem nevyvíjel, tato funkce mě nelákala, zvláště ne za takových okolností. Od října 1968 jsem tu funkci chápal jako dočasnou povinnost, řešení, úkol a službu. Po třech letech jsem shledal svůj úkol za skončený a hledal vhodnou chvíli, jak se funkce vedoucího zbavit.)

3. Fyzikální ústav 1968-1970

3.1. Proti vyhazování z práce

Po návratu z Vídně do Prahy jsme se s **Mirkem Jirešem** snažili, jak to šlo. Rozdělili jsme si úkoly, on se staral o experimentální, já o teoretickou část oddělení. Vědecký program běžel obstojně dál, dokud stačily rezervy experimentálního materiálu. Po stránce perspektiv však byla situace složitější. Vedli jsme boj na dvou frontách: jak umožnit výjezd všem, kdo chtěli vyjet, a jak ubránit naše oddělení před nepřízní vyššího i nižšího vedení (prezidia Akademie věd a některých členů vedení ústavu). Hrozilo nebezpečí, že ve stávajících poměrech v souvislosti s probíhající emigrací odborníků dojde k reorganizaci našeho ústavu, která povede ke snížení počtu systemizovaných míst v našem oddělení. Z minulosti jsme od dr. Pernegra věděli, že náš obor nebyl vedením ústavu příliš podporován. Nyní byla příležitost k represím. Metoda byla jednoduchá: systemizovaná místa těch kolegů, kteří právě byli dlouhodobě v zahraničí nebo tam po srpnu odjeli, propadala do fondu ředitelství ústavu a mohla být přidělena jiným oborům. Pro nás tím byla ztracena.

Bylo to zvláštní chápání zásady pronesené v těchto kritických dnech předsedou ČSAV akademikem **Františkem Šormem**, chemikem světového jména, který se prý k hromadné emigraci československých vědců na Západ vyjádřil v rozhlasu v tom duchu, že to vlastně tolik nevadí, protože se toho dá využít k omlazení vědeckých kádrů. Tento výrok byl vlastně výzvou i povzbuzením pro ty vědce, kteří si po dvaceti letech vědecké práce v komunistickém Československu nebyli jisti, jak by se svými výsledky a nedostatečnými znalostmi angličtiny obstáli v zahraničí. Na druhé straně měl Šormův výrok dvě trhliny: jednou bylo to, že – aspoň v našem oboru – to byli převážně právě mladí lidé,

² Služební výjezd za hranice byl tehdy byrokratická anabáze. Začínala doporučením vedoucího oddělení, návrh pak poslalo vedení ústavu na prezidium Akademie, a pak ovšem ještě neznámo kam dál a výš, s výsledkem nejistým. (Zdá se, že po srpnové invazi byly turistické výjezdy snazší.) Skoro celý rok se jezdilo přes hranice volněji než dříve, čehož se využívalo i k emigraci.

kteří chtěli emigrovat, tak ***jaképak omlazování***. Druhou bylo to, že systemizovanými místy, která po emigrantech zůstávala, disponovalo vedení ústavu. Hrozila tedy při tomto „***omlazování***“ změna tematické orientace ústavu. Ve vedení ústavu neměl náš obor svého zástupce. Handicapem bylo i to, že jsme oba, Mirek Jireš i já, byli ve věcech administrativy nezkušení, úřadovat jsme neuměli.

Největším zklamáním však bylo, že i mezi těmi členy vedení ústavu, kteří byli známi svým protikomunistickým smýšlením, se najednou vyskytli kolegové, kteří tažení proti některým oborům podporovali.³ Ozývaly se hlasy požadující propouštění vědeckých pracovníků ze zaměstnání. Jednalo se o tom na schůzích ústavní rady, ale někteří členové vedení velmi tvrdě naléhali i při náhodných setkáních třeba na chodbě. Jeden dokonce přišel k nám do oddělení jen kvůli tomu a kategoricky „***Tak propustíš někoho?***“ požadoval, abych někoho z našeho oddělení navrhl k vyhození ze zaměstnání.⁴ To jsem jednoznačně **odmítl**. Překvapilo mě i to, že se mě vůbec ptají, když mají takové záměry; vždyť moc vyhazovat a přijímat zaměstnance měli oni.

V této kritické době odešel z našeho oddělení *Ivan Doskočil*, ale z jiných důvodů. Byl u nás krátkodobě a zabýval se jinou oborovou tematikou než naše oddělení.

Velké nebezpečí hrozilo kolegům, kteří už pracovali v zahraničních laboratořích, měli tam rozdělanou práci a pražská administrativa je nutila k **tvrdé alternativě**: buď ***opustit práci*** rozdělanou v zahraničí a ihned se vrátit, **nebo tam pokračovat ve výzkumu**, ale ***stát se emigrantem***, bez šance vrátit se kdy do vlasti. Nehledě na bezvýchodné postavení mnohých z nich znamenala tato situace, že kdo teď byl pracovně v zahraničí, tomu hrozilo, že o příslušné systemizované místo přijde jak on, tak naše oddělení. To vzhledem k rozsáhlým zahraničním stykům našeho oboru mohlo vést k rozprášení našich týmů a

³ Proč to dělali, nevím. Co se dělo ve vedení ústavu, též nevím; členem vedení jsem nebyl mohu se jen dohadovat. Příčinou mohla být oborová rivalita, která u nás dost bujela, nebo široký tematický záběr našeho poměrně malého ústavu. Je vůbec možné, že by národní katastrofa – okupace cizími vojsky – byla někomu **vítanou příležitostí** posílit své vlastní obory, na úkor jiných? K smutným posrpnovým jevům patřil nejen sám fakt okupace, ale i ***hrubé zacházení s okupovaným národem***.

⁴ Nemohl jsem uvěřit, že by mě fyzik (s kterým jsem si dřív docela rozuměl) mohl nutit vyhodit kolegu a ***využívat k tomu dobu ohrožení národa***. Co víc si mohly okupační síly přát než takovéto hanebné činy, místo aby se národ semkl proti společnému nepříteli a skutečnému původci ponižující okupační bídy? Dával jasně najevo, že vyhazovy myslí vážně, snad aby získal místa k oborové reprofilaci výzkumu, nevím. Viděl jsem v tom další selhání české inteligence, která dávno (viz Mnichov 1938) zapoměla, co jí kladli na srdce Masaryk, bratři Čapkové, František Langer a jiní: že příslušnost k elitě morálně zavazuje, neboť národ spoléhá na její charakter. Něco jako **Noblesse oblige**... Ale na to teď neměli čas: dělila se kořist... Jeho požadavek propouštět lidi jsem odmítl. Připustil jsem jen, že možná odejdou některé laborantky, ale z vlastního rozhodnutí a vůle; ty občas měnily místo z rodinných či osobních důvodů, nebo když našly vhodnější zaměstnání. (To záviselo i na stupni automatizace zpracování dat.) ***To ovšem nebylo to, co chtěli slyšet: chtěli jména fyziků***. Když jeden člen vedení přišel, požadoval návrhy a odcházel od nás s nepořízenou (kolega byl se mnou stejného s kterým jsem místnost sdílel, byl při tom) a při odchodu bouchl dveřmi, bylo jasné, že vyhazovy myslí vážně. To už ve mně adrenalin přetekl, vyšel jsem a křičel za ním do chodby: „***Jestli chceš zničit fyziku, tak si vyhazuj lidi!***“

Zvláštním řízením pak od počátku 90. let začal vyhazovat z práce znovu, a to kolegy brzy po dosažení penzijního věku (60-65 let). Jejich pracovní poměr byl zrušen bez ohledu na jejich vědeckou a přednáškovou činnost, původní výsledky a jejich ohlas, vedení grantu atd. Propuštěnému bylo zpravidla nabídnuto zaměstnání v rozsahu jedné pětiny plného úvazku (jeden den v týdnu).

postupné likvidaci. Zatím jsme to ignorovali; ukázalo se totiž, že tato taktika vedení má spíše charakter psychického nátlaku: ti, kteří takto přišli o systemizované místo, byli v seznamu zaměstnanců nazýváni „pod čarou“, což asi znamenalo zatím jako něco jako „vážné varování“, ale zatím ne faktické vyhození. Komu to bylo formálně jasné, nevím.

V každém případě se v prvních dvou letech po srpnu 1968 ukazovalo, že je ohroženo samo přežití našeho oboru v Československu. Předseda Akademie věd se v rozhlase zmínil o tom, že u některých vědních oborů bude stačit, když bude o nich referováno populární formou v médiích (o tvůrčí výzkumné práci řeč nebyla!). Hrozily nám restriktce nutných zahraničních výjezdů vzhledem k tomu, že náš obor byl odjakživa podstatně vázán na styky se zahraničními laboratořemi. Vztít je nám nebo omezit v budoucnu zahraniční styky by znamenalo dříve či později obor zardousit.

Tento důvod měl kořeny v povaze naší vědecké práce od doby, kdy se těžiště práce přeneslo ze studia kosmického záření na zpracovávání výsledků měření z urychlovačů, tj. zhruba od poloviny 50. let. Zatímco získávání dat na urychlovačích bylo automatizované, jejich zpracování zůstávalo manuální nebo poloautomatické a bylo závislé na pečlivé práci laborantek, které pracovaly zpočátku na mikroskopech, později na prohlížecích a měřicích poloautomatech. Získané výsledky pak přebírali fyzikové k dalšímu rozboru, ale stále platilo, že ke zpracování dat je zapotřebí mnohem více hlav, očí a rukou než k jejich získávání na urychlovačích. Ty jsou velmi nákladné, proto se budují jen ve velkých, často mezinárodních laboratořích, zatímco pro zpracování dat byla neocenitelná práce menších i malých institucí, mezi něž přirozeně patřily i laboratoře ČSAV, Univerzity Karlovy v Praze a ČVUT, a analogická pracoviště v Bratislavě a v Košicích.

3.2 Dilema: buď okamžitý návrat, nebo emigrace

„Venku“ byli Ivan Lehraus, Přemysl Mokrý, Zdeněk Sekera, Pavel Smrž, Vladislav Šimák, dále Milan Votruba, Jiří Vrána a náš vedoucí oddělení Jaroslav Pernegr. Jmenuji jen členy oddělení fyziky vysokých energií Fyzikálního ústavu ČSAV; s připočtením fyziků z pražských vysokých škol by byl seznam delší. Ne všichni z nich (a též i dalších, jmenovaných níže) měli v úmyslu trvale emigrovat, ale většina z nich nutně potřebovala povolený pobyt prodloužit, a právě tomu prezídium Akademie věd mocně bránilo. Mnozí brzy pochopili, že tento boj je marný, v boji nepokračovali a volili cestou emigrace. Naléhavé dopisy psal na prezídium ČSAV náš Zdeněk Sekera z CERN, ale u nového předsedy Akademie věd Jaroslava Kožešníka pochopení nenašel, takže byl také donucen k emigraci. Příznivější se zdála – aspoň zpočátku – situace s novými výjezdy, po srpnu 1968. Po zmíněných Jiřím Paterovi a Pavlu Winternitzovi odjel Jiří Niederle do ICTP Terst (jak bylo uvedeno výše, bylo to na pozvání, slíbené prof. Abdusem Salamem na vídeňské konferenci). Na základě dalších pozvání pak odjeli Vladimír Chaloupka (s manželkou a novorozenětem), později i Josef Skůra s rodinou (do Monsu v Belgii), oba s úmyslem se už nevrátit, a v roce 1969 ještě Jaroslav Vávra a Pavel Reháček.

Dopisy obsahující písemná pozvání k dlouhodobým studijním, výzkumným a přednáškovým pobytům se po srpnu 1968 slétala do našeho ústavu z celého světa (často ze solidarity), a to jak všeobecná, tak osobní a konkrétní, ale výjezdy na jejich základě byly posrpnovými orgány (prezidiem ČSAV, ministerstvy) často zamítány. Situace nebyla

ovšem jednoznačně taková, že by všichni vědci chtěli emigrovat. U různých kolegů rozhodovaly různé faktory: u někoho osobní odvaha (nebo její nedostatek) riskovat úspěch vědecké dráhy v cizím prostředí, u jiného vhodnost či nevhodnost nabízené výzkumné tematiky, u dalších znalost angličtiny,⁵ rodinné důvody, přání manželky a mnoho jiného. [Jak jsem se už zmínil, měl jsem mj. pozvání od prof. Abduse Salama do ICTP Terst na 9 měsíců, ale rozhodl jsem se ho nevyužít ani k legálnímu pobytu, ani k emigraci, především z rodinných důvodů.

Pro soukromé turisty (a tím i pro zájemce o trvalou emigraci) zůstala státní hranice otevřená až někdy do podzimu 1969, tj. celý rok. Praxe služebních výjezdů však byla jiná. Po zmíněných úspěšných legálních výjezdech našich kolegů do Terstu, Monsu a USA začaly být služební cesty omezovány, ale snáze byly povolovány cesty krátkodobé, např. na konference. Dostal jsem zajímavé písemné pozvání k ročnímu přednáškovému pobytu do Carnegie-Mellon University v Pittsburghu. Tentokrát jsem o schválení výjezdu požádal, ale má žádost byla prezidiem ČSAV zamítnuta.

My, co jsme zůstali v Československu, jsme považovali za základní priority svého úsilí následující dvě činnosti: **aby se podařilo udržet:**

1. jednak vědeckou činnost našeho oddělení v dosavadním rozsahu a kvalitě,
2. jednak efektivní kontakty s Evropskou laboratoří CERN u Ženevy.

Vítanou příležitostí tu byla Generální konference Evropské fyzikální společnosti (EPS), která se konala ve Florencii na jaře 1969, tedy v době, kdy státní hranice byla ještě prakticky otevřená. Českoslovenští fyzikové se k účasti na konferenci vydali do Florencie ve velkém počtu. Na konferenci se mnozí snažili navázat užší osobní kontakty se zahraničními kolegy, které znali z literatury, jiní se s mikrofonem v ruce obraceli jménem našeho, tehdy velmi aktivního a odvážného *Československého časopisu pro fyziku A* na světové osobnosti fyziky s dotazy o perspektivách mezinárodní vědecké spolupráce evropských států, o jejich názoru na situaci v okupovaném Československu atd. Jejich odpovědi a zpráva o výsledcích této konference vyšly pak v tomto časopise.

To byl první motiv naší cesty. Po skončení konference jsme Mirek Jireš a já pokračovali vlakem **z Florencie do Ženevy do CERN**, kde jsme kontaktovali krajany a jednali s nimi o možnostech vědecké spolupráce v budoucnosti. Rozhovor byl orientační, žádná jednání s představiteli CERN jsme nevedli, k tomu jsme neměli oprávnění. U krajanů jsme se setkali s velkým pochopením (nešlo jen o spolupráci s CERN, ale i o kontakty s jinými světovými laboratořemi v Evropě a USA). Sjednali jsme s nimi také důvěrnou, zcela neoficiální dohodu o založení jakéhosi pomocného fondu, který by v případě potřeby poskytl finanční pomoc těm pražským kolegům, kteří by se v budoucnu rozhodli pro emigraci nebo vyjeli na západ na konferenci, letní školu apod., a octli by se přitom ve finanční nouzi. Bylo dohodnuto, že českoslovenští kolegové v zahraničí, budou-li chtít,

⁵ S angličtinou jsem velké potíže neměl, i když ta se za okupace 1939-45 v naší zemi pochopitelně nevyučovala. Rodiče nás za války posílali k manželům Soukenkovým, v jejichž bytě se scházela mládež k soukromým, tajným hodinám angličtiny. Měl jsem tedy od prvních let gymnázia základní průpravu. O přestávkách mezi hodinami a ve dnech československých svátků (tehdy ovšem přísně zakázaných) se věnoval čas také vzpomínkám dospělých na Masarykovu republiku.

budou přispívat do fondu jedním procentem svého příjmu nebo základu stipendia. Tato dohoda má datum 23. 4. 1969 a má toto znění:

Vážený pane kolego, během návštěvy pánů Fischera a Jireše v CERNu začátkem dubna tr. jsme se posléze dohodli na vytvoření jakéhosi pomocného fondu, který by mohl umožnit pozůstalým členům naší skupiny občasný kolaborační zájezd např. do CERNu, návštěvu konference nebo letní školy atd. – Na výše zmíněný fond by bylo vhodné obětovati 1% čistého příjmu nebo základu stipendia. Splatnost příspěvku předem do konce prvního týdne v příštím příslušném měsíci, nejlépe na adresu [uvedena adresa Ivana Lehrause] (bude v CERNu určitě do konce roku 1970; koncentrace našich lidí je tady největší). O Fišera a Jireše bylo již v tomto duchu operativně postaráno, tj. akce začala dubnem 1969. – Účast na této dobročinnosti je pochopitelně dobrovolná a kdykoliv odvolatelná. Prostředky budou rozdělovány a revidovány pochopitelně podle pokynů pražských členů skupiny. Není snad třeba připomínat, že se jedná o iniciativu čistě soukromou a neoficiální. – Těšíme se na Vaši odpověď.

S pozdravem, [následují jména šesti krajanů pracujících tehdy v CERNu: V. Chaloupka, B. Franěk, I. Lehraus, J. Pernegr, Z. Sekera a V. Šimák, kteří ji adresovali dalším krajanům pracujícím v zahraničních laboratořích.

Text byl napsán psacím strojem, z bezpečnostních důvodů jej nikdo nepodepsal, jména byla pod ním pouze uvedena. Dohoda fungovala prakticky až do listopadu 1989.

Dodat ještě:

V roce 1969: Malá Rochesterská konference v Lundu. Kodaň.

V roce 1971: Malá Rochesterská konference v Amsterdamu.

4. Budoucnost Katedry teoretické fyziky

Audiatur et altera pars. Budiž slyšena i druhá strana

Jednoho dne roku – odhaduji – 1969 mě pozval na fakultu docent Jozef Kvasnica do své pracovny na Karlově univerzitě k rozhovoru při víně. Po krátké předejře o současné politické situaci, v níž jsme se prakticky ve všech bodech shodli, se mi svěřil s hlavním tématem, totiž svým plánem, jak pomoci zorganizovat činnost katedry teoretické fyziky v podmínkách policejního státu, obsazeného armádou cizí mocnosti. Uvažoval o tom, zda má přijmout nabídku stát se vedoucím této katedry (zřejmě, byť nevyřčeně, za cenu, že vstoupí do komunistické strany).

K tomu mi při mé návštěvě řekl, že uvažuje využít této možnosti k vytvoření slušných podmínek na katedře pro klidnou vědeckou a pedagogickou práci, bez trvalé hrozby existenčních postihů členů katedry, s omezením nebezpečného kádrování na minimum. Ptal se mne na můj názor v této věci.

Nebylo to poprvé, co jsem se setkal s takovým postojem k absurdní nesnesitelné situaci, vzniklé srpnovým vojenským přepadením sousedními státy, které předstíraly přátelství. Ve státě, kde se začínal každý každého bát jako tomu bylo v 50. letech.

Kvasnicův plán se mi na rozdíl od jiných zdál (měl-li on do toho chuť) rozumný a v dané jinak bezvýchodné situaci prospěšný. K jeho uskutečnění patřil i předpoklad charakteru. Vedoucí katedry by teď musel – bude-li ovšem mít chuť a odvahu jít po vzoru **Oskara Schindlera** – být pevně rozhodnut ten úkol na sebe vzít, mít statečnost i důslednost **předstírat loajalitu** jak při prosazování vědecké a pedagogické úrovně, tak při hájení členů katedry při kádrování jednotlivců, perzekuci, diskriminaci atd. Jako důležitý argument jsem považoval, že Kvasnica, jak jsem ho znal, ctil hodnoty vzdělání, lidskosti, slušnosti a charakteru v duchu předcházejících vedoucích této katedry (před r. 1948 „ústavu“), jako byli Viktor Trkal, Miroslav Brdička, Václav Votruba a Luboš Valenta, a že on své postavení nezneužije. Po létech jsem poznal, že mou důvěru nezklamal, a dodnes nelituji, že jsem mu jeho úmysl nerozmlouval a schválil.

Kvasnica měl ještě další vlastnost: jistý druh bojovnosti. Zatímco většina Čechů a Slováků okupanty spíš ignorovala a zdaleka se jim vyhýbala, on využíval příležitosti, jim říci, co si o nich on a celý národ myslí. Vyprávěl mi o svém slovním utkání s ruskými důstojníky někde v podtatranské restauraci. V rozhovoru s nimi nekompromisně odsuzoval sovětskou invazi, nazýval věci pravými jmény a nebral si žádné servítky. Pro důstojníky to byla vzácná příležitost dovědět se pravdu, i když ji s ohledem k svému politickému „předškolení“ zdráhali přijmout. Kvasnica se tím zasloužil o boj proti propagandistickým báchorkám a lžím, kterých byly plné nejen sdělovací prostředky, ale i mnoho Rusů a memoáry jejich velitelů typu Alexandra Majorova dodnes, jak je zde o tom zmínka od Václava Vaška v kapitole 1.

Dalším projevem Kvasnicova postoje k sovětské okupaci bylo, že invazi nazýval ironicky „vpádem bratrských vojsk“, a to i v oficiální korespondenci. Tento paradoxní slovní obrat svědčil nejen o jeho smyslu pro humor, ale i o osobní odvaze.

Kvasnica tedy nabídku přijal, po jisté době se stal vedoucím katedry a osvědčil se. Dbal na vědeckou a pedagogickou úroveň katedry i existenční budoucnost jejích členů, kterou však nepodmiňoval vstupem uchazeče do komunistické strany. U něho se „dobře dýchalo“ (jak to veřejně vyjádřil ještě za totality jeden z členů katedry), vládly tam i dobré osobní vztahy. Za jeho vedení katedra pokračovala ve svých původních tradicích a vyžrála ve vzornou vědeckou a pedagogickou instituci.

Docent Kvasnica nebyl jediný, kdo se na mě obrátil s otázkou tohoto typu a žádostí o názor. Podle konkrétní situace daného případu nebylo mé stanovisko u všech stejné; okolnosti jeho případu jsem považoval spíše za výjimečné.

5. Fyzikální ústav ČSAV a vědecké kontakty počátkem 70. let

„Svému králi bych ani nemohl ani nechtěl vládnout. Ale je takové malé, docela malé území, kde musím vládnout sám.“

Sir Thomas More, lord kancléř Jindřicha VIII., pro své svědomí posléze na králův nátlak popravený.⁶

⁶ Tento a další citáty o Tomáši Morovi (1478–1535), lordu kancléři Jindřicha VIII., jsou převzaty z divadelní hry o něm „Člověk pro každé počasí“ („Man for Every Season“) od Roberta Bolta. Tomáš More byl, podle Jonathana Swifta, „a person of the greatest virtue this **Kingdom ever produced**“.

5.1 André Martin v Praze

Tendence k obnovení pracovních kontaktů se západními laboratořemi byly patrné už koncem roku 1969. Můj kolega a přítel RNDr. Ján Pišút, CSc. z Univerzity Komenského v Bratislavě mi při jedné své pražské návštěvě oznámil, že se chystá na rok do CERNu a že už má všechno schválené. To bylo dobré znamení: zpravidla jsme vnímali „politiku strany a vlády“ tak, že v Bratislavě zpravidla byly poměry celkově o něco volnější než v centralistické Praze. Proto jsme nesměle očekávali, že i v Praze se situace bude zlepšovat podle občasného pravidla, že „počasí v Bratislavě dnes je počasí v Praze zítra“.

Pišútův výjezd do CERN na celý rok byl tedy vrchností schválen a úspěšně se uskutečnil. Občas jsem si s Jánem dopisoval, ne vždy však řádnou poštou, nýbrž přes přátele soukromým předáním z ruky do ruky. Jeden takový dopis od něho, skoro moták, jsem si schoval dodnes; je pro léta 1969-1972 typický. Pišút mi v něm píše:

Milý Jene,

Děkuji za poslední dopis. Odpisuji již z domů a jenom heslovitě, protože Petr spěchá.

1) přijed' – pokud možno začátkem ledna do Bratislavy.

2) Mattsovi jsem vše sdělil.

3) Knížku „300 GeV accelerator“ nemám. Počítám, že stačí napsat panu: „M. Hotelier, CERN-DD.“

4) Jacob mi slíbil, že Ti pošle pozvánku na konf. do Bologne. Pokud ještě někdo rozumný z Prahy má chuť jet do Bologne, napiš, mohu to zkusit zařídit.

5) Jan Tě zdraví.

Ahoj

Pokračování na druhé straně:

Shrnutí rozhovoru s Zuminem před 3 dny (totéž ostatně říkal Martin)

1) CERN Tě chce na rok

2) pošle Ti pozvání okamžitě pokud ho může poslat Tobě osobně anebo direktoru institutu, ale s uvedením jména.

3) ještě lepší by bylo, kdybys mohl poslat standartní application form, mám jich doma asi deset.

Z dopisu je patrné, že v té době stačil jediný rozumný krajan v západní Evropě, abychom my, kolegové za železnou oponou, mohli s nimi udržovat kontakt a včas se dozvědět závažné informace. Důležité bylo, co se dalo z dopisu vyčíst mezi řádky: CERN nehodlá považovat okupaci Československa cizími armádami za důvod k přerušení vědeckých styků s našimi vědeckými ústavy, i když v Československu budou možná snahy stykům bránit. Spíš naopak: CERN hodlá svou iniciativu zvýšit a neomezovat se jen na z východu oficiálně došlé žádosti o pracovní pobyt, ale chce sám adresovat osobní pozvání konkrétním osobám podle vlastního výběru, s uvedením jména pozvaného. Uvedená dvě jména, (André Martin a Bruno Zumino) zaručovala spolehlivost Pišútovy zprávy:

šlo o fy-ziky světového jména, a nadto oba patřili v CERN k vysoko postaveným osobnostem. Tato jména zvyšovala reálnou šanci, že styky budou obnoveny.

Jánův dopis znamenal mnoho už proto, že dokazoval zájem CERNu o naše fyziky, a že CERN považuje za své právo pozvat, koho chce. Politická klec v Československu však nedovolovala to, co Pišútův dopis označoval za standardní, aby totiž československý žadatel sám poslal do CERNu vyplněný dotazník se žádostí o pracovní pobyt. V každém případě byly návštěvy mezi Prahou a Bratislavou tradičně oboustranně prospěšné a poučné.

Události se vyvíjely i bez mého přičinění. Koncem letních prázdnin 1970 se konala každoroční mezinárodní konference „Hadron Structure“ na zámku ve Smolenicích u Bratislavy. Tentokrát se jí zúčastnil i teoretický fyzik André Martin (o němž je zmínka výše), jeden z vedoucích představitelů CERNu, a při návratu do Ženevy se na několik dní zastavil v Praze. Čekal jsem na něj na Masarykově nádraží s cedulí s jeho jménem. Vlak přijel, Martin vystoupil. Představil jsem se, podali jsme si ruku. Zopakoval si mé jméno a zeptal se: „Vy jste ten s tím konformním zobrazením?“ Přisvědčil jsem; zřejmě měl na mysli naši společnou práci se Sorinem Ciullim (který hrál při získání tohoto výsledku metodou konformního zobrazení hlavní roli) a mnou jako spoluautorem. Bylo vidět, že to rozhodlo: naše metoda si stále zachovávala svůj věhlas i zvuk, třebaže od jejího uveřejnění uplynulo **už 10 let.**⁷ André Martin zareagoval stručně: „Dobrá. zítra navštívím váš ústavu a promluví s ředitelem o vašem pozvání do CERNu.“ Tím se potvrdilo, co mi Ján napsal ve svém dopise, že „CERN Tě chce na rok.“

Tak se i stalo. André Martin navštívil našeho ředitele RNDr. Pekárka, DrSc., a odcházel spokojen. Reakce ředitele na jeho oficiální požadavek mého pracovního pobytu v Cernu byla sice zdrženlivá, ale aspoň nebyla negativní.

Nazítí měl André Martin přednášku na semináři našeho ústavu a brzy nato se vrátil do Cernu, zřejmě spokojen. Přesto uplynuly ještě dva roky, než mi naše vrchnost dovolila vyjet, a to až po urgenci ředitelství CERN v roce 1972. Podobnou byrokratickou anabází prošel o několik měsíců později kolega ing. Jan Böhm, CSc. Jako já, i on byl pak v Cernu na ročním pracovním pobytu. (Platil nás CERN; bylo tedy samozřejmé, že jsme platili měsíční příspěvek do krajanského fondu, podle naší soukromé dohody z 23. 4. 1969.) Pracovali jsme v různých oborech. Svě vědecké úkoly jsme brali vážně, weekendové výlety byly vzácností. (Po ročním pobytu jsem se v září 1973 vrátil do Prahy.)

RNDr. Luděk Pekárek, DrSc., ředitel Fyzikálního ústavu Akademie věd, moje pozvání k pobytu do CERNu sice neodmítl a vyjádřil se příznivě, ale s mým překročením státní hranice Československa se západní cizinou byly dlouhé a složité potíže. CERN poslal

⁷ Metoda (Ciulli-Fischer, 1960) optimálního konformního zobrazení obletěla úspěšně (navzdory naší izolaci v Dubně) vědecký svět. Osvědčila se k analytickému pokračování, k rozšíření oblasti konvergence i jejímu urychlení, zvláště když řada konverguje pomalu. Měla velmi příznivý ohlas u světových kapacit (Angličan C. Lovelace v *Nuovo Cimento*, v CERNu André Martin a Leon Van Hove, v USA Bill Frazer z Kalifornie, Richard E. Cutkoski z Pittsburghu a pozvaná reportérská přednáška Sidney D. Drella na mezinárodní konferenci v Aix-en-Provence 1961), v Rusku (Isaak Jakovlevič Pomerančuk, Landauův Ústav fyzikálních problémů) i v Dubně (H.Y. Tzu, Viktor Isaakovič Ogieveckij, Lev Dmitrievič Solovjov). Jinak však Dubně, kde se metoda zrodila, byly některé reakce chladné, ale bez uvedení důvodu. V Dubně byla pochopena a oceněna až po několika letech, většinou z osobních důvodů (viz podrobněji v kapitole 9).

vedení Fyzikálního ústavu o mé pozvání (někdy v létě 1970 formální dopis, ale ten Praha ponechala bez odezvy).

Po svém příletu do Ženevy koncem léta 1972 jsem se setkal s André Martinem, který mě po krátkém rozhovoru vyzval, abych pronesl přednášku na semináři Theory Division o metodě sumace divergentních mocninných rozvoju a analytickém pokračování metodou konformního zobrazení oblasti holomorfnosti na jednotkový kruh. Přednáška měla dobrý ohlas, byl přítomny světové kapacity, např. David I. Olive (GB) a světová autorita na kvantovou elektrodynamiku, švýcarský teoretický fyzik Ernst Stueckelberg. Můj první kolega, s nímž jsem se seznámil, byl německý teoretický fyzik Renner (křestní jméno si nevzpomínám), původem od Moravského Šternberka, asi o deset let mladší než já. Seznámili jsme se, rozmlouvali o jeho zajímavých výsledcích a metodách, ale i o vztahu mezi Čechy a Němci. Byl tolerantní, on i rodiče měli rádi Masaryka, Beneše už méně.

5.2 Pačesova výzva – to významné slovo „napříč“⁸

Někdy v létě 1970 přepadly náš ústav – jako každý podnik v republice – pověstné „prověrky“ o srpnu 1968. Proč a jak se to chystalo, formálně nebylo oznámeno, jen plula fáma. Jednou ke mně neočekávaně přišel kolega RNDr. Jaroslav Pačes, CSc., vědecký pracovník v oddělení magnetismu. (Znal jsem se s ním ze žižkovského Státního gymnázia, kde jsme oba strávili 8 let studia až do maturity, on o nějakých 4-5 let dřív než já.) Pačes byl člověk známý svou laskavostí, ale i jako dlouholetý člen komunistické strany. Zdálo se však, že po srpnu 1968 mu ředitel ústavu asi svěřil jistý úkol.

Pačes mi řekl, že se chystají pohovory se všemi zaměstnanci o sovětské invazi. Vyhnout se jim nelze, jsou sestavovány komise. Pro naše oddělení prý jsou už do komise určeni dva členové, a to ing. Antonín Mecera za komunistickou stranu a B. Kučera za odbory (ROH). Chybí prý však ještě třetí člen, a k tomu by asi chtěli vědeckého pracovníka. Ten bude mít nelehký úkol: je totiž obava, že Mecera nebo Kučera by mohl způsobit (ať úmyslně nebo z neobratnosti) nějaký kádrový postih členů našeho oddělení, jimž by pak hrozila perzekuce, třeba i výpověď z práce. Někdo musí ty dva držet na uzdě. Pačes se mě zeptal, zda bych byl ochoten být členem této komise, abych bránil členy oddělení před hrozícími postihy.

V šedesátých letech v médiích **zaznělo** slovo „**napříč**“ jako blahodárná výzva, že hledat pravdu, mýlit se a lhát se týká již i komunistů. Zveřejnění takových hesel dalo lidem velké naděje a odvahu k osobní aktivitě, ale pak následovalo hluboké pokoření národa spáchané sousedními zeměmi, které řadu let předstíraly přátelství. Jistou útěchou

⁸ Rozdíl mezi 50. a 60. lety byl vskutku markantní. Éru padesátých let zahájil únorový převrat r. 1948, připravovaný během roku 1947 vleklou záměrnou krizí. Tu podněcovalo Noskovo ministerstvo vnitra, které přijímalo do svých klíčových pozic převážně své lidi z KSC. Mimoto, jak zdůraznil rezignující ministr **Jan Šrámek** v době února 1948, **komunisté se provinují zásadní chybou tím, že ztotožňují činnost protikomunistickou s činností protistátní, což není totéž** a je to prostě záměrné matení pojmů.

V 60. letech se vítaným hostem stalo krásné rčení „napříč politickými stranami“. Například věta, že „Hranice mezi dobrem a zlem jde **napříč** mezi politickými stranami“: Díky tomuto heslu i média **přestala hlásat zlomyslný výmysl**, že jedině komunisté a jejich strana mají pravdu a ostatní se jen mýlí nebo lžou.

bylo, že odpor proti srpnové invazi byl hromadný a jednotný; tuto zvládnul i velká část komunistů, mezi nimi zřejmě i J. Pačes a řada dalších.

Zažitý zvyk dělit občany na komunisty a nekomunisty ztrácel svou použitelnost. Národ se rozdělil podle jiného klíče: na dvě části, silné křídlo proti invazi a slabší křídlo těch, kteří ze strachu před rizikem raději mlčeli. Nedůvěra panovala mezi komunisty „proti invazi“ a těmi „pro invazi“, navzájem si nedůvěřovali, mnozí z těch „proti“ byli vyloučeni ze strany nebo sami vystoupili. Nejvíce spojoval lidi společný odpor proti neslýchané agresi, pokrytecky zahalené pod roušku přátelské pomoci Československé republiky.

Můj rozhovor s Pačesem byl o samotě, vestoje. Octl jsem se v **mezní situaci**, byl to šok. Koho to napadlo, abych zasedl v jakési podivné komisi, já, který jsem byl před časem vykázán z Dubny za ilegální činnost v tajných kroužcích mládeže v 50. letech? **Nejjednodušší by bylo Pačesovi odmítnout** slovy, že jistě chápe, že **ode mne** něco takového **nemůže čekat** – a byl bych měl pokoj. Nebylo nic snazšího; z takového odmítnutí bych, cynicky řečeno, mohl v budoucnosti těžit a vysloužit si třeba pověst hrdiny. Pačesova výzva měla však i jinou stránku, kvůli které jsem vedl tvrdý vnitřní boj: mám odmítnout, tím se z toho „vyvlíknout“ a zachovat si dobrou pověst mezi slušnými lidmi, nebo mám jít do boje o každého člena oddělení, tím se však dostat do lidských řečí, že jsem byl činný v jakési hanebné komisi? Z Ústavu jaderné fyziky v Řeži (kde na rozdíl od nás měli prověrky v rukou skalní straníci) přicházely zlé zprávy o bezohledném zacházení se špičkovými vědci a pevnými charaktery a o vyhazování lidí na dlažbu. Byly obavy, že něco podobného **hrozí i našemu ústavu**.⁹ Z Pačesových slov však bylo jasné, ke kterému táboru on a jeho lidé patří: nikoli k perzekučnímu, nýbrž k zachraňujícímu.

To napovídalo, že záměr Dr. Pačese a skupiny byl chránit lidi před hrozící perzekucí vzniklou jakýmsi obecným rozkazem se vypořádat s těmi, kdo se postaví proti sovětské invazi nebo okupaci. Jaký paradox: zatímco jeden nestraník mě (marně) nutil, abych využil situaci a navrhl lidi vyhazovat (viz čl. 3.1), zve mě Dr. Pačes naopak: ne vyhazovat ani vynuocovat souhlas s okupací, ale zabránit Mecerovi a Kučerovi v kladení nebezpečných provokativních a ponižujících otázek, aby se do zápisů nedostalo něco, co by mohlo někomu ublížit. To mi proletělo hlavou.

Situace se tedy měnila? Spíš to vypadalo, jako by byly ve vedení našeho ústavu opravdu dva protichůdné proudy (to se později potvrdilo), jeden perzekuční a druhý zachraňující, nezávisle na tom, zda je kdo komunistou nebo ne (zde je ono slavné „například“ v poznámky pod čarou č. 13). Pačesova výzva byla minimalizovat zhoubné účinky chystaných prověrek, přitom však – a to jsem si pro sebe kladl jako osobní další úkol – znemožnit donucování lidí ke kolaborantským výrokům, k souhlasu s okupací (nazývanou hanebně „bratrskou pomocí“) a tak obětí „utopit“. Znemožnit? Ale jak? Snad usilovat, aby se o invazi vůbec nezavedla řeč. To mohlo vyvolat hádku, hrozící vyhozením z práce či jiným postihem, nebo donucováním podepsat souhlas s okupací. Bylo třeba se tomu vyhnout: například změnit řeč na dotaz, jak je kdo spokojen s prací, s pracovním prostředím, zda má dost místa, potřebné nástroje, dost světla a tepla, zda ho neruší hluk apod. A politické otázky, pokud přijdou, nějak zamluvit. Měl jsem na vybranou:

⁹ Podrobnosti viz zde čl. 3.1 „Proti propouštění z práce“.

1. buď výzvu odmítnout, boji se vyhnout a mít od věci pokoj (a ovšem bezmocně přihlížet šikanování, vyhrožování, lámání a nucení zodpovídání ponižujících otázek),

2. nebo výzvu (formálně) přijmout, ale všemožně **se snažit** v jakési hanebné komisi **dosáhnout opak, mařit její účinek**, přitom **riskovat neúspěch**, ale i vlastní dobrou pověst. Jako vydat kus vlastního těla „jen“ kvůli svědomí(!), bez vyhlídky, že to někdo jednou ocení nebo aspoň uzná; nemít možnost cokoli vysvětlovat, být jediný se svým rozhodnutím, za které ponesu odpovědnost. Pačesova výzva šla k jádru věci: buď jít do té špíny, nebo odmítnout a jen kibicovat? To druhé je **snadné**, ale.. cítil jsem, že mi Pačes pouhým postojem dal znát, že odmítnutí by znamenalo utéct z boje o šanci likvidovat zhoubné účinky potupných prověrek. To rozhodlo: **nesmím utíkat (1), nýbrž bojovat (2)**.

Dlouho ještě mě *trápila* otázka dobré pověsti, vážného rizika a velkých ztrát. V sázce však byla vyšší hodnota, v duchu slavného výroku antického Římana Publilia Syra:

Je královské konat dobro a být za to tupen.

Jsou totiž různí vedoucí oddělení: jedni, když se valí pohroma, uhnou, poodstoupí a čekají, až pohroma pomine, a pak se opět usadí na místo vedoucího. Takových „vedoucích“ má každý podnik hromadu, takovým jsem za žádnou cenu být nechtěl. Ti druzí se snaží usnadnit podmínky v práci, bojují za **svoje lidi**,¹⁰ zvláště když se objeví ta špinavost, jakou byly chystané okupační prověrky. Volba byla jasná: v kritické chvíli musí být vedoucí v čele, ne schován někde za rohem.

Ale ještě se ozval hlas rozvahy. Co když se mi nepodaří udržet komisi na uzdě a členové budou požadovat výroky zapisovat, což by mohlo **lidem ublížit**?¹¹ Z Pačesova tónu jsem jaksi mezi řádky vycítil sice neurčitý, ale povzbuzující dojem, že on mluví – aniž se o tom zmínil – jménem vedení ústavu, které pro tyto případy snad chystá další záchranné akce, o nichž jsem však s jistotou nevěděl.

Přesto jsem si před odpovědí vyhradil podmínku. Řekl jsem Pačesovi, že chápu vážnost situace; je mi jasné, že je nutno bojovat za lidi i za vědu, a ne z boje utíkat. Ale než se rozhodnu, **chci znát jeho názor k mému stanovisku, že:**

Původ dnešní okupační bídy Československa není v tom, co se stalo teď v roce 1968, ale především v tom, co se stalo v roce 1948. SRPEN 1968 BYL NUTNÝ DŮSLEDEK února 1948. (Jinak řečeno: únor byl dílo Stalinovo, srpen jeho nástupců. Kdo si myslí, že v r.1968 ztratila naše vlast a její občané svobodu, kterou předtím měla, je na omylu. Tu ztratila už o 20 let dříve a trvá dodnes.) **Souhlasíš s tím?**

Na jeho reakci se pamatuji, jako by to bylo dnes. Stáli jsme proti sobě, Pačes se pevně zahleděl do kouta. Tam se nehybně dlouho díval a mlčel. Odhadl jsem, že v tom tichu

¹⁰ Příkladným (a vzácným) vzorem vedoucího tohoto druhého typu byl RNDr. Jaroslav Pernegr, CSc., který se bil za každého člena svého oddělení bez ohledu na existenční riziko, jemuž v těžké situaci 50. a 60. let sám sebe vystavoval.

¹¹ Tyto obavy skutečně hrozily, a to ve snahách Boh. Kučery, který se snažil vtisknout pohovorům kádrovací ráz. Ale to se mu přes jeho veškeré úsilí, jak ještě vyplyne, nepodařilo.

vede vnitřní boj mezi svým přesvědčením o správnosti února 1948 a těžkým zklamáním ze srpna 1968. Uznat neoprávněnost února a jeho následků se neodhodlal, to by bylo přespříliš pro komunistu dvacet let školeného, jak hájit jejich postoje a „akce“ všeho druhu. Pačesovo dlouhé mlčení jedině mohlo znamenat souhlas, **jeho mlčení bylo výmluvné**. Z našeho společného žižkovského gymnázia jistě znal aspoň jednu z klasických zásad:

- *Qui tacet, consentire videtur* (Kdo mlčí, je považován, že souhlasí),
- *Cum tacent, clamant!* (tím, že mlčí, oni křičí!) z řeči Ciceronovy proti Catilinovi,
- *Argumentum ex silentio* (argument z mlčení; žádná odpověď je také odpověď),
- *Poznámka*: Čeština má významné, zdánlivě paradoxní sousloví: *Výmluvné mlčení*. Tak mluvil i dr. Pačes, jak bylo řečeno výše.

Pačes mlčel, k žádnému výroku se nevzchopil. Došel jsem tedy k závěru, že jeho mlčení znamená jeho souhlas. Řekl jsem tedy, že jsem ochoten o tom dál jednat.

5.3 Prověrky dramatické, ale zdařilé

Rozhodnuto. Náhle mi došlo, že tu jsou skryty dvě hanebnosti. První byla zavedení prověrek zaměřených na perzekuci charakterních lidí, druhá naopak znamenala bránit hanebným požadavkům (které bohužel razil i můj nekomunistický kolega), aby byl někdo vyhozen. Ty dvě hanebnosti táhly stejným směrem. Tu druhou z nich jsem rezolutně odmítl a rozhodl jí zabránit (viz čl. 3.1), ale co s tou první? I ta znamená boj o lidské osudy: při těch okupačních prověrkách budu muset bránit otázkám vyzývajícím ke kolaboraci nebo k ponižující odpovědi a vyhnout se slovům, která by mohla pokořit.

Tak jsem se rozhodl jít do boje. Zažil jsem novou zkušenost, že i veřejný boj proti bezprávné moci může být účinný. Potvrdil mi to můj konflikt s kolegou toužícím jiné vyhazovat, pak setkání s dr. Pačesem (čl. 5.2), a pak v roce Charty 77 (viz kapitolu 6, včetně poznámky pod čarou).

Po několika dnech přišel ke mně ing. Jaroslav Sedlák, CSc., dlouholetý člen a funkcionář komunistické strany. Zajímal se, jestli jsem se někdy nezúčastnil nějaké „nežádoucí“ akce, nepodepsal nějakou protestní petici atd.

Ve své odpovědi jsem neuvedl svou činnost v 50. letech v ilegálních bytových kroužcích mládeže na univerzitách a v pěveckém sboru (o tom musel Sedlák vědět, vždyť právě proto jsem byl v r. 1961 vypovězen z **Dubny**,¹² to jsem nemusel připomínat.) Nezmínil jsem se ani o své účasti v bytových filosofických seminářích v 60. letech; ty byly podobné kroužkům z 50. let. Pominul jsem i svou účast na pohřebním průvodu Prahou **k uctění památky Jana Palacha** 25. ledna 1969 a na **spontánní demonstraci** národa na Václavském náměstí v témž roce, kdy naši hokejisté porazili sovětské 4:3. (Tyto dvě akce vyústily ve vážné aféry, obě měly jasný **podtext protestu** proti okupaci.) Měl Sedlák na mysli toto? Řekl jsem mu, že já a moje manželka jsme v létě 1968 podepsali petici požadující zrušení tzv. lidových milic. To bylo vážnější, o našem podpisu

¹² Podrobnosti viz níže v člancích 7, 8, 9 a v poznámce pod čarou č. 20 o Vyšehradském sboru.

mohl být někde zápis. Bylo toho možná i víc, ale na nic dalšího jsem si nevzpomněl. Sedlák tomu nevěnoval pozornost a oznámil mi termín, kdy jsem byl předvolán k „pohovoru“.

Po několika dnech jsem byl předvolán před mnohočlennou komisí, které Sedlák předsedal. Jedním z členů byl jakýsi neznámý člověk, zřejmě „odněkud shora“. Sedlákova otázka se týkala současné politické situace. Odpověděl jsem, že považuji za nepřipustné, aby armády cizích zemí vojensky obsadily malou zemi, kterou prohlašují za spřátelenou. Tím jsem se jasně postavil proti invazi, na což onen neznámý člen reagoval vztyčenou pěstí. Dále jsem řekl, že není vyloučeno, že asi nebylo (nebo se nenašlo) jiné řešení. Zmíněný člen komise na mne hleděl opět ze zadní řady a hrozil mi zaťatou pěstí.

Pak začal Sedlák diktovat zápis. Moje odmítnutí vojenského obsazení malé země armádami větších, „spřátelených“ zemí odbyl zápisem, že jsem „srpnové události nepochopil, nakonec ale uznal, že nebylo jiného řešení“. Nebylo to přesně to, co jsem řekl, ale nechal jsem to být. V jistém smyslu bylo pravda, že vojenský vpád byl nepochopitelný dokonce i z úzce sobeckého, sovětského hlediska: podepsali si tím rozsudek o své budoucnosti. Neznámý muž s pěstí reagoval nepřátelsky. To bylo vážné; Sedlák mi pak soukromě můj výrok tvrdě vytkl. Tu jeho výtku jsem však mu neměl za zlé; patrně i on dostal pak soukromě podobnou výtku od toho muže s pěstí. (Stejně jsem tušil, že právě Sedlák poslal Pačesa ke mně se žádostí připojit se ke komisi, aby se nikomu neublížilo.)

Hrozící zaťatá pěst neznámého člena komise měla i svou (byť nechtěnou) **kladnou stránku**. Byla zřejmým oceněním toho, co jsem řekl při pohovoru o nepřipustnosti přeřazení malé země cizími armádami. Také následná Sedlákova výtku po mém vystoupení svědčila o tom, že jeho komise dobře porozuměla, co říkám a co si o tom myslím. Byla to pro mě DOBRÁ BILANCE. Když ta jejich komise přijala to, co jsem jí řekl, poučilo mě to ještě o jednom: skutečnost, že mě s takovými názory schválili vést tu naši malou „komisi“, naznačuje, že **sami od nás mnoho neočekávali**.

(Tehdy jsem ovšem netušil, že vojenským vpádem v roce 1968 si Rusové na generace otevrou také civilní vstup do střední Evropy, kterou pak po stažení vojsk začnou v novém tisíciletí systematicky kolonizovat. Nevojensky, civilně! Ale to tehdy napadlo asi **málokoho**.¹³). „Moje prověrka“ skončila a mně posloužila jako náznak, že pokud nevadil můj výrok jim, zřejmě sami očekávají, že nebude leccos vadit také ani mně. Podle toho, jak zde reagoval Kučera, nevadilo jim, jak mám pořizovat zápisy. Jedno bylo jasné: abych pořizoval zápisy.

¹³ **Napadlo to asi málokoho**, ale Rusové na rozdíl od nás měli jasno hned, a mají jasno i dnes. M.G. Meščerjakov, jedna z vedoucích osobností SÚJV Dubna, patřil k těm, kdo hned po sovětské invazi v srpnu 1968 předvídali nástup nynější systematické kolonizace naší země Rusy. Na světové konferenci o fyzice elementárních částic v srpnu-září 1968 ve Vídni proslul výrokem: „**A co myslíte, jakými prostředky se Rusko stalo impériem, jakým dnes je? Pěstí!**“ (**Kulakom!**) – a uhodil do zábradlí schodiště, kde stál, čímž vyjádřil své sympatie k této staleté lupičské politice. To pro závěr 20. století znamenalo, že bolševismus byl jen jedním z pláštíků tisícileté, soustavné a nevratné ruské rozpínavosti válečné i mírové, vojenské okupace i civilní kolonizace, a jeho pád v r. 1989 znamenal zahájení další, tentokrát nevojenské, formy expanze. Ruská pozvolná, „mírová“, plíživá, ale systematická a nevratná kolonizace Evropy v třetím tisíciletí to potvrzuje. (Viz též komentář Václava Vaška ke knize generála Alexandra Majorova uvedený zde na str. 3.)

Pak začaly „prověrky“ v našem oddělení. Vyhýbal jsem se otázkám týkajícím se invaze, okupace a jiných nebezpečných témat, aby nevypukl konflikt s Kučerou nebo ing. Mece-rou. Dbal jsem, aby se otázky točily jen kolem toho, jaké jsou v ústavu pracovní podmínky, osvětlení, topení, zda nejsou nějaké požadavky, stížnosti nebo návrhy. Můj program se dařil, mluvilo se o nevyhovujícím stavu budovy, o hluku, velkém rozměru oken a o obtížné manipulaci s nimi, o nedostatečném vytápění, tepelné izolaci apod.

Pak řekl svou otázku ing. **Mecera**¹⁴; například jak se komu líbí hybridní budova parlamentu mezi Národním muzeem a Hlavním nádražím (jak se ukázalo, chtěl slyšet, že budova sice není hezká, ale že to tak nevadí a časem se to vyřeší; ale dotazovaný často jeho myšlenkové konstrukce nepochopil, což vyústilo v obecné nedorozumění a tím i vítaně nejasný zápis). Jedné mladé laborantky se Mecera zeptal, co si myslí o okázalé svatbě **Věry Čáslavské** (mnohonásobné olympijské vítězce v gymnastice) v kostele v Mexiku po olympijských hrách r. 1968. Asi očekával, že laborantka při vši své úctě k Čáslavské, idolu všech dívek, tuto „provokaci“ odsoudí, ale jeho plán se nezdařil. Laborantka řekla, že zná Čáslavskou osobně, rozpovídala se o ní a uzavřela, že má o ní to nejlepší mínění. To byl další vítaný debakl hanebné komise.

Naší paní sekretářky se Mecera ptal, proč vyvěsila vánoční přání od kolegy Ivana Lehrause, který přece emigroval na západ, tak co je to za pořádek. Paní sekretářka se bránila, že gratulaci nevyvěsila, načež jsem se po krátkém nedorozumění do toho vložil a po pravdě řekl, že jsem ji vyvěsil já. To Meceru i Kučeru zmátlo tak, že nebyli schopni reagovat, a šlo se rychle dál. Kučera žádné otázky nekladl, ale o přestávkách občas projevoval nespokojenost s průběhem prověrek. Někdy až zuřil. Ke cti ing. Mecery budiž řečeno, že včas pochopil situaci, Kučerovy poznámky nepodporoval, dokonce ignoroval. Podobně jako já se soustavně vyhýbal konfliktním otázkám týkajícím se okupace.

Zato Kučera byl nebezpečný. Došlo mi, co měl dr. Pačes na mysli, když řekl, že mým úkolem bude krotit nebezpečné členy komise. Kučera dával jasně najevo, že chce brát svou „funkci“ vážně a pohovory využít k postihu zaměstnanců. O přestávkách si prohlížel osobní data obětí a provokoval poznámkami jako: Ááá, tady je tatínek lidovec, to se zeptáme na pámbíčka!! Nebezpečné téma. Na to jsem nic neřekl, došel jsem k závěru, že na jeho provokace je nejlepší **vůbec nereagovat**, a byl jsem v tichosti vděčný Ing. Mecerovi, že je také ignoroval.

Dalo se tušit, že Kučera asi měl zvláštní poslání – hlídat činnost a postoje členů komise. Někdy se o přestávce vážně rozčílil a kategoricky požadoval, aby se do zápisu psalo doslova to, co dotazovaný řekne. Mecera a já jsme na to neodpověděli. Kučera se tvářil pobouřeně, ale zde pomáhala nulová reakce k jeho vyzývacím požadavkům. Jeho útoky padaly do prázdna. Seděl jsem za psacím strojem a psal jen málo, jednu neutrální větu za druhou. Kučera nadále provokoval svými poznámkami, ale už méně. Sám se na vlastní otázky nezmohl a do textu již nezasahoval.

Tak ubíhaly „prověrky“. Nevím, jak se to stalo, ale náhle jsem si všiml, že k nám přicházejí i lidé z jiných oddělení, ačkoli Pačes mluvil o našem. Že by si sami volili, kam jít? Nevím o žádném fyzikovi ani jiném zaměstnanci, který v důsledku těch prověrek byl

¹⁴ Ing. A. Mecera pracoval v našem oddělení jako projektant a konstruktér prohlížecích a měřicích poloautomatů k vyhodnocování snímků interakcí a drah částic.

nucen nebo postižen k ponižujícím, **kolaborantským výrokům**.¹⁵ Bezkonfliktní tón a celé prostředí naopak vytvářelo atmosféru, která inspirovala některé účastníky dokonce k žertování. Tak kolega Dr. František Smutný, CSc. (alias Ferry), rovněž mimo naše oddělení, zakončil své vystoupení před komisí hlasitě a důrazně pronesenou otázkou: „A co s tím teď budete dělat? Nejlepší bude, když ten papír sníte a zapijete duběnkovým inkoustem!“ Podepsal a důstojně odešel. Okamžik jsem trnul, jaká z toho vznikne aféra, neboť bylo zřejmé, že tento sympatický kolega komisi otevřeně provokuje a zesměšňuje. Ale ani Kučera, ani Mecera se nezmohli na jediné slovo. Ani já jsem nic neřekl – to radostí – a ani slovo jsem o tom nic nezapsal. Mlčeli podobně jako reagovala laborantka na otázku o svatbě Věry Čáslavské v Mexiku a Mecera i Kučera snesli, když jsem řekl, že vánoční Lehrausovu gratulaci jsem vyvěsil já. To vše komise také vydržela, včetně duběnkového inkoustu a dalších hovorů během slavných prověrek. Pokus o sabotáž se zdařil. Tiše jsem jásal nad tím úspěchem, lepšího výsledku nelze se bylo nadít ani ve snu.

Veselý kolega s duběnkovým inkoustem František Smutný pracoval nadále ve Fyzikálním ústavu jako vědecký pracovník po řadu let až do své smrti, způsobené vážnou srdeční vadou. Humor a pravdivé vidění věcí ho neopouštěly. V předvečer svatého Mikuláše pravidelně k nám chodil v přestrojení s berlou a rozdával dětem našich zaměstnanců dárky.

Celá historie byla ještě zpestřena zajímavým efektem. Místnost, v níž seděla komise, sousedila s vedlejší místností špatně těsnícími dveřmi. V obou místnostech se po léta vědecky pracovalo, byly však akusticky propojené. K odstranění vzájemného vyrušování bylo rozhodnuto dveře zavřít a vystlat zvukovou izolací. To se skutečně stalo, ale bez žádoucího účinku: nadále bylo slyšet rušivé zvuky, dveře netěsnily. To mělo zajímavý efekt během prověrek, kdy stačilo dveře z druhé strany pootevřít a hovor bez obtíží sledovat (ty dveře byly za velkou skříní, takže nebylo vidět, že jsou tam dveře a ještě pootevřené). To ovšem Mecera ani Kučera nevěděli, to jsme věděli jen my. Doufám, že si aspoň někdo poslechl scénku o vánoční gratulaci Ivana Lehrause, o tom, jaké otázky padaly (bezvýsledně) o Věře Čáslavské, o duběnkovém inkoustu a dalších příhodách. I tento detail byl ilustrací, jak opravdově jsme se snažili rizika těchto prověrek zneškodnit.

V roce 1971 jsem došel k závěru, že funkci vedoucího oddělení dále vykonávat nechci a vynasnažím se zříci se jí co nejdříve. O tuto funkci jsem nikdy nestál a její vykonávání jsem chápal jako službu a svěřený úkol. (Moje dobrovolná rezignace na tuto funkci nebyla obvyklá už proto, že znamenala snížení platu o 500 korun, což nebylo málo).¹⁶ Důvodů k odchodu bylo dost. Byrokracie a úřední povinnosti rostly, papírování bujelo a stále víc bránilo vědecké práci, k níž jsem se cítil povolán. Navíc jsem stále silněji cítil svou bezmocnost: stranický aparát (utvrzený po srpnu 1968 normalizací) bral řízení stále

¹⁵ Tyto pohovory byly v naší skupině, na rozdíl např. od těch v Řeži, humánní. Lidé nebyli vyhazováni, ani nebyli nuceni k ponižujícím výrokům. Některé z Řeže vyhozené lidi (vím o jednom) se našemu ústavu podařilo při pádu „zachytit“ a poskytnout zaměstnání u nás.

¹⁶ Svůj úmysl odejít z funkce vedoucího oddělení fyziky vysokých energií jsem oznámil řediteli Fyzikálního ústavu na jaře 1972 a krátce nato jsem mu rezignaci podal písemně. Přijal ji bez komentáře, jako by jí ani nebránil, ani ji nevítal. Jeho souhlas mi vyvolal pocit ulehčení. Ředitelem ústavu byl tehdy Ing. Jaroslav Sedlák, CSc., jenž nastoupil po RNDr. Ludku Pekárkovi, DrSc., který byl ředitelem někdy (odhaduji) od poloviny padesátých let.

pevněji do rukou a možnosti nestraníků vývoj ovlivnit byly stále těžší. Úkoly, k nimž jsem se cítil pověřen Dr. Pernegrem na vídeňské konferenci v srpnu 1968 (pomáhat do ciziny těm, kteří chtěli, bránit omezování oddělení jeho členů), jsem považoval za splněné, aspoň v tom smyslu, že v mých nestranických silách už nebylo k nim co dodat.

5.4 Nové elektronické metody analýzy dat z urychlovačů

Pracovní úvazky našich laborantek se občas měnily, většinou z provozních nebo rodinných důvodů (tj. jednak podle potřeby zpracovávaného experimentu, jednak kvůli jejich dorůstajícím dětem). S postupným přechodem detekční techniky z optické na elektronickou se analýza dat stále více automatizovala, takže potřeba laborantek od poloviny sedmdesátých let klesala.

Začátkem roku 1972 se ze Spojeného ústavu jaderných výzkumů v Dubně vrátil do Prahy náš kolega Dr. **Jan Hladký**, CSc., který získal zajímavé výsledky studia srážek mezonů K s protony na protonovém urychlovači v Protvinu (Serpuchově). Jeho výsledky byly cenné jak z vědeckého, tak z metodického hlediska; z vědeckého pro studium regenerace neutrálních kaonů (jejich publikace se dostaly do světových tabulek), ale i proto, že byly získány ne pomocí bublinové komory, ale elektronickými metodami, které se osvědčily při automatizaci analýzy dat a získávaly cestu k obecnému využití. Hladký s kolegy Miroslavem Novákem, Antonínem Prokešem a Janem Votrubou vytvořili skupinu. Výsledky jejich vědecké práce v Dubně byly pro Prahu velkým přínosem a světově úspěšné, byly hojně citovány a uveřejněny do světových tabulek.

6. Sedmdesátá léta

6.1 Roční pobyt v CERN

Během své návštěvě Prahy v r. 1970 pronesl André Martin přednášku na semináři našeho ústavu a brzy nato se vrátil do CERNu. Jeho setkání s ředitelem našeho ústavu Dr. Luděkem Pekárkem, DrSc., bylo sice slibné, přesto však uplynuly dva roky, než mi naše vrchnost dovolila vyjet, a to až po urgenci zasláné vedením CERNu v roce 1972.

RNDr. Luděk Pekárek, DrSc., ředitel Fyzikálního ústavu ČSAV, moje pozvání k pobytu do CERNu sice neodmítl a vyjádřil se příznivě, ale s mým překročením státní hranice Československa se západní cizinou byly dlouhé a složité potíže. (CERN poslal vedení Fyzikálního ústavu o mém pozvání někdy v létě 1970 formální dopis, ale ten zůstal bez odezvy).

Po svém příletu do Ženevy koncem léta 1972 jsem se v CERNu setkal s André Martinem, který mě po krátkém rozhovoru vyzval, abych proslovil přednášku o metodě sumace divergentních mocninných řad a analytickém pokračování metodou konformního zobrazení oblasti holomorfnosti na jednotkový kruh. Přednáška měla úspěch i u světových autorit jako André Martin, David I. Olive a Ernst Stueckelberg, a též si vysloužila pozvání do Francie (Orsay,...), později ještě další přednášky v různých zemích.

Mým blízkým kolegou a spolupracovníkem se brzy stal Claude Bourrely z Marseille. André Martin nás seznámil a dodal, že v posledních týdnech došlo k významnému objevu na protonových urychlovačích; při studiu rozptylu protonů a mezonů π na protonech bylo naměřeno, že účinné průřezy vykazují při nejvyšších dosažitelných dopadových energiích výrazný růst. Tyto výsledky se očekávaly, ale teprve nyní byl tento dohad potvrzen experimentálně. A. Martin navrhl, abychom tento výsledek teoreticky rozebrali a posoudili. Poslechli jsme a o výsledku napsali v Nuclear Physics dva články, druhý s krajanem Zdeňkem Sekerou jako spoluautorem.

Dále jsem se seznámil se dvěma kolegy, Irem Cyaranem Ryanem a s druhým světově proslulým teoretickým fyzikem, Němcem ze Šternberku z Moravského Slezska, asi o deset let mladším než já. Jako kojeneček byl odvezen s rodiči odsunem do Německa do Hannoveru. Jeho jméno si nepamatuji, příjmením byl snad Renner. V CERNu jsme se přátelsky seznámili, rozmlouvali o fyzikálních výsledcích a metodách, ale i o vztahu mezi Čechy a Němci. Prezidenta Masaryka si vážil, Beneše už méně. Při kávě jsem s nimi také rozmlouval o jazykových specifikách, horském turismu apod.

Vánoce roku 1972 jsme s Janou a dětmi prožili spolu v Praze, kam jsem přijel v našem „novém“ autě Fiat 2300 Combi, který jsem právě koupil v Ženevě. Byl to levný stařeček s mnohými bývalými uživateli, ne „second, ale už third nebo fourth hand car“, nebo co víc. Cestou ze Ženevy do Prahy sloužil Fiat dobře, ale povánoční návrat byl složitější, s občasným prokluzováním spojky, navíc se zasněženou ledovou vozovkou už u Berouna (dálnice ještě nebyla). Dojel jsem do Ženevy šťastně a vrátil se ke své práci.

6.2 Alpská tragédie

Jednoho lednového dne 1973 jsme se s Ryanem a Rennerem dohodli, že pojedeme na nedělní vycházku do Alp. Přesněji řečeno, oni byli už rozhodnutí a pozvali mě jako třetího. Neznal jsem z Alp žádné podrobnosti a oba moji přátelé působili dojmem, že jsou zkušení a cesty znají, tak jsem pozvání s díky přijal. Když jsem se chystal k výletu a vybavení, uvědomil jsem si, že československé zákony mi dovolují vstoupit jen do Švýcarska, ne však do Francie, kam mířila naše plánovaná trasa, neboť do Francie jsem neměl „výjezdní doložku“. Tím byly moje plány zmařeny a ráno odjeli Ryan s Rennerem sami přes krátkou zastávku v kostele v městečku Meyrin. Pak zahájili svůj horský výlet.

V pondělí nastal poplach: Ryan a Renner nejsou k nalezení v ústavu ani ve svých bytech a o nikom z nich není ani stopy. Byli hledáni vrtulníkem, ale byla mlha, cesta byla kluzká a rostly závěje. Renner nalezen nebyl, Ryanovo tělo objevil při návratu vrtulník v propasti, s paží vztyčenou ze závěje. Byla nalezena jejich fotografie z výletu, z níž bylo patrné, že na výletě byli vybavení v levné, zcela nevhodné obuvi a asi bez seznámení se zásadami putování v horách.

Rodiče Rennerovi přijeli do Ženevy z Hannoveru se rozloučit se synem. Otec, odsunutý Němec ze Šternberku severně od Olomouce, mluvil dokonalou češtinou, býval úředníkem v budově Československého tabákového monopolu v Praze ve Slezské ulici. Vážil si Masaryka a byl hrdý, že s ním kolegové mluvili česky a jeho jméno „Bruno“ oslovovali českou přezdívkou „Břeňku“. Jako voják vzpomínal s dojetím na dny Mnichovského diktátu, kdy při mobilizaci stál ve vojsku v nástupu a sliboval věrnost

vlasti. Matka, původem z Podkarpatské Rusi, mluvila vícerymi jazyky, čistou češtinou mluvila se mnou i se svým manželem. S vděčností řekli, že se Masaryk zasloužil o jejich manželství, vždyť oba byli ve společném státě a on byl jejich prezident.

6.3 Charta 77 - Odborný dotaz, nebo výslech?

Life must be a test; if not, we'd have been given better instructions.

Někdy v první polovině roku 1977 se ozval telefon z ústavní vrátnice, abych se dostal dolů ke vchodu, že mám návštěvu. Ve vrátnici čekal neznámý člověk drobnější postavy, nesmělého vzezření, který se tichým, plachým hlasem nezřetelně představil jako „malíř“. Nebylo mi jasné, jak to mám chápat; až později mi došlo, že asi nejde o malíře nabízejícího své kresby (takové případy se stávaly, zažil jsem jeden kdysi na fakultě), ale patrně o jeho příjmení. Víc jsem po tom nepátral. Ten „Malíř“ mi řekl, abych s ním vyšel před budovu, že mě venku čeká pracovník bezpečnosti. Slýchal jsem o takových situacích od přátel, že tak povolávají lidi k výslechům, pohovorům nebo i k něčemu horšímu, někdy i přepadají na ulici, předstírají potřebu lékařské pomoci – a pak vás zavezou rovnou k výslechu.

Co jsem mohl očekávat, jsem neměl tušení. Měl jsem starý „škraloup“ z 50. let: vedl jsem ilegální studentský „kroužek“ a ti, kteří vedli kroužky, byli pak dlouhodobě sledováni. Ty, kdo pracovali na nejvyšších místech kroužkové organizace, postihl pak dlouholeté vězení; mně vynesla kroužková činnost jen nucený návrat z Dubny do Prahy v r. 1961, viz níže články 7 až 9 a poznámku pod čarou č. 15.

Nyní už byl rok Charty 77 a já jsem měl několik dalších „vroubků“, například:

1. Krátce před touto „návštěvou“ jsem přes výzvu vedení ústavu odmítl podepsat takzvanou „antichartu“, kterou zřejmě sepsalo vedení ústavu a žádalo zaměstnance, aby podepsali. Za mnou přišel do mé pracovny představitel komunistické strany a požadoval, **abych podepsal. Odmítl jsem.**¹⁷ Po několika dnech mě za to postihla kárná rozmluva u předsedy komunistické strany Fyzikálního ústavu, kterého o tom informovali. Na jeho dotaz, proč jsem „antichartu“ nepodepsal, jsem řekl, že se nemohu k Chartě 77 vyjádřit,

¹⁷ Chartu 77 chápal národ jako pokus otevřít dialog mezi občany a vedením státu. Byla to nejvýznamnější fáze československého boje za politickou svobodu v období normalizace, proslavila naši zem v celém světě. Komunistická strana a vláda očekávaly, že Chartu 77 všichni odsoudí. Ti, kdo tehdy přes výslovné vyzvání odmítli odsouzení Charty podepsat, vědí o tom své. Kdo tu dobu nezažil, nedovede si představit, jak hluboce se komunistický systém cítil Chartou 77 ohrožen ve své podstatě. Vzbouřil média, žurnalisté se dotazovali na názor lidí na ulicích, dokonce i v hospodách. Systém jednal s iracionálním pocitem ohrožení.

Jaké byly k Chartě 77 postoje občanů, lze těžko odhadnout: jsem přesvědčen, že většina ji uvítala, ale báli se to veřejně potvrdit. V některých podnicích sepsalo vedení proti Chartě jakýsi protest, který byl zaměstnancům přečten na schůzi, načež jim bylo oznámeno, že tento protest bude odeslán na vyšší místa. (Takové texty nazýval lid „antichartou“, po vzoru anticharty předkládané tehdy k podpisu hercům a divadelním pracovníkům.) V jiných podnicích takovou „antichartu“ straniční funkcionáři nosili ode dveří ke dveřím a vyžadovali na zaměstnancích, aby podepsali s tímto protestem souhlas, tedy souhlas od každého zaměstnance zvlášť. To se dělo i v našem ústavu.

když nemám ani možnost si ji přečíst (od počátku patřila k zakázaným spisům), přitom se však paradoxně požaduje, aby ji lidé odsoudili. Na tuto mou námitku byl zřejmě připraven. Začal s delším „školením“, v němž zdůraznil, že v této chvíli se už nelze zaměřovat na formality, neboť otázka zní „ano“, nebo „ne“: že jsou dva tábory a záleží jen na tom, do kterého se kdo zařadí. Tím jasně řekl, kam budu zařazen, když antichartu nepodepíšu: byla to zřejmá výzva k podpisu, které jsem **však nevyhověl**. Byl jsem rád, že jsem tak mohl jasně vyjádřit své stanovisko bez dlouhých řečí, bez zbytečného slovního boje.

2. Na schůzi ROH, kde se po vzniku Charty 77 projednávala otázka vyhození z práce našeho chartisty RNDr. Tomáše Růžičky, CSc., jsem prolomil ticho a veřejně vystoupil s kritikou oficiálního postoje „nadřízených orgánů“ a jejich snahy Chartu 77 odsoudit. Předseda schůze mě hned kategoricky „usadil“ a důrazně vyzval, abych si **hleděl své vědy**.¹⁸ Výsledkem hlasování byl po živé diskusi náš nesouhlas s propuštěním Tomáše Růžičky ze zaměstnání. To byl úspěch už proto, že členstvo ROH (tj. většina zaměstnanců) **mohlo vyjádřit svůj názor**.

3. Tehdy jsem byl zvolen členem Rady Evropské fyzikální společnosti (EPS).

Tyto myšlenky se mi po „Malířově“ výzvě honily hlavou, zmohl jsem se jen na dotaz, zda mohu jít ještě na WC (nevěděl jsem, jak dlouho „setkání“ potrvá). Pan „Malíř“ zaváhal, upadl do rozpaků a nejistě mlčel. Působil dojmem bázlivého člověka bezradnějšího, než jsem byl já. Nakonec jsem svůj dotaz vzdal a vyšel za ním před budovu, kde opodál u bílého auta čekal podsaditý muž, k němuž mě „Malíř“ hned dovedl.

Věděl jsem od kolegů a přátel, že tímto způsobem si policie vyžaduje odpovídat na dotazy, předvolává k výslechu či zatčení, nebo (u lékařů) předstírá žádost o lékařskou pomoc a pak lékaře zatkne. Muž se nepředstavil a začal in medias res: že by potřeboval odbornou konzultaci ve věci týkající se mého oboru. To mě překvapilo, moc jsem mu nevěřil. Nebylo jasné, co tím myslí a kdo je zač. Vzchopil jsem se k dotazu, s kým vlastně mluvím. Vytáhl průkazku, zřejmě od policie, jeho jméno (pravdivé?) si pamatuji dodnes: V. Matas, k tomu jakási důstojnická hodnost. Zeptal jsem se, co ode mne chce; počítal jsem i s tím, že mě někam odvezou. Odpověděl, že nic vážného, jen nějaké odborné vysvětlení, podrobnosti prý se dovím zítra ráno před domem „Juliš“ na Václavském náměstí. Bylo mi to vše podivné; to předvolání jsem si vysvětlil tak, že policejní důstojník má na základě stávajících zákonů právo povolát kohokoli, kdykoli a kamkoli k výslechu, ke svědectví na soud, tím spíše k dotazu, který je odborný a netýká

¹⁸ Po této kolizi začala na schůzi debata o tom, že by měl být kolega dr. Tomáš Růžička pozván před plénum ROH a vyslechnut. To bylo v souladu se stanovami ROH, ale naše vrchnost neměla zájem, aby Tomáš tak dostal možnost veřejně vystoupit. (Celoústavní, plenární schůze ROH se vzhledem k nedostatku vhodného sálu nekonala, proto se „schůzovalo“ po patrech.) Tomáš byl se svými dětmi v Krkonoších. Vedení ho vinilo, že, ač vyzván telegramem k návratu do Prahy, nevrátil se (pochopitelně, staral se ve sněhu o děti) ani neodpověděl, čímž prý ztratil právo se hájit. Na této schůzi jsme namítali, že telegram vůbec nemusel ve sněhu dostat. Předsedající se odhodlal k absurdnímu kroku: dal hlasovat, zda byl Růžička náležitě uvědoměn, že se má vrátit do Prahy. To bylo šokující; jak jsme mohli hlasovat o něčem, o čem jsme nic nevěděli? Většina jsme se poctivě zdrželi hlasování. Další hlasování bylo zcela zvrácené: dotaz byl, zda mu byl telegram doručen nebo ne. To opět bylo tragikomické: jak můžeme hlasovat o něčem, o čem nic nevíme? Jedině poctivé bylo **zdržet se hlasování**, což jsme většina učinili. Přesto někteří paradoxně (!) hlasovali pro.

se politických věcí. To rozhodlo: tedy žádné udávání. Poprvé jsem viděl tajného; jeho zdrženlivé chování však nic neznamenal, **to se mohlo v okamžiku změnit.**

Ráno jsem na určeném místě spatřil onoho „Matase“. Stále jsem nevěděl, nebylo jasné, co se mnou zamýšlí. Vyzval mě do průchodu. Tam při chůzi mě překvapilo, že v těsné blízkosti jdou dva statní muži velmi podobného vzrůstu a vzezření, stejného oblečení, sportovních, atletických postav, v okovaných botách a ve výstroji vhodné spíš pro těžkou turistiku než na procházku městem. Šli blízko mne, stejným směrem, jako by mě chtěli odnést, nejevili však o mne zájem a pak se vytratili. To nebylo jen náhodné chování. Nevím, zda to byla jen náhoda, spíš se zdálo, že to je osobní ochrana důstojníka Matase. Vedl mě mlčky do patra, vyzval, abych si sedl. Držel hranatou aktovku či kufřík připomínající přenosný magnetofon. Když jsem usedl, on povstal a odešel pryč s kufříkem na pár minut. Budilo to dojem, že chce něco zapnout.

Začal otázkou, zda jsem o jeho včerejší „návštěvě“ před ústavem někomu pověděl. Řekl jsem, že ne, zapřel jsem, že jsem večer vše pověděl doma. Pak se zeptal, proč ve fyzice elementárních částic jsou zahraniční cesty a styky tak potřebné. Podivná otázka. Tohle přece musí vědět! Proč se na to ptá? Jistě o tom ví ze zpráv o vědecké spolupráci vysokých škol a ústavů Akademie věd se zahraničím, i ze žádostí o povolení cest do ciziny. Odpověděl jsem, že stavba a provoz urychlovačů jsou tak nákladné, že si je mohou dovolit jen největší země nebo skupiny v mezinárodní spolupráci; dále že získávání experimentálních dat z urychlovačů je automatizované, data jsou nabírána ve velkém množství, ale jejich analýza a zpracování se tehdy prováděly manuálně nebo poloautomaticky. Takovou práci nemůže zastat jedna laboratoř, a proto jsou výsledky měření rozesílány ke zpracování podle plánu do menších laboratoří v různých zemích.

Tyhle důvody musel znát; neváhal jsem je zopakovat, když se na to ptal. To byl však jen úvod, jen první krok k dalším otázkám všeho druhu.

Zdůraznil jsem, že naše vědecká práce patří do základního vědeckého výzkumu, který není motivován průmyslovými, politickými, hospodářskými ani vojenskými důvody. Nejde o nic tajného, výsledky jsou publikovány v mezinárodních vědeckých časopisech, který si může každý obstarat. Průběžně jsou stavěny nové urychlovače na různých místech světa a struktura spolupráce laboratoří se řídí vědeckými hledisky. Rozhodující pro výběr je okolnost, který urychlovač je pro studovaný problém nejvhodnější. V současné době je to CERN, který nelze nahradit jiným. Pracovní pobyty v CERN a některých evropských laboratořích, které s ním úzce spolupracují, jsou krajně potřebné pro naši vědeckou práci.

Skutečnost, že spolupráce laboratoří se řídí vědeckými, a ne politickými hledisky, jsem označil za velmi důležitou, zatímco on ji naopak přehlížel, jako by se o to nezajímal nebo to nepochopil. V této chvíli mi nijak neodporoval, působil dokonce dojemem, že vše potřebné jsem mu už vysvětlil teď už stačí jen určit laboratoře, o které je náš odborný zájem, a výslech bude skončen. Ve snaze to vysvětlit jsem napsal na papír namátkou několik laboratoří u vědomí, že adresy stejně jsou obecně známé, a očekával jsem konec. To však byl omyl, nezajímal ani o vědu ani o laboratoře. Téma i ráz hovoru se začaly měnit. **Jeho otázky neměly s odborností nic společného!** Ptal se mě, čím se lidé v CERNu zabývají po pracovní době, zda tam pracují ještě moji českoslovenští kolegové, kteří emigrovali (nejmenoval jsem nikoho). Ukázal mi fotografii jakési ženy a ptal se, zda

ji znám (neznal jsem ji) a kladl mi rychle za sebou různé provokativní otázky, které prokládal vyhrožováním, například:

„Pracují v CERN ještě bývalí českoslovenští občané?“ Nejmenoval jsem nikoho.

„**Co soudíte o signatářích Charty 77 ?**“ (tedy přece jen Charta!) Řekl jsem, že je *považuji za čestné lidi*.

„To si ověříme“ (poté, co jsem uvedl důvody pro nutnost vědeckých styků se Západem).

„Vzpomínáte si, co to byl Vyšehradský sbor a jaká byla vaše činnost v něm?“

„Stýkáte se ještě s jeho členy?“

„**Co byste tomu řekl**, kdybychom oznámili vašemu vedení v Akademii věd o vaší činnosti ve Vyšehradském sboru v 50. letech, kvůli které jste se musel vrátit z Dubny do Prahy?“ Odpověděl jsem klidně, že by mi to vůbec **nevadilo**.

Chvilími zase přešel do podivného, licoměrného lichocení (tři tečky znamenají pauzy):

„... my víme, že ... jste ... pravdomluvný“

„... víte, to na mne zapůsobilo, jak jste se včera hned přímo zeptal, kdo vlastně jsem. Taková přímost je mi sympatická“.

Svým podivným úsměvem jako by chtěl naznačit, že toho o mně ví víc, než říká, že má nade mnou moc a má z toho potěšení. Ovládlo mě nepříjemné vědomí, že jsem vydán jeho zvlí. Při zastrašovacích otázkách „zapíchl“ své oči do mých. Jeho vyhrožování, že budou informovat mého zaměstnavatele (ČSAV nebo Fyzikální ústav) o mé činnosti ve Vyšehradském sboru a v „kroužcích“ v 50. letech, mělo asi být okamžikem triumfu; informace o mé kroužkové činnosti, kterými teď v roce 1977 vyhrožoval, poslala policie mému zaměstnavateli už jednou, a to v roce 1961 (viz 8. oddíl této práce). Teď chtěl vyslýchající zřejmě znovu vyvolat strach a pást se na něm, ale možná i provést orientační pokus o vydírání. Já jsem však už žádný strach nepocítil. Věděl jsem už, že nesmím dát najevo, že o něco stojím; tito lidé se snaží objevit u vyslýchaného nějaké slabé místo, nějakou okolnost, na které mu záleží, pak mu naženou strach, pohrozí postihem, ale současně mu nabídnou i únik, ovšem za nějakou službu, a mají ho v hrsti. Tento tah, pokud ho zamýšlel, mu však nevyšel. Podařilo se mi neuhnout očima a na jeho vyhrožování jsem odpověděl, že by mi nevadilo, kdyby informoval mé nadřízené o mé činnosti v „kroužcích“ v 50. letech. **Řekl jsem klidně, že by mi to bylo jedno**. – Přestal o tom. To mi dodalo rozvahy, reagoval jsem už klidněji. Na jeho dotaz o chartistech jsem řekl, že je považuji za čestné lidi, kteří dovedou stát za svými názory. Potřásl nespokojeně hlavou. O Vyšehradském sboru jsem řekl, že jsem byl po řadu let jeho členem, dokonce jsem se tam seznámil se svou budoucí manželkou.¹⁹ Na jeho další otázku jsem řekl, že

¹⁹ „Vyšehradský sbor“ byl pěvecký sbor členů ve věku mezi asi 16 a 30 lety, který působil v různých pražských kostelích v letech 1951 až 1960. Vedle pěvecké činnosti byli členové rozděleni do kroužků zhruba po 4 až 5 členech, ti se scházeli po bytech a meditovali, četli Bibli a nemarxistickou filosofickou a duchovní literaturu i beletrii, a diskutovali o tom. (Byla to i reakce na hodiny marxistické filosofie, které jsme zažívali ve školách, na různých školeních atd.) V roce 1960 byla naše činnost odhalena a ozna-

se s členy bývalého Vyšehradského sboru už nestýkám. To sice nebyla pravda, ale zde jsem se octl v kolizi dvou mravních zásad: buď nelhat a ublížit, nebo neublížit, ale přitom zalhat. Řídil jsem se vyšší hodnotou: cítil jsem riziko, že by se vzápětí ptal na jména těch, s kterými se stýkám. Byl jsem přesvědčen, že v situaci, v jaké jsem se octl, mohla být každá i zdánlivě zbytečná informace zneužita proti mně nebo někomu jinému. Zalhat takovému člověku v takové situaci jsem považoval za ctnost.

Když začal s těmito skákavými otázkami, začal jsem se spontánně bránit. (Dostavil se i strach.) Pak jsem ale se dostal **do afektu. Cítil jsem se podveden (i když mi muselo být jasné, že nic jiného od nich nelze čekat). Tohle je odborná konzultace? Zvyšoval jsem hlas a několikrát jsem opakoval: Co ode mne vlastně chcete? Co jste potřeboval odborně vysvětlit? Proč se ptáte na jiné věci? (Řekl přeci, že řeč bude o odborných otázkách! Proč tedy ten výslech?) Bojíte se? CO SE TO DĚJE? Hovor přeruštal v hádku, on však na mé útočné otázky neodpovídal. Reagoval klidně, jako by šly mimo něj. Chvillemi se dokonce zdálo, jako by byl sám zapomněl, co se vlastně chtěl ptát, jako by ztratil nit. Ale to mohl být jen dojem. Byl nějak podivně soustředěný, jako by sledoval určitý postup, jehož cílem bylo mě zmást, abych v závěru snad byl ochoten říci to, co si on bude přát. Instinktivně jsem se bránil této manipulaci.**

Nyní už nejevil ochotu výslech ukončit. Požadoval naopak, abych přišel ještě jednou. Nevím, zda je můj odhad správný, ale zdá se mi, že byl mou spontánní obrannou reakcí překvapen a chtěl si vše rozmyslet nebo se poradit. Tón byl obdobně polemický, opět se střídaly v rychlém sledu jeho zastrašování a „komplimenty“. Dal dokonce najevo, že nezbytnost zahraničních styků s CERN v našem oboru považuje za zdůvodněnou. To mě poněkud uklidnilo, pomyslel jsem si, že celá ta „odborná konzultace“ (tak nějak to nazval) snad měla nějaký smysl a užitek a dala by se považovat za skončenou. On ale pokračoval. Ptal se na SÚJV Dubna. Stále jsem trval na tom, že naše styky s CERN se vzhledem k tamnímu unikátnímu experimentálnímu vybavení nedají ničím nahradit nebo zaměnit. (Sled otázek si přesně nepamatuji.) Nenápadně se zmínil o spolupráci CERN-SÚJV a o možnosti, že by se i ti čs. fyzikové, kteří pracují v Dubně, také mohli podílet na CERNských projektech. Poslední myšlenku nevinně vyslovil jako otázku, zda by to bylo možné. To mě překvapilo; jak to mám vědět? To je věc konkrétních okolností! Nechápal jsem, proč se na to ptá; takové projekty přece existovaly. Odpověděl jsem, že to jistě možné je; to záleží na konkrétní situaci a dohodě mezi ústavy. Pak začal dávat najevo, že další dotazy nemá. Dokonce projevoval jisté uspokojení. Nic jsem nechápal. Na druhé straně jsem byl rád, že jsem měl možnost se vyjádřit o vážných důvodech pro styky s CERN a že tím bude celá nepříjemnost skončena. To se splnilo. „Důstojník Matas“ se už neukázal.

V následujících dnech a týdnech mi však nedalo spát množství nevyjasněných otázek. Co vlastně ode mne chtěl? Byl to odborný dotaz, nebo výslech? Která část byla podstatná: ty odborné dotazy o mezinárodní spolupráci laboratoří, nebo ten výslech a vyhrožování? Přiklonil jsem se k druhé variantě. A dále: proč jsem byl předvolán bez úředního

čena za ilegální, sedm vedoucích bylo zatčeno a další členové v různém stupni existenčně postiženi. V obžalobě krajského prokurátora z roku 1961 se praví, že obžalovaní zakládali tajné kroužky, „zejména soustavně štváli proti materialistickému filosofickému světovému názoru s úmyslem odradit naši mládež od budování socialistické společnosti, tedy prováděli podvatnou činnost proti lidově demokratickému...“ (Více o kroužcích a tažení proti nim viz níže oddíly 7 a 8.)

papíru, proč zřejmě natáčel vše (aniž mě na to upozornil) na magnetofon (což umožňuje dodatečnou montáž záznamu)?

Postupně jsem se klonil k tomu, že podstatnou součástí „prověrky“ byla část **politická a zastrašovací**. Charta 77 byla tehdy na pořadu dne, odborné otázky byly tedy asi jen počátečním pláštíkem, vždyť i vyhrožoval, aby možná pak nabídl únik.... Teprve po týdnech mi došlo, že ta druhá část – otázka mezinárodní vědecké spolupráce – by mohla znamenat, že mu šlo o to, aby se naše kontakty s CERN realizovaly *jen* přes Dubnu, zatímco já jsem dotaz pochopil tak, zda by se mohly dít *také* přes Dubnu. Zdá se, že ve své otázce tuto jemnost **úmyslně zamlžil**. Já jsem však v „odborných“ částech výslechu jasně vyjádřil, že pracovní kontakty s CERN nelze nahradit, protože tam je zdroj unikátních experimentálních dat. Co si z toho vzal, to nevím.

Jeho „výslechové“ otázky o mém názoru na Chartu 77, na politickou situaci a přítomnost československých emigrantů v CERN, jeho vyhrožování znovuotevřením mých starých ilegálních aktivit s Vyšehradským sborem, zvukový záznam hovoru i záhadná dvojice turistických těžkooděnců v průjezdu před zahájením – to vše naznačovalo, že tu nešlo o pokus vetřít se do důvěry. Původně předstíral zájem o odborné vysvětlení, ale to mohl být jen krycí manévr. V každém případě se „důstojník Matas“ ztratil tak, jak se objevil. Není vyloučeno, že chodil lovit jinam; mám dojem, že jsem ho jednou z dálky zahlédl v budově ústavu na druhém konci chodby.

7. Ohlédnutí A: Studentské kroužky v 50. letech

Snažili jsme se oslabit režim především zevnitř, pomocí podzemní, ilegální činnosti. Miloslav Vlk (1932-2017).

Je čas připomenout, co byly a jak fungovaly v 50. letech takzvané studentské (vysokoškolské) kroužky a jak vznikla skupina zvaná Vyšehradský sbor. Byly to dvě organizační soustavy, nezávislé, ale s podobnou náplní. Dost lidí pracovalo v obou.

Studentské kroužky byla široce založená síť vysokoškolských studentů v celém Československu, činných v duchu idejí Tomislava Kolakoviče, Josefa Zvěřiny, Oty Mádra a dalších osob. V českých zemích se těchto aktivit ujala už v roce 1945 tzv. Česká liga akademická, která do r. 1948 pracovala legálně a později ilegálně v tom smyslu, že účast ve vedení byla při monstrprocesech 50. let vykládána ve zlém a považována za dostatečný důvod k odsouzení obviněného k odnětí svobody na mnoho let. Zdá se, že pojem „kroužek“ vstoupil po roce 1948 do komunistického soudnictví jako speciální termín užívaný bez dalšího vysvětlení ve výpovědích, obžalobách a rozsudcích.

Pokud je mi známo, vznikla síť těchto kroužků na Slovensku už za války (v r. 1943) z iniciativy chorvatského kněze Tomislava Kolakoviče (původním jménem Poglajen),²⁰ který tam od r. 1943 působil s cílem varovat národ před oběma totalitními ideologiemi.²⁰

²⁰ V Chorvatsku bojoval Tomislav Poglajen jako publicista; jeho základním postojem vždy bylo, že jak fašismus, tak komunismus představují pro Evropu podobné nebezpečí. Na druhé straně nebyl však zastáncem ekonomie neřízeného trhu a maximálního zisku. (Zastával například zásadu, že **ani osobní**

Za první úkol Slovenska považoval odpoutat se od Německa, proto uvítal Slovenské národní povstání a aktivně se ho zúčastnil. Na druhé straně vysoko hodnotil východní duchovní tradice; doufal, že ty by mohly přispět k obrodě zracionalizovaných tradic západní Evropy. Měl radikální sociální názory, ale to ho nijak nepřibližovalo ke komunistům. S nimi otevřeně polemizoval a říkal jim bez obalu, že na principu třídního boje a třídní nenávisti se jim sociální spravedlnost vybudovat nepodaří; **z nenávisti dobro nevzejde**. Byl si i vědom reálného nebezpečí, že příchod sovětských vojsk povede k zavedení komunistického režimu v zemích, které budou jimi **osvobozeny** od nacistů a (hned nato) **obsazeny** z východu; že tyto země nejen upadnou do politické závislosti na sovětském systému, ale dokonce že část jejich obyvatelstva by mohla přijmout sovětskou totalitní ideologii s uspokojením a pocitem jistoty o své budoucnosti, jako přirozený projev vděčnosti za sovětského osvobození své budoucnosti, z vděčnosti za osvobození **od nacistů**.²¹ Je velmi pravděpodobné, že právě toto byl skutečný cíl sovětské geopolitiky po II. světové válce.²²

Po přesídlení z Chorvatska na Slovensko v roce 1943 organizoval Kolakovič řadu akcí v národě, hlavně mezi vzdělanci. V roce 1944 se osobně zúčastnil Slovenského národního povstání jako aktivní bojovník, a počátkem května 1945 navštívil dokonce nakrátko Sovětský svaz. Po válce, v roce 1946 (tj. dlouho před únorem 1948), byl orgány čs. ministerstva vnitra obviněn z politických zločinů a stíhán, ale skrýval se. Když se dověděl, že jsou kvůli němu stíháni a zavíráni jiní lidé, přestal se skrývat a sám se přihlásil československým orgánům. Byl vyšetřován a shledán tehdejší (ještě demokratickou) českosloven-

vlastnictví jednotlivců a skupin nesmí růst neomezeně; stát má právo i povinnost stanovit meze majetku zákonem, s cílem dostatečné podpory chudých od bohatých. (V tom se podstatně lišil od finanční praxe našeho mnohem pozdějšího 21.století, které připouští a aktivně podporuje existenci spolu s miliardáři, bezdomovci a žebráky, viz jeho studii „Základné črty ľudského poriadku.“) Veřejně vystupoval do r. 1941, kdy se Chorvatsko stalo polofašistickým státem s dvěma okupačními zónami, německou a italskou. Tehdy přesídlil do Splitu do italské zóny, kde žil pod příjmením Kolakovič, rodným jménem své matky. V r. 1943 byl předvolán na italské okupační velitelství a pro svou činnost vyzván k opuštění italské zóny, jinak že bude vydán Němcům. Tehdy přesídlil na Slovensko, kde pokračoval v boji proti oběma ideologiím.

²¹ V obavě, že oba totalitní systémy znamenají pro Evropu stejné nebezpečí, nebyl sám. Podobně smýšlela řada osobností, např. **Winston Churchill**. Zdá se však, že významná část světové inteligence si vážnost tohoto nebezpečí neuvědomovala. Svědčí o tom i tehdejší politická orientace řady vědců a umělců. Připomínám svérázný případ – ačkoli ten s tématem přímo nesouvisí – brněnského rodáka, světoznámého fyzika **George Placzka** (1905-1955), pracujícího v 30. letech u Nielse Bohra v Kodani, který zásluhou svého spoluautora L.D. Landaua navštívil spolu **V. Weiskopfem Charkov**. Tam však vyjadřovali své kritické názory (i na Stalina) tak svobodně, že byli vyhoštěni, což je vyléčilo z posledních zbytků iluzí.

²² V letech 1945-48 se politická scéna v Československu (podobně jako později v r. 1989) vyvíjela od počátečního smíření „všech se všemi“ k výrazné stranické polarizaci, vedené rostoucí touhou jednotlivců i stran po moci. Ze čtyř tehdy povolených stran se tři hlásily k socialismu; osud země byl prakticky zpečetěn dohodou velmocí. Ale obyvatelé Čech, Moravy a Slovenska nebezpečí bolševismu za války **podceňovali**, silně ovlivněni jednak faktem nacistické okupace, jednak tím, že protibolševická propaganda, za války nedílná součást nacismu (viz spolek Liga proti bolševismu, výstava „Sovětský ráj“ v Praze apod.), působila kontraproduktivně a s blížícími se frontami spojenců paradoxně budila k Rusům až kollárovské sympatie, které po válce dále rostly až do r. 1948. (Palackého a Havlíčkova varování před staletou ruskou rozpínavostí upadla tehdy zcela v zapomenutí, podobně jako upadají v zapomenutí dnes.)

skou **justicí nevinným**.²³ V srpnu 1946 opustil Kolakovič Československo definitivně. V politických procesech 50. let byl komunistickou justicí označen za špiona a pouhé zjištění, že některý obviněný se někdy setkal s Kolakovičem, mohlo se v Československu stát důvodem k dlouholetému uvěznění.

Kolakovič v Československu založil zmíněný detailně promyšlený systém vysokoškolských kroužků, které jako kněz orientoval křesťansky. Na Slovensku (kde tato akce dostala jméno „Rodina“), převzali jeho iniciativu ještě za jeho přítomnosti v letech 1945–6 Silvester Krčméry a Vladimír Jukl (spolu s významnou skupinou účastníků Slovenského národního povstání). V českých zemích se tohoto úkolu ujali Josef Zvěřina a Oto Mádr spolu s dalšími osobnostmi Akademické ligy (této organizaci se neoficiálně říkalo Zvěřinec, podle jména jedné z vedoucích osobností). Studentské kroužky pak pracovaly ilegálně po celá padesátá léta, přes systematické zatýkání a dlouholeté věznění vedoucích osobností.

Kroužky byly zpravidla pětičlenné, scházely se po bytech. Náplní setkání byla četba Bible a četba a diskuse o křesťanské, filosofické a jiné nemarxistické literatuře a beletrie, případně její půjčování. (První vlna nesla také název „Rodina“.) Souběžně s ní vedli členové Rodiny již od roku 1948 kroužky mladších vysokoškoláků, než byli posléze komunistickými orgány zatčeni, odsouzeni a uvězněni. Síť studentských kroužků byla rozsáhlá; v letech 1951–54 byly postupně zatčeny její špičky a odsouzeny k mnohaletým odnětím svobody. Zda měla policie o této organizaci podrobnou evidenci, nám nebylo známo, ale nejnižší roviny sítě se zatýkací vlna téměř nedotkla. Po roce 1956 vlna zatýkání slábla, tresty byly nižší (do 3 až 5 let žaláře pro vedoucí a propuštění ze zaměstnání či zákaz zahraničních cest pro další účastníky).

Při pročítání tehdejších soudních spisů se potvrzuje, za jak velké nebezpečí pro svůj systém komunisté tyto vysokoškolské „kroužky“ považovaly. Tyto v podstatě intelektuální, biblické, filosofické a duchovní schůzky křesťanských vzdělavců v době, kdy přístup k světové literatuře (ke klasikům jako byli G.K. Chesterton, E. Mounier, T. Kolakovič, J. Maritain, M. Blondel, B. Marshall, F. Mauriac, G. Bernanos, L. Bloy, ale i bratři Čapkovi a další čeští autoři) byl záměrně omezován na minimum – to vše bylo považováno za nežádoucí a mnohé z toho zakládalo důvod k udání, že na rozdíl od 60. a pozdějších let nebyla tato literatura dovážena ilegálně z „nepřátelského“ zahraničí; byly to většinou knihy, které u nás v meziválečném období a v letech 1945–1948 běžně vycházely. Často jsme je nacházeli v knihovnách rodičů; počátkem 50. let se však staly nebezpečnou literaturou, kterou jmenovat nebo chválit nebylo bezpečné.

Zakládání a organizování těchto kroužků bylo dokonce vykládáno jako velezrada, vyzvědačství, špionáž a trestáno vězením na **10 až 20 let**.²⁴ V případě spojení s jinou

²³ Byl to zřejmý projev toho, že v roce 1946 byla československá justice ještě demokratická, zatímco vnitro už „fungovalo poúnorově“. Podobnou zkušenost jako Kolakovič udělali i další členové „Rodiny“.

²⁴ Příklady: *MUDr. Silvester Krčméry* (nar. 1924, zatčen 27. 7. 1951 jako lékař ve vojenské službě, zatčen pod záminkou rychlé lékařské pomoci) a *Ing. Josef Suchý*, odsouzení 24. 6. 1954 v Trenčíně, první na 14, druhý 10 let vězení. Důvod: zakládali „protistátní kroužky Rodina“ a odváděli občany od socialistického světového názoru. Tato činnost byla hlavním **důvodem k trestnímu stíhání**; v rozsudku je často zmiňována (na 15 stranách A4 je „kroužek“ v různých formách použit víc než 70krát, jiné věci se vyskytují

„ilegální“ činností byly tresty ještě těžší (příklady: Oto Mádr doživotí, Josef Zvěřina, Vladimír Jukl a Růžena Vacková každý 22-25 let). Vnitro si tehdy ovšem vykládalo všechno po svém, jak je patrné i ze svědectví Václava Vaška z pozdějších let, z doby snah o rehabilitaci (všimněme si „referenta“, který ještě **po listopadu** hájí „dobré jméno StB“):

Jako svědci byli vyslechnuti dva referenti StB. První přiznal, že ne všechno konali podle zákona, administrativní protokoly o výsleších upravovali podle instrukcí shora. Druhý zapíral všechno. Na otázku mého obhájce, jak to bylo s psaním protokolů a s fyzickým nebo psychickým nátlakem na vyšetřované, zbrunátněl a začal řvát: „Dokdy ještě budeme trpět, aby dobré jméno Státní bezpečnosti bylo takovýmto nehorázným způsobem špiněno.“ Duch Ruzyně zavanul v síni.

Václav Vaško, z knihy „Ne vším jsem byl rád“, 1999, str. 332-3

Činnost vysokoškolských kroužků pokračovala i přes pronásledování. Byl jsem k ní pozván na podzim roku 1950, krátce po nástupu na matematicko-fyzikální (tehdy přírodovědeckou) fakultu Univerzity Karlovy. Zaujala mě obezřetnost, s jakou byli noví členové vybíráni. Scházeli jsme se po bytech, složení kroužku se občas měnilo nebo upravovalo. Nad námi fungovala síť vedoucích, s níž přicházel do styku jen náš vedoucí. Jen vzdáleně jsem tušil, že v této vyšší rovině se účastní můj bratr ze stavební fakulty ČVUT, ale nevěděl jsem, jakým způsobem a v jaké pozici, a ani jsem po tom nepátral.

Jinak se studentská i ostatní mládež scházela v kostelích buď ráno před přednáškami, např. u sv. Štěpána (odkud bylo blízko na Karlov, na Albertov i do Viničné) nebo večer např. u dominikánů v Husově ulici. Byla to i příležitost dojednat mnohé přímo na chodníku cestou na přednášku nebo k tramvaji, ale i příležitost pro „tajné“ udělat si o nás přehled. Jeden příklad: jednou ráno, když jsem čekal na rohu Štěpánské a Malé Štěpánské, šel proti mně neznámý člověk, který držel v dlaní před očima kousek papíru, asi fotografii, kterou srovnával s mým vzezřením. K čemu dospěl, nevím, vzal jsem to jako varování, že se zajímají.

V roce 1951 přišli po jakési reorganizaci vysokého školství do Prahy studenti z Olomouce. Složení našeho kroužku se změnilo. Vedoucím se stal Josef Hošek, magistr aplikované fyziky. Úroveň podstatně stoupla, Hošek nám poskytl vynikající úvod do filo-

jen okrajově) a zakládá obvinění z velezrady. Je paradoxní, že tito lidé jsou odsuzováni k mnohaletým trestům za něco, co sám soud nazývá „zakládáním a organizací kroužků“ (ne politických!). Kroužek jako zločin... Josef Ondok (nar. 1926, zemřel 2003) v r. 1951 zatčen, 1. 11. 1952 odsouzen státním soudem v Praze na 17 let, navíc odsouzen lidovým soudem Hlohovec na další 2 roky. I on byl viněn, že byl členem a organizátorem kroužků, údajně s cílem „štvát k odporu proti vládě a lidově demokratickému státnímu zřízení“. V r. 1953 byli zatčeni a pak odsouzeni „pro velezradu“ (ve skutečnosti pro činnost v těchto kroužcích) magistr Josef Hošek na 15 let, diplomat Václav Vaško na 13 let a další čtyři „společníci“ na 11, 10, 7 a 2 roky. Jaroslav Vrbenský mladší, syn dirigenta našeho Vyšehradského sboru, byl zatčen 1952, odsouzen na 12 let. – Počátkem r. 1954 zatčen RNDr. Miloš Lokajíček (odsouzen na 7 let, viz též kapitulu 9), RNDr. Imrich Staríček (odsouzen na let) a další.

O vyměřování trestů v první polovině 50. let kolovala tato **historka**. V čekárně vězeňských návštěv. Dozorce: „Jaký trest má ten váš muž?“ Žena: „Patnáct let. Ale on nic neudělal!“ Dozorce: „Nepovídejte pohádky. Kdyby neudělal nic, měl by pět let.“

sofie (antické, středověké, Martina Heideggera, Sörena Kierkegaard, Jacquesa Maritaina aj.) na vysoké úrovni a umožnil nám orientovat se v Bibli. Dověděli jsme se, že podobné organizace jako v Praze „fungují“ i na vysokých školách na Moravě a na Slovensku. Přicházely však i zlé zprávy. Jeden z čelných vedoucích celé organizace, Dr. Oto Mádr, byl v květnu 1951 zatčen. Chystal se jeden z největších monstrprocesů té doby, v němž byl Mádr odsouzen na doživotí. Velkým překvapením (ale i povzbuzením) byl pro nás způsob, jakým nám Josef Hošek, sám drobný, ve svých 29 letech nemocný, hrbatý a slabý člověk, zprávu o Mádrově procesu oznamoval: s velkým klidem a vírou v konečnou spravedlnost, ačkoli musel tušit, že podobný osud čeká i jeho.

To se skutečně stalo. Josef byl zatčen někdy na jaře roku 1952 a v neslýchaném monstrprocesu odsouzen k 15 letům vězení. (Vnukala se nám mimoděk otázka, co bude s námi.) Pamatuji se, jak jsem několik dní po jeho zatčení v pošetilé odvaze i naivitě šel do jeho bytu (vlastně jedné místnosti s předsíňkou) na Starém Městě, kde jsme se scházivali, v očekávání, že byt najdu zapečetěný a strážný bůhvíjakým strážcem, ale přesto jsem tam šel, protože jsem chtěl vidět na vlastní oči tu zvůli. Byt vypadal jako obvykle, zazvonil jsem, otevřel mi jeho mladší bratr Jiří a pohotově mě žádal, abych si odnesl nějakou Josefovou fyzikální knihu. Odešel jsem v naivní naději, že nemůže být tak zle, když byt není zapečetěný.

Náš osiřelý kroužek se scházel dál. Byli jsme též činní v chrámovém sboru U křížovníků, kde jsme také dostali možnost se scházet k pravidelným schůzkám.

Jaké byly motivy této kroužkařské činnosti? Mohu-li soudit z vlastní zkušenosti, hlavní motivy byly dva: jednak vědomí, že pracuji pro dobrou věc, jednak mnohým dobře známý pocit vnitřní svobody: že i ve stávajícím politickém systému mám kousek vlastní země, jakkoli malý, kde se mohu volně pohybovat, do kterého mi nikdo nemůže zasahovat.

Že taková věc neprojde bez následků, to nám myslím bylo jasné. Ale člověk se pak s nimi vyrovná snáz, když ví, že jednal svobodně. (To bylo společné kroužkům studentským i těm ve Vyšehradském sboru, popsaném v následující kapitole 8.)

Ve studentských kroužcích jsem pak byl činný do r. 1957, z toho první 4 roky na matematicko-fyzikální fakultě, poté v kroužku kombinovaném z několika fakult (v tom jsme se řídili pokyny vedení tak, že jen jeden měl styk s vyšší rovinou).

Šedesátá léta 20. století znamenala zásadní obrat ve všech satelitních zemích sovětského bloku. Zvedaly se kritické hlasy proti režimu ve všech oblastech – v umění, ve vědě, v politice, v celém životě lidí a v celém národě.

8. Ohlédnutí B: Vyšehradský sbor a jiné pěvecké sbory v 50. letech

Je třeba se zmínit i o činnosti některých pražských chrámových sborů. Od svých asi 16 let jsem byl členem různých pěveckých sborů, zaskakoval podle toho, kde potřebovali druhý bas. V některých jsem působil několik let, trvale jsem zakotvil ve dvou. Jedním z nich byl sbor **Bohuslava Korejse**, který se orientoval hlavně na klasickou polyfonii a

gregoriánský chorál a proslul přesnou intonací a precizností provedení. Sbor spolupracoval s **Jaroslavem Vodrážkou**, varhanním mistrem a pozdějším profesorem od svatého Jakuba na Starém Městě. V tomto sboru působili nejen výborní hudebníci, ale i řada obecně pozoruhodných osobností. K nim patřil (vedle dvou výše jmenovaných) režimem šikanovaný psycholog, tenorista **Václav Pinkava**, který pak koncem 60. let emigroval, usídlil se s rodinou v britském Colchesteru a mimo svou činnost klinického psychologa působil v emigraci (pod pseudonymem Jan Křesadlo) jako spisovatel, básník v češtině, angličtině a homérovské řečtině, ale i jako výtvarník a skladatel. Další osobností byl **Zdeněk Režný**, matematik, hudebník, latinář a řečtinář, **vzor preciznosti²⁵ a lidské laskavosti** v každém ohledu. Tenoristou byl i **Libor Koval**, lingvista, byzantolog, polyglot, spisovatel a básník (též v Morgensternově stylu), který později rovněž emigroval a stal se knězem.

Sbor Bohuslava Korejse se „kroužkařinou“ nezabýval. Byl náročným hudebním tělesem. Působili jsme nejen v Praze, ale i ve venkovských kostelích a farnostech, které jsme objížděli vlakem. Tyto cesty dávaly sboru možnost účinkovat někdy i spontánně po mši, veřejně pod širým nebem před kostelem za velkého nadšení místních občanů, posilovat vědomí svobody v totalitním světě a šířit myšlenku svobody svědomí. Veřejné, neohlášené provedení skladeb našeho repertoáru před místním kostelem – to mělo v 50. letech svůj význam.

Jiný sbor, vedený panem Jaroslavem Vrbenským starším, se skládal ze studentské i nestudentské mládeže. Byl zaměřen hlavně hudbu 18. až 20. století. Sbor spolupracoval s varhaníkem Františkem X. Thurim. Zpočátku neměl zvláštní jméno, časem se ujal název Vyšehradský sbor. Vedle hudebních aktivit sboru se v jeho pozadí vyvinula organizovaná kroužkařská činnost: členové sboru, rozdělení do pětičlenných skupin, se scházeli v bytech. Jejich činnost byla zaměřena na četbu Bible a půjčování těžko dostupných knih, na umění výtvarné a hudební, beletrii a poesii mimo tzv. socialistický realismus.

Tato kroužková činnost výrazně odlišovala Vyšehradský sbor od sboru Bohuslava Korejse. Bylo pak přirozené, že členy Vyšehradského sboru byli i lidé bez hudebního sluchu nebo smyslu pro hudební rytmus. Ti se neúčastnili zkoušek ani vystoupení, a pokud někdy přece, bylo pochopitelné, že se při zpěvu **drželi patřičně zkrátka.**²⁶

V některých skupinách jsme už od roku 1949 opisovali rukou i na psacích strojích ilegální texty. Této činnosti se více než já věnovala od roku 1952 Jana Jíšová, moje budoucí manželka, která už dobře ovládala psaní **na stroji.**²⁷ Činnost byla napojena na aktivity pátera Josefa Gabriela, jeho ministranty a dechovou kapelu. Jeden náš člen,

²⁵ Na gymnáziu ho učil prof. Václav Votruba, který nám na fakultě jednou řekl, že matematické kompozice Režného nemusel vůbec číst, protože vždy byly spolehlivě na jedničku.

²⁶ Zdá se, že policejní vyšetřovatele při výsleších nikdy nenapadlo provést malý test, který by jim poskytl důkaz, že cíle Vyšehradského sboru nebyly jen hudební. Bylo by stačilo vyslýchaného vyzvat, aby něco zazpíval, což by někteří nedokázali. Ale úkolem tehdejších vyšetřovatelů nebylo sbírat důkazy. **Tresty byly určeny předem...**

²⁷ Tato činnost jí zůstala až do roku 1989: když byla příležitost, opisovala na stroji vybrané části nedostatkové nebo ilegální literatury a půjčovala je důvěryhodným zájemcům.

student elektrotechniky Pavel Novák, se dokonce pokusil ručně vytvořit ilegální časopis. V pozadí všeho stáli (po tom jsme neměli pátrat ani nepátrali) opět Dr. Josef Zvěřina a Dr. Oto Mádr, které jsme osobně neznali. S nimi byli v kontaktu a později rovněž věznění Zdeněk Cikler, Stanislav Hrách (budoucí geofyzik, později kněz), Stanislav Mareš (geofyzik), Jan Konzal (budoucí elektroinženýr, pak tajně vysvěcený kněz, později tajný biskup) a další.

Činnost těchto „vyšehradských“ bytových kroužků byla podobná činnosti studentských kroužků, o kterých je řeč v 7. článku, s tím rozdílem, že zde šlo nejen o vysokoškolské studenty, ale i o mládež zaměstnanou, a dokonce i mládež dělnickou. Zaměřili jsme se na vzdělávací a duchovní činnost členů sboru, s cílem čelit systematicky omezovanému přístupu mládeže k nemarxistické literatuře a beletrii a podporovat jim myšlenku svobody. Nebezpečí prozrazení bylo podobné; společné bylo i to, že jak studentská, tak pěvecká mládež nebyla, nahlíženo dnes zpětně, z hlediska konspirativního dostatečně uvážlivá ani ukázněná, takže nebezpečí vyzrazení bylo velké. U Vyšehradského sboru bylo možná větší než u studentů: sbor se občas sešel ve větším počtu v nějakém bytě k duchovnímu programu nebo k oslavě narozenin, ale třeba i na výletě, na nějakém koncertě nebo taneční zábavě. Kroužkovou činnost jsme považovali za potřebnou a účast v ní přes všechna rizika za samozřejmou. Tito mladí lidé věděli jedno: že mají mlčet a nikomu, ani nejlepším kamarádům, se o tom v žádném případě nezmiňovat. To se ukázněně dodržovalo, ale trvale se utajit nedalo.

Už v roce 1952 byl zatčen Jaroslav Vrbenský mladší, syn našeho dirigenta, s větší skupinou „společníků“. Důvodem stíhání byla opět „kroužková“ činnost (viz pozn. pod čarou 26-31), nejen v souvislosti s Vyšehradským sborem. V typickém monstrprocesu byl Jaroslav odsouzen k odnětí svobody na 12 let, propuštěn na svobodu byl až koncem roku 1962.

Po brutálních zásazích do skupiny organizátorů studentských kroužků v první polovině 50. let se v druhé polovině policie zaměřila na další. Kauza Vyšehradský sbor jim byla jistě také už dlouho známa, ale zásah vypukl až po r. 1959, když jsem byl už dva roky v Dub-ně. V r. 1960 bylo zatčeno sedm členů našeho sboru (čtyři muži a tři ženy), mezi nimi Anna Jančaříková a její bratr František, Ing. Jan Konzal a geofyzikové Stanislav Hrách a Stanislav Mareš. Během r. 1961 byla řada dalších volána k výslechům. Metody výslechu byly stejné, tresty mírnější než v 50. letech. Stejný byl i cíl **perzekuce**²⁸: vyhla-

²⁸ Při tažení proti Vyšehradskému sboru policie nezatkla všechny členy, šla jen po „špičkách“. Za svou činnost (chápanou opět jako „podvracení republiky, narušování morálně-politické jednoty mládeže“, ale již ne jako špionáž či velezradu) byli odsouzeni členové Vyšehradského sboru: v r. 1957 *Zdeněk Cikler* (5 let), *Pavel* (3 roky) a *Zdena* (2½ roku) *Konzalovi* a další „společníci“. V druhém kole (1961) *Stanislav Hrách*, *Anna Jančaříková*, *František Jančařík*, *Jan Konzal*, *Stanislav Mareš* a další dvě členky (ve věku 23–29 let) byli odsouzeni většinou k tříletým trestům odnětí svobody. Příčiny nižších trestů ve srovnání s procesy první poloviny 50. let byly patrně dva: nešlo o činnost mezi studenty a soudní řízení se konalo až kolem ro-ku 1960, kdy už „tály ledy“. Později nastaly rehabilitace, často však jen zdánlivé. O naší kauze Hrách a spol. vyšla v roce 1969 v novinách drobným tiskem zpráva: **ZVLÁŠTNÍ SENÁT MĚSTSKÉHO SOUDU V PRAZE** zrušil v přezkumném řízení dne 25. 4. 1969 jako vadný rozsudek téhož soudu sp. zn. 1 T1/61 z roku 1961, jímž byli *Anna Tesárková*, roz. *Jančaříková*, *Stanislav Hrách*, *Růžena Dejmková*, roz. *Doležalová*, a další odsouzeni pro trestný čin podvracení republiky k nepodmíněným trestům odnětí svobody. Soud zjistil, že skutky, pro něž byli obvinění odsouzeni, nejsou

dit křesťanské či obecně tzv. „nemarxistické“ smýšlení v Československu a přetnout kontakty se zahraničím. Vyšetřovatelé vyslýchanému vyhrožovali, sice již klidnějším tónem než v minulých letech, ale po obsahové stránce podobně. Jejich hlavní snahou bylo *vpáčit* do podvědomí obviněného jakýsi základní, byť *neopodstatněný pocit viny*. Dále předstírali, že kamarád vyslýchaný vedle už „všechno přiznal, tak spusťte také“ apod. Soud s Vyšehradským sborem se konal v r. 1961. Obžalovaných bylo 7 nebo 8, byli odsouzeni k odnětí svobody na 3 roky, přibližně stejný počet nás neobviněných bylo jmenováno v obžalovacím spisu nebo v rozsudku. Mnohé z nás pak policie potrestala tak, že informovala naše zaměstnavatele o naší ilegální činnosti. Na tuto zprávu reagovali různí zaměstnavatelé různě: někteří zveřejněním zprávy na shromáždění zaměstnanců, jiní postiženého potrestali nějakým kázeňským trestem; některé zaměstnavatel vyhodil z práce, jiní dostali zákaz výjezdů do zahraničí. Moje potrestání se odvíjelo následovně: Vzhledem k tomu, že jsem tehdy už delší dobu pracoval v Laboratoři teoretické fyziky mezinárodního Spojeného ústavu jaderných výzkumů (SÚJV) v Dubně (původně jako aspirant prof. Václava Votruby, který byl tehdy vicedirektorem SÚJV a jako můj školitel si mě tam vzal s sebou), byl jsem v roce 1961 z tohoto ústavu náhle bez vysvětlení odvolán zpět do Prahy.

9. Ohlédnutí C: SÚJV Dubna 1957-1961

9.1. Vědecký život

Můj čtyřletý pobyt v SÚJV v Dubně u Moskvy začal květnu 1957. Odjel jsem tam jako vědecký aspirant (tehdejší název pro doktoranda), a to na pozvání svého školitele prof. Dr. Václava Votruby, DrSc., který byl tam už rok vicedirektorem SÚJV.

Votrubův odjezd do Dubny dal mému postgraduálnímu studiu jiný směr. Při své návštěvě Prahy asi půl roku po nástupu své nové funkce profesor Votruba sám upozornil, jak obtížné je školit na dálku, když on je v Dubně a já v Praze a jediným kontaktem je posílání dopisů, které trvá dva až tři týdny jedním směrem. Dodal, že proto se rozhodl poslat mi pozvání k ročnímu studijnímu pobytu v SÚJV v Dubně. Pro mne to byl nečekaný šok, cesta do zahraničí byla tehdy něčím zcela neobvyklým. Přemýšlel jsem o

trestným činem, a proto je obžaloby zprostil. Tento rozsudek je v právní moci.“ V 70. letech bylo prý toto rozhodnutí o zrušení rozsudku opět zrušeno (to je pravděpodobné, ale doklad o tom jsem neviděl).

tom usilovně několik dní; přátelé moji i mých rodičů mě odrazovali a varovali, ti starší zcela kategoricky. Dlouho jsem uvažoval, bloudil bezcílně po Praze, až jsem posléze usoudil, že můj rozhodující motiv je čistě vědecký a v žádném případě nepochází z nějakých politických či jinak zistných pohnutek.

Do Spojeného ústavu jaderných výzkumů v Dubně jsem odletěl v polovině května 1957 ještě starým letadlem IL-14, s mezipřistáním ve Vilnius. Let trval 8 hodin. Byl to jeden z posledních letů strojem tohoto typu, v témž roce byly nasazeny tryskové stroje TU-104. Pokud se pamatuji, bylo v době mého příjezdu v Dubně spolu s prof. Votrubou celkem šest československých zaměstnanců SÚJV a šest rodinných příslušníků. V následujících měsících rostl počet příjíždějících Čechů a Slováků rychleji.

Politická situace se začala zvolna měnit po smrti Josifa Stalina v r. 1953, jehož zločiny postupně vyjevovali jeho nástupci ve funkcích nejvyšších sovětských politiků. Ale setrvačnost totalitního systému byla velká. Necelý rok po Stalinově smrti byl zatčen a posléze odsouzen k 7 letům odnětí svobody RNDr. Miloš Lokajíček, Votrubaův velmi úspěšný vědecký aspirant a pak spolupracovník, švagr výše uvedeného magistra užitě fyziky Josefa Hoška. Propuštěn z vězení byl v roce 1957 díky statečné intervenci prof. Václava Votruby, tehdy viceředitele SÚJV Dubna, a to přímo u prezidenta A. Zápotockého a u prvního tajemníka komunistické strany A. Novotného během jejich návštěvy v Dubně; jako důvod svého požadavku Votruba po pravdě uvedl, že Lokajíček potřebuje ke své vědecké práci. Do Dubny se však Lokajíček dostal značně později, až po skončení Votrubova mandátu viceředitele a návratu do Prahy.

V Dubně jsem byl zařazen do Laboratoře teoretické fyziky, oddělení disperzních relací, vedeného akademikem N.N. Bogoljubovem. Další oddělení vedli akademik M. A. Markov, prof. D. I. Blochincev a prof. J. A. Smorodinskij.

Toto oddělení bylo v Laboratoři teoretické fyziky SÚJV ze všech největší. Vedle sovětských teoretiků zvučných jmen (třicátníci A. A. Logunov, D. V. Širkov, B. V. Medveděv, starší P.S. Isaev, mladší A.V. Jefremov, M. K. Polivanov a další) v něm pracovali i kolegové ze zemí východní **Evropy**²⁹ (Polska, Maďarska, Rumunska, Bulharska, východního Německa), ale i z Číny a později i z Vietnamu. Všichni téměř bez výjimky se zabývali problémy disperzních relací, v jejichž odvození nedávno slavil náš vedoucí Bogoljubov světový úspěch na mezinárodní konferenci v Seattlu.

Jak jsem uvedl, v Laboratoři teoretické fyziky Spojeného ústavu jaderných výzkumů v Dubně jsem pracoval něco přes 4 roky, zpočátku jako vědecký aspirant prof. Václava Votruby. Během roku 1957 jsem tam napsal svou první původní práci „Rovnice pro Greenovy funkce v kvantové elektrodynamice“, kterou jsem podrobně prodiskutoval s vědeckými autoritami, úspěšně odreferoval na bogoljubovském semináři a uveřejnil. Později jsem se věnoval problémům silných interakcí elementárních částic, hlavně ve spolupráci se svým vrstevníkem Sorinem Ciullim z Bukurešti, s nímž jsem si zvláště dobře rozuměl.

²⁹ Dorozumívacím jazykem v Laboratoři teoretické fyziky (LTF) nebyla tehdy ani angličtina, ani výhradně ruština. Jejich znalost nebyla u všech na takové úrovni, abychom si rozuměli a mohli společně řešit odborné problémy. Často se používala obecně neoblíbená a během uplynulých 12 poválečných let téměř zapomenutá němčina. Tak jsme se mnozí zdokonalili v Dubně nejen v ruštině, ale i v němčině.

Společnou výzkumnou a publikační činnost jsme zahájili v r. 1958 pracemi o parciálně vlnové analýze produkce pionů na nukleonech. K této práci nás motivovala skutečnost, že v oddělení disperzních relací bylo zvykem studovat analytické vlastnosti amplitud jednotlivých procesů, ale spinová a parciálně vlnová struktura amplitudy byla soustavně opomíjena. Rozhodli jsme se tuto mezeru vyplnit. Našli jsme tedy úplný systém „projekčních operátorů“ tohoto procesu, vypracovali obecnou metodu jejich výpočtu a výsledky vypočítali. Práci jsme úspěšně odreferovali na semináři a několika konferencích (Užhorod, Bukurešť). Práce prošla recenzním řízením a byla povolena k uveřejnění. Vyšla v *Nuovo Cimento*. Další práce o tomto tématu jsme publikovali v ruském časopisu *ŽETF*.

Se Sorinem Ciullim jsme vytvořili pracovní autorskou dvojici. Naučili jsme se formulovat problémy, je v diskusích precizovat a řešit, výsledek sepsat do článku, obhájit na semináři a publikovat. Pobyt v Dubně tak pro nás znamenal velký zdroj zkušeností. Za tři a půl roku spolupráce jsme publikovali asi sedm původních vědeckých prací, některé se slušným vědeckým ohlasem ve světě. To byl při našem věku 25-29 let a tehdejšímu stavu železné opony slušný výkon.³⁰

Občas jsme jezdili do Moskvy konzultovat s kapacitami, jako byli M.A. Jevgrafov, V.I. Ritus, V.S. Vladimirov a především Isaak Jakovlevič Pomerančuk, světová autorita vynikající znalostmi, invencí a vzácným pochopením pro mladé. V Dubně jsme těžili z diskusí a rad od Viktora Isaakoviče Ogieveckého, L.I. Lapiduse, Číňana prof. H.Y. Tzu (Čžu Chuň-Yuan) a A.V. Jefremova. Ti dovedli naslouchat našim dotazům a nápadům i ocenit výsledky, starší upozornit na správný směr a metodu další práce. S tím jsme se u jiných kolegů setkávali jen zřídka; někdy jsme naráželi na apriorní nesouhlas či kritiku, snahu dokázat prioritu sovětské vědy atd. Byl to kontrast s příznivou reakcí od zahraničních kapacit a pozitivním ohlasem ve světové literatuře. Pracovali jsme samostatně, v žádné skupině, s ostatními podle potřeby diskutovali nebo konzultovali.

Naše první společné výzkumné téma se tedy týkalo parciálně-vlnové analýze produkce mezonů π na nukleonech. Našli jsme úplný systém projekčních operátorů, vypracovali obecnou metodu výpočtu a výsledky aplikovali i na jiné procesy. V následujících letech pak nejzávažnějším společným dílem pak bylo, že jsme zavedli a použili metodu konformního zobrazení oblasti holomorfnosti, metodu, která je důležitá pro teorii disperzních relací i v axiomatické teorii tzv. matice rozptylu (S-matice), objevené Wernerem Heisenbergem, Yoichiro Nambuem a dalšími.³¹

³⁰ Moje přátelství se Sorinem Ciullim se vyvinulo za dramatických okolností na naší společné dovolené na Kavkazu v létě 1957. Sorin, nadšený horolezec, zvládal později na Pamiru sedmitisícovky, zatímco já jsem se spokojil s Elbrusem; jinak jsem se od školních let sportovně vyžíval v bruslení a gymnastice. Při našem společném výstupu na Elbrus, kdy celá skupina odpočívala ve výšce 4200 m.n.m. na ledovci, se Sorin vydal na obhlídku terénu, ale jakmile udělal nakolik kroků, zcela proti očekávání na ledě upadl a začal pomalu, ale nezadržitelně sjíždět kamsi dolů k nedohlednu a nijak se mu nedařilo skluzu zabránit. Já, nezkušený v partě zkušených horolezců, jsem žasl nad jeho neobratností i nad pasivitou celé skupiny. Vstal jsem a Sorina dohonil, chytil ho jednou rukou za batoh a sjížděl s ním. Druhou rukou jsem bodal cepín do zmrzlého sněhu, až se mi podařilo skluz nejprve přibrzdit a posléze zcela zastavit.

³¹ Náš výsledek spočíval v tom, že k vlastnosti holomorfnosti jsme místo Cauchyho větu použili konvergentní řadu ne v mocninách energie, ale (a v tom bylo novum) i v mocninách takové její funkce,

Náš výsledek měl okamžitý ohlas v literatuře (C. Lovelace, Bertero, Viano aj.) Velkou pozornost a vysoké ocenění mu věnovaly světové kapacity jako Sidney D. Drell (Stanford University) ve své reportéřské přednášce na světové konferenci v Aix-en-Provence v r. 1961. Prof. I. J. Pomerančuk z Moskvy na svém pravidelném semináři v Laboratoři vysokých energií SÚJV Dubna. V Dubně náš výsledek ocenili prof. H. Y. Tzu, V. I. Ogieveckij, L. D. Solovjov aj., i odborníci z jiných laboratoří SÚJV.³² O aktuálnosti našeho řešení svědčilo i to, že téměř současně, v průběhu následujících měsíců a let, nás následovali další autoři (Frazer, Greenberger a Margolis, Bowcock a Stoddart). Řešení navrhovali podobné jako my, ale později než my. Naše práce měla světovou prioritu, a kromě toho jen ona obsahovala Sorinův důkaz existence optimálního konformního zobrazení daného funkcí $w(z)$, která zaručuje nejvyšší rychlost konvergence (convergence rate) řady v mocninách funkce w .

Pozornost vzbudila naše metoda optimálního konformního zobrazení i v mezinárodním ústavu CERN v Ženevě (Leon Van Hove, André Martin, Bruno Zumino, Maurice Jacob), odkud nám přicházely (nepřepsané) vzkazy o pozvání k pracovnímu pobytu, jak uvádím výše v oddílu 5.1. Také pražské kapacity (Václav Votruba³³, Jaroslav Pernegr, bratři Trlifajové, ale i v Praze hostující Japonci Ziro Koba a kolegové v Bratislavě) náš výsledek ocenili. Bratislavští teoretičtí fyzikové pod vedením Jána Pišúta, nezávisle Richard E. Cutkosky z Pittsburghu a Sorin Ciulli z Bukurešti metodu konformního zobrazení později zobecnili a systematicky aplikovali na jednotlivé procesy ke studiu polohy a povahy singularit amplitud rozptylu konkrétních procesů se silnou interakcí.

S vděčností vzpomínám, že jak můj školitel prof. Votruba, tak můj vedoucí oddělení dr. Pernegr se starali o to, abych se po nuceném návratu z Dubny do Prahy v r. 1961 dostal z kádrové nouze. Naštěstí se odvíjela 60. léta, náš svět se neuvěřitelně otvíral. V r.

kteřá konformně zobrazuje oblast holomorfnosti na kruh. Ta řada konverguje v celé oblasti a má asymptoticky nejvyšší rychlost konvergence. Aplikace jsou aktuální dodnes, zvláště v poruchových teoriích.

³² Reakce některých kolegů v Dubně byla však chladná. Tricetileté „autority“ se vyjadřovaly skepticky, že „je to jen zdánlivé“, aniž to zdůvodnily, dokonce aniž pochopily problém. Naše metoda však byla všechno, jen ne zdánlivá. Osvědčila se (viz oddíl 5.1) v trojím směru: při analytickém pokračování, k rozšíření oblasti konvergence a urychlení konvergence. (Vysoko ji hodnotily jen uvedené světové kapacity.) Nakonec ji ocenili a začali používat i další dubenští kolegové, ale až po letech, aniž nás ovšem citovali. Potvrdil se výrok Arthura Schopenhauera: *„Každá pravda prochází třemi stupni: nejprve je terčem posměchu, pak je vášnivě odmítána, a nakonec je přijata jako samozřejmost.“* Potvrdila se i poznámka prof. Václava Votruby (viz následující pozn. pod čarou), že naše metoda je tak přirozená, že kdo ji posléze pochopí, bude ji považovat za samozřejmou, i když na ni třeba sám nepřišel.

³³ Na naši metodu konformního zobrazení (můj přítel Sorin Ciulli měl v ní hlavní slovo) reagoval profesor Votruba zajímavě, jeho reakce byly spontánní a bezprostřední. Koncem r. 1961, když jsem byl už v Praze, mě kvůli tomu pozval do svého bytu ve Vodičkově ulici. Mluvil se zápletem. Po několika pochvalných větách shrnul podstatu naší metody: rozvoj zkoumané funkce nutno zvolit podle toho, která její vlastnost je v daném problému důležitá, nebo kterou chce autor zdůraznit: může to být symetrie, analytické vlastnosti, poloha a povaha singularit nebo nějaká jiná fyzikálně významná vlastnost. V případě symetrie se volí rozvoj s příslušnou symetrií každého členu (například parciální amplitudy a Legendreovy polynomy), při analytičnosti řada funkcí, jež mají singularitu tamtéž, co rozvíjená funkce. Neskrýval nadšení, ale dodal: Nemyslete si, že vás budou nějak zvláště citovat. Vaše metoda je tak přirozená, že kdo ji pochopí, bude ji považovat za samozřejmou, i když na ni sám nepřišel: Schrödingerovu rovnici taky používá mnoho lidí a všem se jeví tak přirozená, že původní Schrödingerovu práci ani necitují. – Překvapen jsem se bránil proti přirovnání se Schrödingerem, ale Votruba se nedal zastavit.

1961 jsem začal (už v Dubně) sepsovat kandidátskou disertaci, kterou jsem pak po nuceném návratu do Prahy podal v Praze v dubnu a obhájil koncem roku 1962. „Kandidátská promoce“ byla v Karolinu na jaře 1963.

Blížila se éra Alexandra Dubčeka, děly se pravé divy. V roce 1964, kdy uplynuly tři roky od mého nuceného odjezdu z Dubny, mě dr. Pernegr navrhl k účasti na mezinárodní konferenci, která se konala v roce 1964 v Dubně, a návrh byl schválen. Opět jsem tedy směl za hranice, aspoň do Dubny. To však nebylo všechno. Pak mě prof. Votruba vyzval, abych podal habilitační práci, a počátkem roku 1965 mi dr. Pernegr navrhl, abych se ucházel o dvouměsíční pobyt v Mezinárodním centru pro teoretickou fyziku (ICTP) v Terstu. Na docenta jsem se necítil, zdálo se mi, že nemám dost nových původních výsledků: Votrubaův návrh předložit k habilitaci starší publikace z let 1958-59 mě neuspokojoval: mé výsledky se mi zdály staré, i když byly ještě aktuální. Zaměřil jsem se tedy na ICTP Terst, kde jsem doufal získat novou inspiraci. Tam mi během mé dvouměsíční návštěvy v květnu-červnu 1965 nabídl ředitel ICTP prof. Abdus Salam pracovní pobyt od září na několik následujících měsíců, čímž se můj pobyt v Terstu posléze prodloužil celkově na 1½ roku, s návratem do Prahy v září 1967. Rodině (manželka, 3 děti do 6 let) mi však ministerstvo vnitra jet se mnou nedovolilo; teprve po roce tahanic nám výjezd rodiny povolili, ale nejmladší Pavel musel opět zůstat v Praze jako zástava. Jako úplná rodina jsme směli do Terstu vyjet až počátkem roku 1967, na posledních 6 měsících.

Dodat ještě:

- 1) 1961-4 Praha: *model amplitudy splňující obecné principy*
- 2) 1965-7 ICTP Terst: *studium reprezentací nekompaktních grup*
- 3) 1972-3 CERN: *nestabilní úlohy. Studium právě objeveného růstu totálních účinných průřezů vysokoenergetických hadronů na protonech*
- 4) 1974-85 Praha: *skupina P. Kolář, I. Vrkoč, R. Šály, J. Rameš:*
 - a) *korelace elast. hadron-hadronového rozptylu při vysokých energiích,*
 - b) *diferenciální vlastnosti disperzního integrálu,*
 - c) *sumační pravidla QCD*

9.2 Mimovědecký život v Dubně

Zbývá se zmínit o „mimovědeckém“ životě v Dubně.

V únoru 1959, krátce před polovinou svého celkově čtyřletého pobytu v Dubně, jsem odjel do Prahy oženit se s Janou Jišovou. Přijela pak do Dubny začátkem školních prázdnin 1959 a byla tam se mnou do léta 1961, s půlroční přestávkou od ledna do června 1961, kdy se nám narodil syn Tomáš.

V červnu přijela Jana do Dubny. Přivezla s sebou zvláštní ústní vzkaz, který nás postavil před nesnadný úkol. Ještě v Praze, před jejím odletem do Dubny, se jí ozval pan Václav Vaško (před r. 1949 zaměstnanec čs. Ministerstva zahraničních věcí a úředník československého velvyslanectví v Moskvě) se žádostí, abychom v Moskvě na zadané adrese vyřídili jeho osobní vzkaz pro jeho manželku a dceru, občanky SSSR. Jeho rodina byla násilím roztržena v červenci roku 1949, když byl Vaško náhle odvolán z Moskvy

zpět do Prahy; a jeho manželce Irině a dceři Marii nebylo dovoleno s ním do Prahy přesídlit. Pak byl pan Vaško v Praze zatčen a odsouzen k 13 letům vězení. Jeho manželka byla sovětskými úřady v Moskvě donucena k rozvodu, čímž formálně zaniklo právo na další existenci této rodiny. Nyní, v roce 1961, nás pan Vaško, nedávno vyšlý z komunistického vězení³⁴, žádal, abychom navštívili jistou moskevskou rodinu, u které kdysi bydlel v podnájmu během svého pobytu v Moskvě, a abychom je požádali o vyřízení vzkazu jeho (formálně bývalé) manželce Irině do města Vilnius, kde tehdy žila. Vzkaz od pana Vaška zněl, že ji stále považuje za svou ženu a těší se na konečné shledání.

Pana Vaška jsme sice předtím neznali, ale u všech přátel, kterým jsme důvěřovali, požíval naprosté důvěry, takže jsme se rozhodli jeho prosbě vyhovět, i když jsme tuto akci považovali za předem ztracenou a pro něj, jeho manželku, i pro nás za nebezpečnou. Začínala však 60. léta a s nimi i období amnestií mnoha hrdinů odsouzených v 50. letech k dlouholetým žalářům nebo internaci (některé jsme znali osobně). K těmto hrdinům patřil i pan Vaško. U vědomí, že Jana a já představujeme teď zřejmě jedinou cestu, jak vzkaz vyřídit, jsme neváhali prosbě vyhovět. Adresu v Moskvě jsme vyhledali, vzkaz obyvatelům bytu vyřídili a požádali o jeho předání paní Irině. Byli jsme přijati nevlídně, aktuální adresu paní Iriny jsme od nich nedostali a slib, že bude vzkaz předán, také ne. Místo toho následovaly výčitky a pomluvy domácích na adresu pana Vaška. Bylo znát, že naši prosbu o vyřízení vzkazu považují za politickou provokaci, a podle toho s námi jednali. Odešli jsme v nejistotě, jaké následky bude tento náš pokus v budoucnu mít už proto, že sovětské občany každý svůj kontakt s cizincem museli hlásit na „příslušná“ místa. Nebylo vyloučeno, že s námi jednali tak nevlídně i proto, že se sami báli.

Další otázka byla, co jsme si za to vysloužili já s Janou u sovětské tajné policie. Máme doklad o tom, že později sledovala rozmluvy v našem bytě v Dubně. Zůstává faktem, že můj čtyřletý pobyt v dubenském SÚJV byl násilně ukončen bez udání důvodu či vysvětlení a naše věci zůstaly v Dubně, byly úředně zabaleny do beden a odeslány do Prahy.

V 50. letech byla Dubna neobvyklou šancí, jak dlouhodobě pracovat v zahraničí. Byla to také příležitost dostat se do osobního kontaktu s vědci východní i západní ciziny, kteří Dubnu navštěvovali. Vzpomínám si na dvě taková osobní setkání v Dubně, s Noelem Cottinghamem z University of Bristol a Billem Frazerem z University of California. S oběma jsme zažili užitečné odborné diskuse. Jak jsem se už zmínil, Frazer tehdy dospěl ke stejné metodě konformního zobrazení jako my, ale o několik měsíců později, takže jeho práce vyšla ve *Physical Review* později než naše v *Nuclear Physics*. Při své návštěvě se nám omluvil, že naši práci necitoval, ačkoli ta naše byla už tehdy vyšlá jako preprint; distribuce preprintů nebyla však ještě zcela systematická. Vše bylo jasné, vždyť Frazer nemohl o našem článku ještě vědět, – ale ten rozdíl jeho jednání od jednání našich šéfů byl markantní. O spolupráci s odborníky z SÚJV v Dubně, SSSR a z východní ciziny byla a bude ještě řeč.

³⁴ Po návratu z Moskvy do Prahy v r. 1949 pracoval Václav Vaško jako stavební dělník na letenském tunelu, v únoru 1953 byl zatčen a v typickém monstrprocesu odsouzen za údajnou „ilegální činnost“ na 13 let vězení. Propuštěn až v květnu 1960 na amnestii.

Důvod, proč jsem byl na podzim 1961 uprostřed práce donucen skončit svůj pracovní pobyt v Dubně, mi oficiálně nikdy nebyl sdělen. V té době v Praze probíhalo mimoto soudní řízení s organizátory kroužků našeho Vyšehradského sboru a mé jméno bylo při jednání uvedeno, proto se dalo očekávat, že šlo o tuto mou ilegální „kroužkařskou“ činnost v letech 1950–57 (viz výše kapitolu 8). To se později potvrdilo. Naštěstí začínala už 60. léta, kdy se pohlíželo na politická „provinění“ proti režimu shovívavěji než v 50. letech. Přesto jsem po nuceném ukončení pobytu v Dubně neměl v následujících třech letech 1961–64 dovoleno překročit hranice Československa. Písemně ani ústně jsem zprávu o tom nedostal.

Pro Rusy byl kontakt s cizinci vzácností. Rusové obecně, a ženy každého věku zvláště, rádi navazovali kontakty, bavili se o životě v té či oné zemi, o rozdílech jazykových, kulturních, folklorních a politických, rádi si vyměňovali adresy a telefonní čísla, a hlavně měli velký zájem o nákup a dovezení nedostatkového zboží. Bylo by naivní se domnívat, že by mezi nimi nebyli agenti sovětské tajné **policie**.³⁵ V podezření byly ředitelské sekretářky, pracovníci Oddělení mezinárodních vztahů SÚJV apod.; nápadní byli však i někteří zvláště družní kolegové, svým oborem dost vzdálení na to, aby hovor s nimi byl zajímavý, a přesto jej sami navazovali. U některých nechyběly ani prosby o vyřízení vzkazů jejich „přátelům“ na nějaké české adrese, o předání dárků, dovezení nějakého nedostatkového zboží. To se stávalo i na letních dovolených, které Češi trávili někde na Kavkaze, na nějaké řece apod. Až mnohem později, někdy v 80. letech, se mi v Praze dostala do ruky knížka ruského disidenta, jaderného fyzika Polikanova, obsahující šokující informace o tom, jak hluboko bylo KGB v Dubně zakořeněné. Podle této knihy například každý vědecký článek, pokud měl být uveřejněn, musel být předložen představiteli KGB a projít jeho rukama.

Dá se předpokládat, že se agenti pohybovali i kolem moskevského kostela v ulici Malaja Lubjanka, přímo proti jednomu z center KGB. Pokud tam byli, museli mít největší „žeň“ asi v neděli, kdy se lidé kupili před kostelem, vzájemně se seznamovali cizinci z celého světa a sdělovali si dojmy z cestování. Musela to být jedinečná příležitost k pořizování dokumentárních snímků z protějších oken tajné policie, ale i pro agenty volně procházející, mezi lidmi před kostelem a s kýmkoli se seznámit. Já však jsem ve své naivitě po celý svůj pobyt v Dubně (1957–1961) považoval lidi kolem kostela buď za turisty nebo členy tamního farního společenství (podobného členům našich „kroužků“ v Praze); ani ve snu mě nenapadlo, že by tu mohli být agenti. Už v roce 1957 mě tam oslovila jakási žena pozdně mladých let a mohutnějších rozměrů. Řekla, že mě tu minule viděla fotografovat, tak jestli bych jí nějaké fotky věnoval. To posílilo můj dojem, že patří k farnosti, tak jsem doma fotky okopíroval a jí příště dal. Jindy mě požádala, abych jí v Praze koupil nějakou bižuterii. (To mě také nepřekvapilo, vzhledem k obecně známému malému výběru zboží v Rusku.) Zeptal jsem se, co má na mysli, načež na mne vychrlila tolik neznámých ruských slov, že jsem je stačil zapomenout dřív, než

³⁵ Snad nejdramatičtější byla zkušenost, kterou jsem zažil později, až v 70. nebo 80. letech na jedné konferenci v Protvinu (Serpuchov). Jeden sovětský fyzik, světově dost proslulý, mě tam v kávové přestávce oslovil a obvinil, že jsem na vídeňské konferenci v srpnu 1968 slovně napadl Sovětský svaz a srpnovou okupaci Československa a že jsem tam dokonce veřejně ukazoval z Prahy dovezené nábojnice. Nebyla to pravda, byl to pustý výmysl. Bránil jsem se, ale on trval na svém stále hlasitěji, zřejmě ve snaze vyvolat skandál.

domluvila, tak z toho sešlo. Chtěla si též vypůjčit české knížky, i duchovní, že prý jí čeština nevádí. Půjčil jsem jí jednu („Bůh v duši“ od Reginalda Dacíka), pak už nic. Její chování bylo nezvyklé, ale považoval jsem ji za členku farní obce. Zmiňovala se i o životě ve farnosti, jen mi bylo divné, že se zajímá hlavně o pomluvy a povrchní klepy. Považoval jsem to za místní folklór. Na podzim jsme se zdravili stále méně, pak už zájem vymizel. Teprve po letech (po mém nuceném návratu do Prahy a po upozornění přátel) mě napadlo, že mohla být agentkou.

V kostele mě zaujal zpěv na kůru. Chodil jsem tam při svých občasných návštěvách Moskvy, průměrně jednou za jeden až dva měsíce. (Také jsem rád chodil v Moskvě do divadel a proslulých galerií, vstupné bylo poměrně levné.) Jednou o velikonocích, kdy se sobotní bohoslužba protáhla do noci, mě sborový regens chori, nadšený hudebník, dobrota sama a boží muž, pozval k sobě domů, abych u nich zůstal do neděle přes noc. Cesta v noci byla dlouhá, ani už nevím, zda metrem, vlakem či autobusem, ale určitě i pěšky, aniž jsem věděl, kam jsme to jeli. Cestou se mi dirigent věnoval, seznamoval mě s podrobnostmi cesty a vyprávěl mi o ruském národě. Z toho, co řekl, si dnes pamatuji jen málo, až na to, že několikrát zvýšeným hlasem volal, že nevěří na ruský charakter. Vzrušeně několikrát za sebou hlasitě volal do tmy: ruskij Ivan zlój, zlój! To mě překvapilo, zpočátku jsem tomu nevěřil.

V bytě regenta chori bylo pohoštění srdečné, ubytování až dojemně prosté a skromné. Největší překvapení přišlo nakonec: spát jsem měl na jedné posteli s jedním mladíkem, patrně dirigentovým synem. Vměstnal jsem se s ním na postel bez jediného slova, i když jsem asi nedokázal skrýt své rozpaky. Ostatní také spali po dvou. Hodiny jsem nemohl usnout. Když to můj hostitel zpozoroval, jemně pokynul mému spolunocležníkovi, ten beze slova vstal a lehl si vedle na podlahu. Mých protestů nikdo nedbal.

9.3 Nucený návrat do Prahy

Moje potrestání za činnost v pražském Vyšehradském sboru v 50. letech se odvíjelo takto: Někdy v září 1961, kdy uplynuly už 4 roky mého pobytu v SÚJV, jsem odjel z Dubny do Prahy navštívit rodinu (manželku a půlročního syna) na 2-3 týdny. V Praze jsem pas jako obvykle odevzdal na prezídiu Akademie. Když jsem si pro něj po asi dvou týdnech zase přišel, abych se mohl vrátit do Dubny, řekla mi úřednice na prezídiu, že pas nedostanu, protože „jsou tam nějaké nejasnosti“, o kterých si mám promluvit s ředitelem. Namítl jsem, že jsem právě mluvil se zástupcem ředitele a nebylo mi řečeno nic, co by mi bránilo v odjezdu. Ale sekretářka trvala na svém. Vrátil jsem se tedy do Fyzikálního ústavu, kde mi zástupce ředitele řekl, že do Dubny už nepojedu. Všechny mé osobní, odborné a rodinné věci zůstaly ovšem v Dubně a neměl je kdo dopravit za námi do Prahy. Denně jsem čekal předvolání k výslechu ohledně našeho Vyšehradského sboru, k tomu však nedošlo. Od přátel jsem se dověděl, že mé jméno bylo v Praze zmíněno v obžalovacím spisu, v rozsudku, i při vyslýchání zatčených a svědků v kauze Vyšehradského sboru. Jak jsem se postupně dovídal podrobnosti, pocítil jsem opravdu strach. Činnost v kroužcích, kterou jsme v 50. letech konali, byla objektivně sice těžko žalovatelná, ale podle tehdejších zákonů byla považována za trestný čin, což ohrožovalo mne i Janu, našeho půlročního Tomáše a další příbuzné a známé.

Do Dubny zpět jsem se už nedostal. Blížila se zima a profesor Votruba, který se v listopadu právě vracel z Dubny do Prahy, prokázal mně, svému aspirantovi, ohromnou laskavost tím, že můj zimník, který zůstal v Dubně, navlékl přes svůj a takto jej dopravil do Prahy, abych měl v zimě v čem chodit. Mé knihy, písemnosti, šatstvo a další osobní věci mi přišly po mnoha měsících, úředně uložené v bednách, drahou na nádraží na Rohanském ostrově, a tři roky jsem pak nesměl nikam vyjet do ciziny. Jen neoficiálně jsem se dověděl, že v našem bytě v Dubně byly naše věci zabaleny do beden (pravděpodobně s náležitou prohlídkou, o níž mi nebylo úředně nic sděleno, ale zda našli něco „zajímavého“, to nevím), a dopraveny vlakem do Prahy.

Ve Fyzikálním ústavu jsem pak nadále pracoval ve vědeckém výzkumu; v té věci ředitel ústavu RNDr. Luděk Pekárek, DrSc., projevil velkorysost, přijal mě bez výčitek a řekl mi, že můj zaměstnavatel z toho žádné důsledky vyvozovat nebude.³⁶ Až na podzim 1964, po tříleté pauze, jsem vyjel do zahraničí, a to opět do Dubny, na mezinárodní konferenci. To už ale byla šedesátá léta, ledy tály, někteří kolegové byli i dlouhodobě v zahraničí, často i v západních zemích.

Nemenší velkorysost projevíli můj vedoucí oddělení dr. Jaroslav Pernegr a můj školitel prof. Václav Votruba. Když se Pernegr dověděl podrobnosti o výsledcích naší vědecké činnosti se Sorinem Ciullim v Dubně a o jejich ohlasu, oznámil to prof. Votrubovi a podal návrh na udělení odměny ČSAV (návrh byl z odborného hlediska dobře podložený, naše publikace se Sorinem měly dobrý ohlas). Ve svých posudcích navrhovali prof. Votruba a dr. Pernegr, CSc. finanční odměnu ČSAV, první 5 a druhý 8 tisíc Kčs, což byly nemalé peníze, ale snad ještě důležitější byla skutečnost, že návrh byl podáván v době, kdy jsem byl v kádrové nouzi. Dodatečně jsem se dověděl, že Kolegium fyziky, vrcholný orgán ČSAV pro fyziku, se klonilo k nižší alternativě, ale do toho zasáhl Doc. Dr. Ladislav Trlifaj, DrSc. Prohlásil, že tyto práce zasluhují vyšší ohodnocení, a navrhl zvýšit odměnu na 7000 Kčs. Jeho návrh byl kolegiem schválen.

Po svém nuceném návratu z Dubny do Prahy na podzim 1961 jsem se chtěl zapojit do nových, obrodných akcí, kterými se v Praze jen hemžilo. Vycházel Graham Greene, Franz Kafka, Heinrich Böll, Aleksandr Solženicyn, filosofické knihy a nová díla zahraničních, českých a slovenských autorů. Já jsem chtěl v Praze upozornit na dílo **Pierra Teilharda de Chardin**, o němž jsem mnoho věděl z Dubny od fyzika Hanse Jürgena Kaisera, mého kolegy a přítele, rodem z Drážďan.³⁷ Domníval jsem se, že Teilhard de Chardin je v Praze neznámý a že jsem možná jediný, kdo přiveze do Prahy text jeho slavné knihy „Le phénomène humain“ (byť v německém překladu, neboť originál jsem neměl). Proto jsem považoval za úspěch, když jsem cestou přes hranice provezl Hansem dodaný mikrofilm německého překladu do Prahy. Byl jsem rozhodnut přeložit ji z němčiny do češtiny a nabídnout k vydání. (*Jaká pošetilost překládat francouzskou knihu do češtiny z německého překladu!*) Ale já jsem žil v dojmu, že

³⁶ Po roce 1955 vlna zatýkání postupně slábla, rozsudky byly mírnější. Současně probíhaly – byť obtížně a zdlouhavě – odvolací soudy, rehabilitační řízení a udělování amnestií. V 70. letech byly soudy rovněž časté, i když zdaleka ne tak jako v 50. letech.

³⁷ Když v roce 1961 byt, v němž jsme v Dubně s Janou bydleli, byl za přítomnosti mých krajanů zabaven a naše osobní věci baleny do beden; vklouzl tam i Hans Jürgen a nenápadně sledoval ten „úřední výkon“.

západní literatura je v Československu katastrofálně nedostupná, jako tomu bylo v 50. letech, a tedy že překlad francouzské knihy i z němčiny bude lepší než nic. Už jsem začal z němčiny překládat, ale pak se ukázalo, že jsem vývoj posledních let v Praze podcenil a zmeškal (předpokládal jsem, že se vrátím do Československa padesátých let), neboť český překlad byl už v pokročilém stavu přímo z francouzštiny a z povolaných per **Václava Freie, Jiřího Němce a Jana Sokola**, kteří už měli přeložená i další aktuální díla z francouzštiny.

Po nuceném návratu z Dubny na podzim 1961 jsem se držel dost stranou všech zajímavých akcí, ačkoli se jich rojilo stále víc. Nechtěl jsem dráždit tajnou policii, počítal jsem s tím, že po aférách z posledních let a vyhazovu z Dubny bych mohl být sledován. Snad nejvýznamnější byly tehdy schůzky a semináře v Praze v Jirchářích, kde se pravidelně scházela mladá inteligence různých vyznání k ekumenickým a filosofickým seminářům a diskusím. Tak jsem přišel o **Jircháře** v plném rozsahu, ačkoli o ty jsem stál nejvíc. Dodnes to považuji za ztrátu.

Doplnit:

1) 1961 Dubna: odposlouchávací zařízení v Dubně, důkaz o jeho fungování

2) Po návratu do Prahy:

1961 příhoda s Jarkou Pernegrem a Vít. Veselým

1962 pověření přednášením na fakultě

10. Osmdesátá léta

Po oddílech 7, 8 a 9 s třemi ohlédnutími do 50. let je na čase přejít do 80. let.

Rok 1980 a další 3 roky

Po kapitolách 7, 8 a 9 obsahujících tři „Ohlédnutí do padesátých let“ je načas přejít k osmdesátým letům.

Podobně jako „zlatá“ šedesátá léta, i osmdesátá léta probíhala ve znamení pozvolného ožívání svobody myšlení, projevu, tisku, pohybu a dalších občanských svobod, po jejich systematickém omezování v 50. (resp. 70.) letech. Byl tu však zřetelný rozdíl: zatímco v 60. letech probíhal vývoj občanských svobod spontánně, v 70. letech jej vrchnost přijímala s jasnou nevolí a brzdila jej, neboť byl působen zákeřnou srpnovou okupací, ale i postupujícím hospodářským úpadkem a mezinárodními tlaky hájícími lidská práva. Významným signálem o zlepšování politického klimatu bylo i to, že povolení pracovního pobytu na některém experimentu v CERNu nebylo pro Čechoslováky již výjimkou.

Ve svých 47 letech jsem dospěl k rozhodnutí sepsat disertační práci a předložit ji k obhajobě vědecké hodnosti doktor fyzikálně-matematických věd (DrSc.). Byl jsem odmítnut, krátce nato však jsem se na konferenci v NDR setkal s bývalým ředitelem SÚJV prof. D.I. Blochincevem, který mě tam sám oslovil a vyzval, abych disertaci

předložil k obhajobě v Dubně. To znělo jako pocta, protože Dubna co prestižní mezinárodní vědecké centrum pečlivě dbala na vysokou vědeckou úroveň a na své dobré jméno ve světě. Blochincevovu nabídku jsem neodmítl, ale mé stereotypní pasivní přikyvování k jeho návrhům ho nepřesvědčilo, že mám skutečný zájem. Vyslovil jsem se dost neurčitě, i když Blochincev svou nabídku několikrát opakoval. Rozhodl jsem se být opatrný, očekával jsem, že takový krok by si naše kádrové kruhy (jak mě někdo i upozornil) mohly vyložit jako snahu obcházet komunistické kádrovací bariéry, které můj postup zdržovaly a netajily se tím, že k obhajobě jsou jako první vyzýváni členové komunistické strany. To se potvrdilo; zkusil jsem se tedy v Praze zeptat, co by se stalo, kdybych doktorskou disertaci předložil jako *soukromník* (což československý zákon sice „v principu“ dovoľoval, ale o žádném takovém případě nevím). Můj dotaz způsobil ve vedení našeho ústavu tichý poprask, i rozhodl jsem se od podobných pokusů upustit. K podání disertace jsem byl pak vyzván po několikaletých průtazích až koncem r.1985, ale to jsem zase neměl čas já, podílel jsem se na organizaci mezinárodní konference v Bechyni.

Někdy na podzim 1980 nebo 1981 jsem dostal poštou od policie úřední předvolání na policii do Olšanské ulice. Prý kvůli úřednímu jednání. Na předvolacím lístku byla poznámka, že nedostavení se by bylo porušením zákona. Marně jsem přemítal, o co by mohlo jít. Přišel jsem v danou hodinu do budovy, ve vrátnici mě přijal a do jedné kanceláře v patře zavedl jakýsi civil, který se představil jako Páv nebo podobným jménem. Prohlédl si můj pas a zeptal se na mezinárodní spolupráci v mém oboru. Ptal se, jak závažné jsou výsledky práce československých vědců v mezinárodním měřítku. Nekonkrétnost jeho otázky mě uklidnila, odpověděl jsem tedy stejně nekonkrétně. Naznačoval jsem, že vědecký výzkum je stále více mezinárodní, že by kontakty mezi zeměmi měly být volnější a hojnější, že československá fyzika má v světě dobré postavení, ale ... atd. Vágnost hovoru byla překvapující. Podle zkušenosti z roku 1977 jsem očekával zákeřný úder později, ten však nepřišel. O smyslu tohoto předvolání nemám dodnes jasno. Třeba chtěli jen připomenout, že existují. Přestal jsem se tím znepokojovat.

Naše čtyři děti, dva synové a dvě dcery, se už dlouho (od 70. let) účastnily programu tajného skautingu pod krycími jmény jako Klub českých turistů, různé tělovýchovné jednoty apod. Byly činné i v bytových kroužcích navazujících na tradici našich kroužků z 50. let (o nichž je řeč v kapitolách 7 a 8), organizovaných v témž duchu. Zvláštní místo v nich zaujímaly prázdninové „chaloupky“, které organizoval Karel Herbst (obecně zvaný „Kája“) a jeho proslulé „páky“.

Roky 1984-5

V létě roku 1984 se v Praze konala Generální konference Evropské fyzikální společnosti (EPS). V souvislosti s její přípravou jsme ovšem museli počítat se zvýšenou aktivitou tajné policie, i s možností případného předvolání. Ale konference proběhla a nic se, aspoň při povrchním pohledu, nedělo.

Nezávisle na konferenci se na podzim 1984 stalo něco jiného. Byl jsem pozván spolehlivými lidmi k účasti na tajných schůzkách vznikající skupiny vědeckých pracovníků z přírodovědných oborů. Úkolem skupiny bylo doporučovat knihy a

publikace západního světa z oborů na pomezí přírodních věd a filosofie, k přeložení do češtiny a jejich vydání Křesťanskou akademií v Římě pro potřebu československých občanů, případně vydání přímo v Československu samizdatem. Současně jsem se chystal předat tuto výzvu několika dalším kolegům. (Skupina měla k dispozici cyklostyl.) Vzhledem k ostré cenзуře v Československu a v celém východním bloku šlo o užitečnou, ale nebezpečnou činnost.

Naše porady se konaly v akademickém roce 1984-5. Byly to bytové schůzky asi deseti odborníků (většinou fyziků, biologů a filosofů) s Dr. Josefem Zvěřinou a Dr. Otou Mádrem, kteří měli kontakt s Křesťanskou akademií v Římě. Někteří členové týmu byli moji blízcí kolegové, s jinými jsem se seznámil až při této práci. Kromě toho existovala skupina u provozu cyklostylu, jejíž členy, složení ani počet jsem neznal.

Někdy na jaře 1985 byla tato ilegální činnost odhalena a několik vedoucích zatčeno. Byli vězněni a vyslýcháni a my další jsme čekali, kdy přijde řada na nás.

Zatím se však nic nedělo; zřejmě naši vyslýchání přátelé osvědčili velkou statečnost a nic neprozradili. Byla ovšem i možnost, že StB stejně věděla o nás všech, ale zatkla jen několik představitelů. Složení naší skupiny nebylo tak obtížné zjistit: stačilo počkat si u domu, kde se naše schůzky konaly, a zapamatovat si tváře vycházejících osob. Na to měli tajní jistě své lidi.

Přibližně v téže době si mě do vrátnice Fyzikálního ústavu vyžádal neznámý muž. Stál venku před budovou, vykázal se nedbale a spěšně otočenou průkazkou a požádal o rozhovor. To mohlo znamenat leccos; už jsem věděl, že třeba i povolání k výslechu. Ve vrátnici ústavu hovořit nechtěl, nutil mě jít do restaurace. Stále jsem čekal, kdy udeří mou účastí v Mádrově a Zvěřinově poradním kroužku. Ale nic podobného se nedělo. Zda měl jeho příchod souvislost s naším kroužkem, dodnes nevím. Začal jsem si zvykat na možnost, že o jeho složení asi nic nevědí, pokud se ovšem policista nestylizuje do role neznámého. V duchu jsem děkoval těm zatčeným; zřejmě nikoho neprozradili; aspoň z mně známých členů skupiny nebyl během výslechu nikdo další zatčen.

Muž začal bez úvodu o Františku Janouchovi, který před časem emigroval z Československa a žil ve Švédsku. Policista mi dal znát, že vědí, že ho znám. Řekl mi svůj požadavek: že mám mu napsat dopis, jehož obsah mi bude sdělen, a že k jeho odeslání bych byl vyslán do zahraničí. Užasl jsem nad tou drzostí; napadlo mě, že ho snad chtějí nějak odchytil a unést zpět do Prahy, nebo mu zmařit nějakou prospěšnou činnost. Policistův požadavek jsem odmítl. Snažil jsem se mu to zdůvodnit: takový dopis bych neuměl napsat, do ciziny jezdím jen do zahraničních vědeckých institucí na pozvání pracovat ve svém oboru, přednášet, jiné věci nesleduji. Ale bylo to marné, trval na svém.

Myslím, že byla chyba, když se člověk snažil u výslechu vypadat inteligentně..., když něco vysvětloval a přesvědčoval... Staří kriminálníci říkají: „Zatloukej. ... Nevzpomeň si ani na jméno tchyně za svobodna... všechno můžou použít proti tobě“. Já měla vždycky pokušení vidět v tom druhém člověka, a ne jen výkon funkce. Naivně jsem chtěla ty pány... nahlodat, obrátit, najít u nich nějaký lidský přístup... On musel být člověk velmi opatrný, aby při takovém postupu nepoškodil jiné lidi.

Dana Němcová: Krátké radosti, krátké smutky, str. 52

*Nejosvědčenejší taktika vyslychaného je: „Ano. Ne. Nevím. Nepamatuji se. Nepovím.“
Já však ji neumím. Uvedenými slovy jsem sice také šermoval, ale ještě víc jsem
diskutoval a polemizoval. Přitom jsem si předsevzal: neříkat jména, neříkat nic,
co by nebylo už známo.*

Václav Vaško: *Ne vším jsem byl rád*, str. 331

*Kdo se pokusí uplatnit svou duševní převahu, ten nemá vůbec naději na propuštění...
Já vám říkám: kdo je chytrý, dělá hloupého. A kdo je hloupý, dělá chytrého.*

Dominik Pecka, v: *Z deníku marnosti*, str. 133-134

Neříkat nic, co by nebylo už známo³⁸...Tajný trval na svém a já rázně odmítal; bylo ovšem nebezpečí, že budu-li tvrdě odmítat, vytasí se s tím, že vědí o mé činnosti v ilegálním Mádrově-Zvěřinově kroužku, pohrozí mi zatčením, ale nabídne i únik, pokud svolím vykonat tu jeho službu s dopisem. Zatím zvolil zvláštní, nečekanou pozici: začal se vtírat, že to určitě zvládnou; a když nevím dnes, co bych měl psát, za pár dní mě prý určitě něco napadne. Vzpomněl jsem si na podobné pokusy, „lichotky“ od jeho kolegy „majora Matase“ v roce 1977 (kap. 6), kombinované s výsledkem a vyhrožováním. Tenhle se pokusil spíše o roucho beránčí, aspoň zdánlivě; že prý chudák neví, jak by to jinak zařídil. Co je mi ale po tom? Opakoval jsem své odmítnutí. Ve spěchu jsem přemýšlel o tom, že nejen odmítnout, ale je třeba **zmařit celý jejich záměr**, protože ten by mohl ohrozit další lidi. Horečně jsem přemýšlel, jak. Ve svém duchu nezkušenosti jsem se ho snažil přesvědčit, že pokus s dopisem nemá naději na úspěch, adresát není přece naivní. Trval jsem na tom, že se na to nehodím. On si nasadil masku bolestína, naříkal něco jako: „Co já si s tím počnu, jak to zajistím, rozmyslete si to ještě!“ Nepovolil jsem a chtěl jsem to nejen odmítnout, ale i celé zmařit za každou cenu. Mou hlavní starostí bylo, aby jim to nevyšlo, toho jsem se křečovitě držel. Řekl jsem znovu, ať se mnou nepočítá, a ve zmatku jsem chtěl dodat, ať to zkusí u lidí, kteří Janoucha znají lépe (třeba těch, kteří s ním studovali v Moskvě), ale nedůvěřují si. To se mi zdálo jako šťastný nápad. V duchu jsem si je probral: tři komunisti, bez odborných kontaktů se západem a všichni s nedobrymi osobními vztahy s Janouchem; ti sami vědí, že adresát by je ihned prohlédl, kdyby jim došel takový dopis. Takže do toho nepůjdu. *Čtvrtý byl dlouhodobě v Dubně*. U všech čtyř prakticky nulová šance na úspěch, a o to šlo. A tak to i vyšlo: když byl pak Janouch (po Sametu) opět v Praze, zeptal jsem se ho, zda dostal někdy dopis takového druhu. Odpověděl, že nedostal. Pokus tajného se tedy nepodařil, o což jsem usiloval.

Začali jsme si skákat do řeči, tón se přiostrhoval. On stále naléhal, abych dopis napsal, a já jsem vytrvale odmítal, už nejen tak, že bych to napsat neuměl, ale prostě že nechci. To nakonec pomohlo. Tvrdším tónem řekl, ať si to ještě rozmyslím a že ještě přijde. Už se ale nikdy neobjevil. Zřejmě proto, že jsem mu to své NE řekl dostatečně jasně.

³⁸ V tom máme zkušenost s jedním přítelem, který byl v 50. letech vězněn 10 let a pak si po letech vyčítal, že tehdy při výsleších řekl možná víc, než chtěl a než měl... Přitom, jak ho známe, nic takového u něho nepřicházelo v úvahu, ale deprese a výčitky byly.

Roky 1985-6

Během roku 1985 se začal politický systém povážlivě, nadějně viklat.

1. Aktivita Charty 77 a VONS rostla. V létě 1985 se u příležitosti příchodu jubilea patronů Cyrila a Metoděje konala *na Velehradě gigantická manifestace* asi 150 tisíc poutníků, která se vyznačovala nebývalými rysy. Slovo dostal italský kardinál, který přečetl papežovo poselství našemu národu. Pak vstoupil na tribunu ministr kultury, byl však vypískán, přičemž lid provolával hesla o svobodě.

2. V roce 1986 se začaly objevovat podpisové akce ve snaze ovlivnit závažná hlasování ve federálním parlamentu a v České národní radě. Bylo to ještě dlouho před masovými *podpisovými vlnami z let 1988 a 1989*. První petice, s kterou jsme s Janou posléze přišli do styku, byla na podzim 1986. Týkala se aktuální otázky tzv. minipotrátů, tj. usmrcení lidského plodu brzy po oplodnění. Šlo o citlivou otázku morální i politické povahy; jednoho dne u nás zazvonil přítel, jeden z aktivních účastníků bytových seminářů, s podpisovým archem na tuto petici. Oba jsme s Janou podepsali. Byla to akce, která měla šanci na masovou odezvu v obyvatelstvu. Připomněli jsme si, že o nějakých 30 let dříve hlasoval (pokud se pamatují) čs. parlament o uzákonění umělých potrátů a že to bylo snad první (a nadlouho i poslední) hlasování, ve kterém sice byl návrh potratu schválen, ale významná část poslanců návrh svobodně zamítla. Byl tu tedy precedens slibující naději na úspěch i teď.

3. V roce 1986 došlo v našem oddělení Fyzikálního ústavu ČSAV k jedné napohled nevelké, ale pro tehdejší dobu závažné události. Naším externím vedoucím byl tehdy Ivan Úlehla, profesor na MFF Univerzity Karlovy v Praze, který se právě chystal v součinnosti s vedením našeho Fyzikálního ústavu vyhodit ze zaměstnání RNDr. *Ladislava Hlavatého, CSc., jednoho z nejnadanějších a nejschopnějších pražských teoretických fyziků*. Proč, to nevím. Snad se někomu zdál počet teoretických fyziků v našem oddělení příliš velký, nebo někoho iritovaly Hlavatého postoje na adresu vědeckých kontaktů s Dubnou. Byl totiž vyslán do Dubny k dlouhodobému pobytu, ale po několika měsících či týdnech se nečekaně vrátil do Prahy a na otázku „proč“ odpovídal, že v Dubně nemá své pražské kamarády, bez nichž si nedovede život představit. Svou vědeckou činností na vysoké úrovni dával i mlčky najevo, že v oboru, v němž úspěšně pracuje, Dubnu ke své práci nepotřebuje.

Na podzim 1986, kdy měl být Hlavatý vyhozen, se blížily 65. narozeniny našeho externího vedoucího prof. Ivana Úlehly. Dověděl jsem se, že bylo kdesi ve vyšších sférách rozhodnuto, že bude oslava – byl prý koupen dokonce dárek – jakési plnicí pero nebo propiska. Byla i snaha najít nějakého člena oddělení, který by byl ochoten mu dárek předat, ale nikdo se k tomu nebyl nehlásil. Považovali jsme za nepřijatelné obdarovat člověka, který se chystá vyloučit našeho kolegu ze zaměstnání. Nakonec, když někdo z vedení oddělení k nám s tímto požadavkem znovu přišel, rozhodl jsem se, že tento úkol vezmu na sebe, gratulaci přednesu, ale tak, že přitom oslavence vyzvu, *aby Hlavatého lépe hájil*. Podobně jako v roce 1970 opět nastala situace existenčního ohrožení (viz kapitola 5.2), teď už ne celého oddělení, ale jednoho jeho člena. Bylo mi jasné, že když šéfovi nikdo nepogratuluje, hrozí Hlavatému vyhození. Rozhodl jsem se jít zas do toho, opět jsem usoudil, že za lidi je nutno bojovat. Šel jsem tedy do boje.

V gratulační formuli jsem ocenil Úlehlův podíl na ustavení vědecké spolupráce česko-slovenských laboratoří s urychlovačem DESY (Deutsches Elektronensynchrotron) v Hamburku (která pak měla po desetiletí velký význam pro profil našeho výzkumu). Pak jsem upozornil, že nyní je tu další nesnadný úkol – zachránit našeho kolegu, jednoho z nejnadanějších a nejschopnějších pražských teoretických fyziků, kterému hrozí ukončení pracovního poměru. Takový krok by znamenal těžkou ztrátu pro vědeckou práci naše-ho oddělení a celou fyziku. Závěrem oslavenci přejeme...

Nevím, jaký byl další vývoj událostí v zákulisí, zajímalo mě jen, jak se vyvíjí Hlavatého případ. Pokud jsem mohl pozorovat, kauza jeho vyhození po tomto dni přestala existovat, Hlavatý mi přišel poděkovat a zůstal u nás řadu let ještě po roce 1989, než se posléze rozhodl pro profesorskou dráhu a přešel na jadernou fakultu ČVUT.

Zdá se, že nikdo takový průběh „oslav“ neočekával (někteří z kolegů na ni pochopitelně ani nepřišli, dodatečně však výsledek ocenili).

Rok 1987

Rok 1987 znamenal další uvolnění politické situace v komunistických státech Evropy. V tom roce mi Akademie poprvé, v mých 55 letech, povolila služební cestu mimo Evropu. Dříve byly mé žádosti do USA zamítány, ačkoli jsem dostával pozvání, někdy i na náklady zvoucí instituce. Významným projevem uvolňování situace také bylo, že vědecké i turistické cesty byly povolovány snáze než v předchozích letech. U návrhů na služební cesty se nyní hledělo spíše na to, kdo bude platit náklady, zda zvoucí, nebo vysílající instituce; v prvním případě bylo schvalování snazší, v druhém byly komplikace. Byl to jasný signál, že ideologie ustupuje hospodářské potřebě, i že mají už jiné starosti a nedrží situaci pevně v rukou.

Tentokrát mi čs. úřady cestu do USA poprvé povolily, a to dvouměsíční, na náklady zvoucích stran. Navštívil jsem a přednášel na univerzitách v Pittsburghu, Filadelfii, Evanstonu, Berkeley, Irvine, Ithace, někdy i tři přednášky během návštěvy v jedné instituci.

Roky 1988-9

Rok 1988 začal významnou aktivitou v **Bratislavě**. Někdy v předjaří, vzpomínám-li si dobře, se na hlavním bratislavském náměstí konala jednoho večera „**svíčková demonstrace**“, při které demonstranti, vybaveni hořícími svíčkami, zaplnili náměstí. Nepamatuji se, jaké kladly požadavky na „stranu a vládu“, jen vím, že se týkaly občanských svobod a lidských práv ve státě a ustavení normálních vztahů mezi církví a státem. Ohlas byl v celé zemi značný. I v Praze tato „svíčková“ demonstrace vzrušila lid a vrchnost.

Brzy nato se rozvinula v **Brně akce Augustina Navrátila**, která se v krátké době rozšířila po celé Moravě i v Čechách (o jejím ohlasu na Slovensku nemám informace). Augustin Navrátil uveřejnil petici obsahující jako hlavní bod odluku církve od státu. Přestože bylo jasné, že prospěšnost či neprospěšnost odluky je vážný problém, jehož řešení závisí na konkrétních podmínkách a vyžádalo by si podrobné diskuse, počet podpisů rychle rostl. Mnozí zřejmě petici podpisovali, i když souhlasili jen s některými jejími body (k nim jsem patřil i já); doufali totiž, že sejde-li se dostatečné množství

podpisů, otevře se **veřejná diskuse**, možná se dá do pohybu celá politická situace a na pořad přijdou i další otázky veřejného zájmu. To jsme očekávali i my, Jana a já, proto jsme petici oba podepsali. Počet podpisů rychle rostl do statisíců. Tato brněnská petice byla snad **nejrozsáhlejší a nejúspěšnější akcí osmdesátých let**.

Opět se ukázalo, že větší úspěch mají asi demonstrace mimopražské, podle pravidla, že počasí dnes mimo Prahu je počasím v Praze zítra. Nejprve Velehrad 1985, pak svíčková demonstrace v Bratislavě 1988, a krátce po ní masová petice Augustina Navrátila v Brně...

Na řadě byla Praha. Její vstup na scénu nastal ještě v prosinci 1988.

V posledním roce totality počet demonstrací rostl, i účast rostla. Zvlášť významná byla úředně povolená demonstrace v prosinci 1988 na žižkovském, malém a odlehlém Škroupově náměstí (zřejmě aby se příliš nerozšířila), kde promluvili **Václav Havel, Václav Malý** a další. Ohlas byl velký, události se pohnuly také díky pražské návštěvě francouzského **prezidenta F. Mitteranda** a jeho snídani s disidenty.

Někdy na jaře r. 1989, krátce před mou druhou, tentokrát měsíční přednáškovou cestou do USA (kde jsem byl též pozván k účasti na konferenci jako člen organizačního výboru), jsem našel doma ve schránce předvolání na policii k „úřednímu jednání“. Měl jsem se dostavit v určený den a hodinu do Olšanské ulice; nedostavení se by bylo porušením zákona. A kdyby se mi termín nehodil, mám zavolat na uvedené číslo. Termín se mi opravdu nehodil, zavola jsem tedy na určené číslo a dostal jsem odpověď: „Nehodí? Tak my si za vámi přijedeme“. Pochopil jsem hned svou prohru: chtěl jsem se vyhnout předvolání k nim nebo to aspoň oddálit, a místo toho oni přijedou za mnou. Zřejmě chtěli naznačit, že mohou dovolit cokoli.

Přišli dva, byli struční. Ukázalo se, že jde o „poučení“ před odjezdem do zahraničí. Jeden začal, že pozice Československa v USA je složitá, proti němu rostou nesympatie. To jsem věděl i bez nich; náš stát už dávno měl špatnou pověst. Pak řekl, abych si dal pozor na „nebezpečné“ styky, například kdyby někdo požádal, abych něco provezl, dopis a pod.; takové věci je nutno při návratu odevzdat.

Na tom nebylo nic neobvyklého. Patřilo k služebním požadavkům Akademie věd, aby cestovní zpráva obsahovala všechna odborná i neodborná setkání. K tomu měl náš ústav zvláštní „sekretářku“, jistou paní Voborníkovou. Ta požadovala, abychom to brali na vědomí, což jsme brali jen na vědomí, a většinou ignorovali, jak se dalo.

V hlavě se mi honily nejrůznější myšlenky; především ta, zda to jejich „poučení“ nevybočí ze standardních mezí a nebudou ode mne žádat něco navíc. Nežádali. To, o čem mluvili, bylo dokonce méně, než žádala Voborníková. Mluvil jsem co nejméně, většinou jsem mlčel; snažil jsem se dát najevo, že předpisy Akademie věd mi jsou známy a nic víc dělat nebudu. Oni také víc nežádali, jejich řeč nic navíc neobsahovala.

Ani o možnosti nějakého závazku nepadla ani zmínka, také nic nevyzvídali. Že by chtěli někoho poslat za mnou, aby mě špehoval, jestli se pokusím s někým se setkat či něco provézt, jsem považoval za předem vyloučené: ***svou plánovanou trasu po USA jsem totiž v návrhu cesty podrobně neuvedl a plánované pořadí návštěv univerzit jsem úmyslně přeházel.*** Některé plánované návštěvy jsem neuvedl vůbec, sjednával jsem je až

telefonem v USA. Od počátku jsem byl rozhodnut nic neodevzdat ani neoznámit. Celé jejich „poučení“ vyšlo jako bezpředmětné a nezávazné.

Také se nezmínili ani náznakem, že bych měl zachovat mlčení o tomto předvolání. Hned jsem ostatně o něm poreferoval jednomu kolegovi v oddělení, a večer i doma.

Mé očekávání se splnilo. Během cesty po USA mě žádný „neobvyklý člověk“ neoslovil. Jak se dalo čekat, jejich „poučení“ byla jen formalita, prázdné řeči.

Demonstrace pokračovaly v Praze i jinde. Naši dva synové se v Praze dostali do konfliktu s **policíí**.³⁹ *mladšího Pavla postříkali, staršího Tomáše policisté násilím zadrželi, když se rázně pokusil slovy jim zabránit v brutálním zacházení s demonstranty a odvezli ho někam směrem na Mělník, kde ho vyslyšali a drželi přes noc. A pak přišly už radostné každodenní demonstrace na Václavském náměstí po 17. listopadu 1989 ...*

11. Shrnutí: základní životopisná data

1950: maturita na Státním gymnáziu v Praze XI.-Žižkově, Kubelíkova (Dvořákova) ul.

1950-54: studium na Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy v Praze, ukončení 1954 („promovaný fyzik“)

1950-1957: činnost v ilegálních vysokoškolských kroužcích (Dr. J. Zvěřina, Dr. O. Mádr)

1949-1957 činnost v ilegálních kroužcích mládeže, pak ve Vyšehradském sboru (dirigent J. Vrbenský st.) a jeho kroužcích

září 1954–září 1957: vědecká aspirantura ve Fyzikálním ústavu Čs. akademie věd, školitel v 1. roce Dr. Jan Kaczér, DrSc., od r. 1955 Prof. Dr. Václav Votruba, DrSc.

květen 1957: z rozhodnutí školitele prof. Dr. V. Votruby, DrSc., odjezd do Spojeného ústavu jaderných výzkumů v Dubně, kde byl prof. Votruba vicedirektorem.

září 1961: násilné úřední ukončení mého 4letého pracovního pobytu v Dubně, zákaz zahraničních cest na 3 roky.

1962-1965: výzkumná činnost ve Fyzikálním ústavu ČSAV, přednášky na MFF UK.

1963: vědecká hodnost kandidáta fyzikálně matematických věd (CSc.)

1964: účast na Mezinárodní konferenci o fyzice elementárních částic v Dubně - výzva prof. Votruby k sepsání habilitační práce. Ved. oddělení Dr. J. Pernegr zve, abych se ucházel o účast na 2měsíčním semináři v ICTP Terst. Volím Terst.

1965-1967: pracovní pobyt v Mezinárodním centru pro teoretickou fyziku ICTP Terst.

podzim 1968 – jaro 1972: vedoucím oddělení fyziky vysokých energií FZÚ ČSAV

⁴³ **Jedním tématem demonstrací byl protest proti „pustošení Stromovky a Letné“** budováním silničních tunelů pod Stromovkou a Letnou. Tunely pak byly stejně postaveny, přitom s velkými obtížemi, opakovaně se hroutily. Domy bylo nutno nouzově zabezpečit proti poškození při podzemních pracích.

léto 1970: přednáška prof. André Martina (CERN) v Praze; ten oznamuje řediteli Fyzikálního ústavu, že CERN mě zve k ročnímu pracovnímu pobytu

jaro 1972: písemná urgence generálního ředitele CERN prof. W. Jentschke o pozvání k ročnímu pobytu na náklady CERN.

září 1972 – září 1973: roční pracovní pobyt v CERN

60. a 70. léta: výzkumná činnost v FZÚ, semestrální přednášky pro vyšší ročníky na MFF UK a FJFI ČVUT.

1977: předvolání StB k pohovoru, odborný dotaz a výslechy.

1980: první pokus o předložení doktorské disertace k obhájení titulu DrSc. Nepovoleno.

1981: předvolání StB k pohovoru, bez konkrétního obsahu.

1983-200?: semestrální přednášky „Teorie kalibračních polí“ pro vyšší ročníky a postgraduální studenty MFF UK a FJFI ČVUT

1984-5: účast na ilegálních poradních bytových schůzkách v Praze s představiteli Křesťanské akademie v Římě o návrzích k vydávání knih v Římě a (cyklostylem) v Praze. Odhaleno policií, vedoucí osobnosti zatčeny a uvězněny.

1984 nebo 1985: výzva StB ke spolupráci. Odmítl jsem. Dlouhé přemlouvání, odmítl jsem.

1987: má první cesta mimo Evropu (USA, 2 měsíce). Přednášky na univerzitách; pobyty a cesty po USA hrazeny zvoucími institucemi USA.

1989: druhá přednášková cesta do USA (1 měs.). Pobyty a cesty po USA hrazeny univerzitami USA. Předvolání na StB: „poučení“, jak se chovat v USA.

listopad 1989: předložení doktorské disertace k obhajobě titulu DrSc. (můj první pokus o podání disertace byl v roce 1980). Obhajoba podzim 1990

1990-1992: člen Rady pro zahraniční styky ČSAV, a Vědecké rady FZÚ.

léto 1991: písemné pozvání děkana MFF UK k podání habilitační práce.

1992: udělení Zlaté plakety ČSAV za vědecké výsledky.

1993--: přednáškové cesty: CERN každoročně, SRN (Berlín F.U., Hannover, Erlangen, Siegen, Bonn, Aachen, Mainz, Mnichov, Karlsruhe, Kaiserslautern, Heidelberg), GB (Durham, Edinburgh, Londýn, Cambridge, Birmingham, Oxford), Itálie (Terst, Padova, Firenze, Pisa), F (Montpellier, Marseille), Rakousko (Vídeň, Graz), Polsko (Varšava, Kraków, Lodz, Bialowieza, Zakopane) aj., někde opakovaně,

1994: podání práce k habilitačnímu řízení na Univerzitě Karlově v Praze, jmenování docentem v roce 1995

1995: půlroční pracovní pobyt v CERN na náklady CERN. Po něm pravidelné měsíční pracovní pobyty v CERN 1krát až 2krát ročně, buď na náklady CERN nebo z grantových prostředků ČR.

1998: semestrální přednášky „Analytické funkce v poruchové teorii“, pro vyšší ročníky Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity Brno

1998-2017: spolupráce s Irinel Caprini na využití metody optimálního konformního zobrazení pro predikce v teorii QCD (Quantum Chromodynamics) perturbací

2002: jmenování profesorem v oboru teoretické fyziky na Univerzitě Karlově v Praze prezidentem Václavem Havlem

2009: jmenování emeritním vědeckým pracovníkem Akademie věd ČR

2017: odchod do důchodu

27. únor 2022: zemřel v Praze

Citovaná literatura

Heinrich Böll: A neřekl jediné slovo.

Klaunovy názory.

Graham Greene: Jádro věci.

Konec dobrodružství.

Moc a sláva

Jaroslav Hanuš: Muklovské vyznání

Gilbert K. Chesterton: Ortodoxie.

Dr. T. K. P. : Základné črty ľudskeho poriadku. Nákladom KA v biskupstve

Spišskom. Vytiskl LEV Ružomberok, 1947

Sylvester Krčméry: To nás zachránilo. 1995 LÚČ, Bratislava, ISBN 80-4117-152-6

Vo väzniciach a táboroch. 1995

S. Krčméry, V. Jukl: V šľapajach Kolakoviča. 1995.

Artur London: Doznání. Československý spisovatel 1968.

Niccoló Machiavelli: Vladař. ODEON, Praha 1969.

Oto Mádr: Slovo o této době. *Vzniklo v květnu 1951, krátce před zatčením autora.*

Vydal ZVON, Praha 1992.

Bruce Marshall: Plná slávy.

Emmanuel Mounier: Místo pro člověka. Manifest personalismu. Vyšehrad, Praha 1948.

Josef P. Ondok: Muklovský Vatikán. CDK, 2007. ISBN 978-80-7325-106-2

Dominik Pecka: Z deníku marnosti. ATLANTIS 1993. ISBN80-7108-062-4

Bohumil V. Tajovský: Člověk musí hořeti.

Virginie M. Turzová: Kartouzský vězeň.

Heřman J. Tyl: Psancem. Arca JiMfa 1995.

Alexandr Solženicyn: Jeden den Ivana Denisoviče.

Ve vyšším zájmu.

V prvním kruhu.

Souostroví Gulag. 1.,2.,3.díl. OK CENTRUM, edice Fondu
demokratických iniciativ ČSFR, ISBN 80-900270-0-8

Střední Evropa a NATO, revue pro středoevropskou kulturu a politiku, **SE 101**
(6/2000), p. 46-52

Růžena Vacková: Ticho s ozvěnami. Dopisy z vězení 1952-1967. ČKA 1994.

Václav Vaško: Ne vším jsem byl rád. Kostelní Vydří 1999

Neumlčená I. a II.

Dům na skále I. a II.